

ΑΤΕΙ ΠΑΤΡΑΣ

Σ.Ε.Υ.Π. ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το μοντέλο της αντι-καταπιεστικής προσέγγισης στην Κοινωνική Εργασία

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Αλεξανδρίδου Αναστασία 4290

Κυπραίου Χρυσοβαλάντου 4294

Τσώλα Ελευθερία 4174

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

Σοφία Δεδότση

Πάτρα, Απρίλιος 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Κοινωνικές διακρίσεις και καταπίεση.....	9
1.1 Ταυτότητα	9
1.2. Διαφορετικότητα στη σύγχρονη εποχή.....	12
1.2.1. Είδη διαφορετικότητας	14
1.3. Ο κύκλος των διακρίσεων.....	17
1.3.1. Στερεότυπα	17
1.3.2. Προκαταλήψεις και Διακρίσεις	19
1.3.3. Κοινωνικό στίγμα	21
1.4. Καταπίεση.....	22
1.5. Μειονοτικές ομάδες.....	23
1.5.1. Ρατσισμός	24
1.5.2. Διακρίσεις Ηλικίας	26
1.5.3. Διακρίσεις αναπηρίας	29
1.5.4. Έμφυλες διακρίσεις - Σεξισμός.....	30
1.5.5. Διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού	31
1.6. Αιτίες διακρίσεων και αποτελέσματα	33
1.7. Κοινωνικά κινήματα	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ	
ΕΡΓΑΣΙΑΣ	39
2.1. Η επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας	39
2.2 Ιστορική Αναδρομή ΚΕ	43
2.3. Βασικές αρχές ΚΕ.....	44
2.4. Θεωρητικές προσεγγίσεις ΚΕ	48
2.4.α) Ψυχοδυναμική προσέγγιση	48
2.4.β) Λειτουργική προσέγγιση	49
2.4.γ) Ψυχοκοινωνική προσέγγιση	49
2.4.δ) Συστημική προσέγγιση.....	50
2.4.ε). Επικεντρωμένη σε στόχους ΚΕ με άτομα	51
2.5. Κριτικές προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία.....	52
2.5.α). Ριζοσπαστική κοινωνική εργασία	52
2.5.β). Διαθρωτική κοινωνική εργασία.....	53
2.5.γ). Η φεμινιστική κοινωνική εργασία	54

2.5.δ). Αντιρατσιστική κοινωνική εργασία.....	55
2.5.ε) . Η Αντι-καπιεστική εργασία ως κριτική θεωρία.....	56
2.6. Οι απαρχές της αντικαταπιεστικής ΚΕ	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΑΝΤΙΚΑΤΑΠΙΕΣΤΙΚΗ ΚΕ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	65
3.1. Αντικαταπιεστική προσέγγιση	65
3.2. Αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία	68
3.3. Ορισμός Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	75
3.4 Σχέση Κοινωνικής Εργασία και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	79
3.5. Ο επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός και τα ανθρώπινα δικαιώματα	81
3.6. Αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία και ανθρώπινα δικαιώματα	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ : ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΑΝΤΙΚΑΤΑΠΙΕΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	86
4.1. Αντικαταπιεστική ΚΕ με ομοφυλόφιλα/ετερόφυλα άτομα τρίτης ηλικίας.....	86
4.1.1. Καταπίεση σε ετερόφυλους ηλικιωμένους	88
4.2. Αντικαταπιεστική ΚΕ με άπορα άτομα	89
4.3. Αντικαταπιεστική Κοινωνική Εργασία με φυλακισμένες Γυναίκες.....	93
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	100

Περίληψη

Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία αποτελεί μια ριζοσπαστική προσέγγιση η οποία ασχολείται με θέματα εξουσίας σχέσεων ανάμεσα στον κοινωνικό λειτουργό και τον εξυπηρετούμενο. Καταπολεμά όλες τις μορφές καταπίεσης, εξετάζοντας τις μέσα σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Η Αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορες κοινωνικές ομάδες δημιουργώντας έτσι ποικίλα μοντέλα πρακτικής. Η συγκεκριμένη εργασία έχει ως αντικείμενο την μελέτη του θεωρητικού υπόβαθρου της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας καθώς και την αναφορά σε συγκεκριμένα είδη μοντέλων εφαρμογής της. Πιο συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στις αρχές και στους τρόπους εφαρμογής της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας μέσα σε ειδικότερα πλαίσια. Αναλύονται τρόποι εφαρμογής της αντι-καταπιεστικής κοινωνικής εργασίας σε μειονοτικές ομάδες όπως αυτή των ομοφυλοφίλων, της τρίτης ηλικίας, των φυλακισμένων γυναικών και των απόρων ατόμων. Οι ομάδες αυτές όπως και άλλες βιώνουν καταπιεστικές καταστάσεις μέσα στην κοινωνία και για αυτό ο κοινωνικός λειτουργός οφείλει να εφαρμόζει το μοντέλο της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας, σεβόμενος τα ανθρώπινα δικαιώματα των χρηστών και προωθώντας την συμμετοχή του εξυπηρετούμενου στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για το μέλλον του.

Λέξεις κλειδιά: ανθρώπινα δικαιώματα, αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία, διακρίσεις, ταυτότητα

Abstract

Anti-oppressive social work is a new radical approach of social work. The main subject of this approach is the involvement with matters that refer to power relations between the social worker and the customer. Its main objective is to fight against any kind of oppression within the social constructs. The Anti-oppressive social work can be applied in different social groups through a variety of practical models. The present study's main goal is to make a literature review of the anti-oppressive social work. Furthermore, another goal of this paper is to mention different types of application of the particular approach. Anti-oppressive social work can be applied to various social groups, indicating new types of social work's application. The main topics of this paper are both the theoretical approach of anti-oppressive social work and the basic examples of its application. In particular, it is a literature review research which includes the main characteristics and principles of anti-oppressive social work. Moreover, there are four examples of the particular type of social work, referring to minority's groups such as the group of homosexual people, the group of poor people, the group of people in the third age and the group of women in prison. These groups live under oppressive conditions in the society and therefore the social worker should use the model of anti-oppressive social work, with respect to their human rights and promoting user's participation in decision making process.

Key words: Human rights, anti-oppressive social work, discriminations, identity

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο κάθε άνθρωπος ύστερα από μια ηλικία διαμορφώνει τη δική του προσωπικότητα και συνεπώς την ατομική και κοινωνική του ταυτότητα. Η διαδικασία απόκτησης της ταυτότητας ολοκληρώνεται μέσα από την πραγμάτωση των επιλογών του κάθε ατόμου καθώς και των ιδιαιτεροτήτων τους. Όλα αυτά συμβαίνουν με βάση τις εμπειρίες τους και τα βιώματα τους. Συνεπώς υπάρχουν ποικίλες μορφές ταυτοτήτων μέσα στην κοινωνία αποδίδοντας της με αυτό τον τρόπο μια πλουραλιστική χροιά (Dominelli,2002).

Ωστόσο, πρακτικές του παρελθόντος όπως ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, οι διακρίσεις καθώς και η μη αποδοχή του διαφορετικού, συνεχίζουν να υπάρχουν. Οι διακρίσεις πλέον δύναται να λάβουν πολλαπλές μορφές ανάλογα με το στόχο τους κάθε φορά. Από αυτές τις διακρίσεις είναι δυνατόν να επηρεαστούν ακόμα και οι ίδιες οι σχέσεις του κοινωνικού λειτουργού με τον εξυπηρετούμενο.

Η παραδοσιακή κοινωνική εργασία έχει ως στόχο της την φροντίδα αδύναμων ομάδων καθώς και τη βελτίωση ποιότητας ζωής τους. Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία όμως αποτελεί μια ριζοσπαστική μορφή κοινωνικής εργασίας, η οποία έχει ως σκοπό της, την παροχή κατάλληλων υπηρεσιών, οι οποίες θα ανταποκρίνονται στις ανάγκες των ανθρώπων, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης (Strier & Binyamin, 2013). Δίνεται έμφαση στις σχέσεις εξουσίας του κοινωνικού λειτουργού και του εξυπηρετούμενου, έτσι ώστε να υπάρξει μια ισότιμη συμμετοχή και των δυο στη λήψη αποφάσεων. Πλέον ο εξυπηρετούμενος, δεν είναι ένα παθητικό πρόσωπο το οποίο δέχεται όποια παρέμβαση και θεραπεία αποφασίσει ο κοινωνικός λειτουργός. Έχει λόγο και δικαίωμα στο να καθορίσει ο ίδιος το ποιες είναι οι ανάγκες του καθώς και το πώς αυτές πρέπει να καλυφθούν.

Πρόκειται για ένα τρόπο ενδυνάμωσης των εξυπηρετούμενων, μέσω της άμεσης αλληλεπίδρασης και της εργασίας που επιτελούν μαζί με τους κοινωνικούς λειτουργούς. Συνεπώς, αναδεικνύεται μια διεισδυτική πλευρά

της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας η οποία απορροφά όλες τις πτυχές της κοινωνικής πολιτικής και πρακτικής (Dominelli,2002).

Για τον κοινωνικό λειτουργό πλέον δεν έχει μόνο σημασία η αντιμετώπιση ενός κοινωνικού προβλήματος αλλά και ο τρόπος μέσω του οποίου θα επιτευχθεί. Πιο συγκεκριμένα, στόχος τους είναι να μη θιγούν τα ανθρώπινα δικαιώματα του κάθε εξυπηρετούμενου καθώς και να ληφθεί υπόψη το κοινωνικό και προσωπικό του υπόβαθρο, χωρίς πάλι να θίγονται πρόσωπα και προτιμήσεις.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η περιγραφή του θεωρητικού πλαισίου της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας καθώς και η παράθεση παραδειγμάτων, εφαρμογών της σε συγκεκριμένες αδύναμες κοινωνικές ομάδες.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στις κοινωνικές διακρίσεις και στις μορφές καταπίεσης που δέχονται μειονοτικές κοινωνικές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στον πλουραλισμό ταυτοτήτων που υπάρχουν σήμερα στην κοινωνία μας καθώς και το πώς αντιμετωπίζεται η διαφορετικότητα στη σύγχρονη εποχή. Ακολουθεί αναφορά στα είδη της διαφορετικότητας καθώς και στις διακρίσεις που συμβαίνουν στην κοινωνική πραγματικότητα. Το κεφάλαιο τελειώνει με την αναφορά στις αιτίες και τα αποτελέσματα των διακρίσεων καθώς και την ανάπτυξη των κοινωνικών κινημάτων τα οποία είχαν ως στόχο την καταπολέμηση τους.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στις εφαρμογές και στους στόχους της παραδοσιακής κοινωνικής εργασίας, έτσι ώστε να γίνει η σύνδεση με την καινούργια μορφή κοινωνικής εργασίας που δεν είναι άλλη από την αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία. Γίνεται αναφορά στην ιστορική αναδρομή της κοινωνικής εργασίας όπως επίσης και στις βασικές αρχές της. Ακολουθεί η περιγραφεί τον διάφορων θεωρητικών προσεγγίσεων της, εστιάζοντας κυρίως στις κριτικές προσεγγίσεις της κοινωνικής εργασίας. Τέλος, γίνεται αναφορά στην αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία ως μέρος των κριτικών προσεγγίσεων.

Ακολουθεί το κεφάλαιο τρία, στο οποίο γίνεται μια πιο διεξοδική αναφορά στη θεωρία της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας. Επίσης, γίνεται άμεσος συσχετισμός της με τον σεβασμό και την προστασία των

ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται μια αρχική αναφορά στη σχέση της Κοινωνικής Εργασίας και των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και εν συνεχεία δίνεται έμφαση στο πώς η αντικαταπιστική κοινωνική εργασία προασπίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Το τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας έχει ως θέμα τις εφαρμογές της αντικαταπιστικής κοινωνικής εργασίας με διάφορες κοινωνικές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρονται παραδείγματα άσκησης της αντικαταπιστικής κοινωνικής εργασίας με ομοφυλόφιλα και ετερόφυλα άτομα της τρίτης ηλικίας, με άπορα άτομα και με φυλακισμένες γυναίκες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Κοινωνικές διακρίσεις και καταπίεση

1.1. Ταυτότητα

Μέσα από την έννοια της ταυτότητας το άτομο αυτοπροσδιορίζεται και μπορεί να κατανοήσει το ποιος πραγματικά είναι. Πιο συγκεκριμένα, ο όρος ταυτότητα σχετίζεται με «.....το σύνολο των αντιλήψεων, πεποιθήσεων και συναισθημάτων που αφορούν τον εαυτό μας». Η διαδικασία συνειδητοποίησης ταυτότητας από κάθε άτομο, συνεπάγεται με τη συνειδητοποίηση της οντολογικής ύπαρξης του όπως επίσης και με το ότι έχει κάποια προσωπική ιστορία και κοινωνική θέση μέσα σε μια ομάδα (Castells 2004).

Αρχικά, λαμβάνοντας υπόψη τον κύκλο ζωής του ατόμου, η ταυτότητα προσδιορίζεται σε πρώτο στάδιο με κριτήριο το φύλο (άνδρας, γυναίκα) και σε μεταγενέστερο στάδιο με κριτήριο την κοινωνική θέση την οποία κατέχει το άτομο μέσα στην κοινωνία. Σύμφωνα με τον Erikson η ταυτότητα είναι αποτέλεσμα μιας διπλής διεργασίας η οποία έχει να κάνει με την κατανόηση της ομοιότητας και της υπαρξιακής συνέχειας του ατόμου σε χωροχρονικό επίπεδο καθώς και με την γνώση αυτών των δυο από το κοινωνικό σύνολο (Elliott,2012).

Σημαντική μορφή ταυτότητας είναι η κοινωνική ταυτότητα η οποία αναφέρεται στα χαρακτηριστικά εκείνα γνωρίσματα των ανθρώπων που κινούνται μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Η κοινωνική ταυτότητα είναι εκείνο το στοιχείο με βάση το οποίο τα άτομα διαφοροποιούνται το ένα με το άλλο, όπως επίσης και οι ομάδες. Το άτομο μετατρέπεται σε οντολογική ύπαρξη μέσα από την απόκτηση της ταυτότητας η οποία περικλείει τις ομοιότητες κι τις διαφορές του κάθε ατόμου ή ομάδας. Η ταυτότητα ενός ατόμου ή ενός συνόλου συγκροτείται μέσα από τις οικονομικο-κοινωνικο-πολιτισμικές εμπειρίες του ατόμου οι οποίες αποκτήθηκαν στο παρελθόν αλλά και στο παρόν (Δραγώνα 2007).

Ο χαρακτήρας της ταυτότητας είναι πολυδιάστατος λόγω του ότι με τη συγκεκριμένη έννοια ερμηνεύονται διάφορα αντικείμενα όπως η προσωπικότητα του παιδιού ή ακόμα και οι διαφορές των λαών. Συνεπώς οι διαστάσεις της έννοιας αφορούν το άτομο, την ομάδα και την κοινωνία. Σημαντική μορφή ταυτότητας είναι η κοινωνική ταυτότητα η οποία είναι είτε συλλογική είτε ατομική (Δραγώνα 2007).

Η ατομική ταυτότητα αναφέρεται στη σταδιακή οικοδόμηση ταυτότητας του ατόμου, από την έναρξη της ζωής του έως και την ενηλικίωση του. Μέσα στα πλαίσια της συγκεκριμένης μορφής ταυτότητας το άτομο αυτοπροσδιορίζεται και αποκτά τις απαραίτητες ψυχολογικές δομές με βάση τις οποίες αργότερα θα επιτελέσει τις κοινωνικές τους πράξεις και συναλλαγές. Αυτό το είδος ταυτότητας βασίζεται στην αυτοαντίληψη του εγώ του ατόμου όπως επίσης και στη ψυχοσύνθεση του. Επίσης, η ατομική ταυτότητα τονίζει τις διαφορές των ανθρώπων και έχει τέσσερις διακριτές πλευρές. Η πρώτη σχετίζεται με την απόκτηση ικανότητας της λειτουργίας του σώματος καθώς και των αισθητηριακών δυνατοτήτων του. Η δεύτερη αναφέρεται στο αντιθετικό κοινωνικό σχήμα «αποχωρισμού – ενσωμάτωσης». Σε αυτό το στάδιο το άτομο προσπαθεί να γίνει αποδεκτό από το κοινωνικό σύνολο λόγω των ομοιοτήτων που έχει με αυτό αλλά και παράλληλα να διακριθεί για τις διαφορές του, οι οποίες το καθιστούν μοναδικό. Το τρίτο χαρακτηριστικό της ατομικής ταυτότητας είναι η αίσθηση του να ανήκει το άτομο κάπου είτε αυτό είναι οικογενειακό πλαίσιο, εθνικό ή ακόμα και εκπαιδευτικό. Τέλος η τέταρτη διάσταση της ατομικής ταυτότητας σχετίζεται με τη προσπάθεια του ατόμου να συγκροτήσει τη προσωπικότητα του μέσα από τη δόμηση των ψυχολογικών του δομών, οι οποίες με τη σειρά τους διέπουν τις κοινωνικές τους συναναστροφές. Πιο συγκεκριμένα, η αξία την οποία αποδίδουν στον εαυτό τους τα άτομα, επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από το τι θα πουν οι άλλοι (Δραγώνα 2007).

Συνεπώς, σημαντικοί παράγοντες για τη συγκρότηση της ταυτότητας είναι το ίδιο το άτομο αλλά και ο κοινωνικός περίγυρος. Το κοινωνικό περιβάλλον αποτελεί το χαρακτηριστικό εκείνο στοιχείο πάνω στο οποίο δομείται η συλλογική ταυτότητα. Πιο συγκεκριμένα, «η συλλογική

ταυτότητα αναφέρεται στο σύνολο των πολιτισμικών στοιχείων πάνω στα οποία στηρίζεται το αίσθημα του “ανήκειν” σε μια ομάδα ή κοινότητα, ανεξάρτητα αν αυτή η συλλογική ταυτότητα είναι πραγματική ή κατασκευασμένη/συμβολική...» (Δαμανάκης 2007).

Σημαντικό είναι δε ότι η συλλογική ταυτότητα συνυπάρχει με την ατομική καθώς το άτομο ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας μπορεί και εμπλέκεται σε ατομικές αλλά και συλλογικές δραστηριότητες. Η κοινωνική ταυτότητα σε ερευνητικό επίπεδο έχει να κάνει με τη μελέτη διάφορων κοινωνικών θεμάτων όπως φυλετικών, ηλικιακών και εθνοτικών (Δαμανάκης 2007). Πιο συγκεκριμένα, για τον Δαμανάκη «η εθνική και η πολιτισμική ταυτότητα αποτελούν συνθετικά στοιχεία αυτού που στη σύγχρονη ορολογία αποκαλούμε ως «κοινωνική ταυτότητα». Η σύνδεση της κοινωνικής με την ατομική ταυτότητα αποτελούν το Εγώ. Η ίδια η κοινωνία κατέχει μια συλλογική ταυτότητα. Πιο συγκεκριμένα, τα μέλη της κοινωνίας αποτελούν ομάδες οι οποίες γνωρίζουν ότι έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά διαφορετικά η μία από την άλλη. Αποκτούν μ’ αυτό τον τρόπο την αίσθηση ότι αποτελούν ένα ιδιαίτερο σύνολο με δική του αυτοτελή ταυτότητα. Οριοθετεί έτσι η εκάστοτε ομάδα τα δικά της χαρακτηριστικά καθώς και το τι είναι αλλότριο προς αυτή. Μέσα στα πλαίσια αναδύεται και η έννοια της κουλτούρας, η οποία είναι συνυφασμένη με την έννοια της συλλογικής ταυτότητας (Δραγώνα 2007).

Η κουλτούρα είναι αυτή η οποία συμβάλλει στη συγκρότηση και συνοχή μιας ομάδας καθώς και αυτή η οποία διαμορφώνει και καθιερώνει συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς ανάμεσα στα μέλη της. Τέλος, μέσω της συλλογικής ταυτότητας τίθενται και διαμορφώνονται οι στόχοι της κάθε ομάδας (Δραγώνα 2007).

Μία ακόμη διπολική κατηγορία ταυτοτήτων είναι αυτή των εικονικών και ονομαστικών. Η πρώτη αναφέρεται στην ονομασία την οποία προσδίδεται σε κάποιον όπως λόγου χάρη ανάπηρος, ομοφυλόφιλος κ.α. Η δεύτερη, η εικονική σχετίζεται με τις βιωματικές εμπειρίες που έχει κάποιος ή νομίζει πως έχει.

Τα βασικά είδη ταυτότητας καθώς και οι οριοθετήσεις που αυτά θέτουν, παραπέμπουν αυτόματα στο θέμα της διαφορετικότητας μέσα στη

κοινωνίας καθώς και τις κοινωνικές καταστάσεις που αυτή διαμορφώνει. Παρακάτω αναλύεται το θέμα της ετερότητας μέσα στα πλαίσια του σύγχρονου κοινωνικού περιβάλλοντος.

1.2. Διαφορετικότητα στη σύγχρονη εποχή

Σημαντικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής είναι η διαφορετικότητα η οποία χαρακτηρίζει όλες τις κοινωνίες και αποτελεί μέρος της καθημερινής μας ζωής. Η διαφορετικότητα αποτελεί έναν όρο ο οποίος αναφέρεται στις διαφορές τις οποίες υπάρχουν ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες ομάδες. Εναλλακτικοί όροι για την «διαφορετικότητα» είναι η ποικιλομορφία και η ιδιαιτερότητα. Πιο συγκεκριμένα και όσον αφορά την ερμηνεία του όρου «διαφορετικότητα» αυτή μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα από την ερμηνεία του όρου «ετερότητα». Η λέξη «ετερότητα» προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη «ἑτερότης» παράγωγο της λήξης «ἑτερος» και δηλώνει τη διαφορά στη τάξη, το είδος, τη θέση όπως και σε άλλες ιδιότητες (Τεγόπουλος-Φυτράκης 1999). Στη σημασία του όρου περιλαμβάνεται η έννοια της απουσίας της ομοιότητας και συνήθως ερμηνεύεται ως η διαφορετική ιδιότητα σε κάτι ή διαφορετικότητα. Συνεπώς η ετερότητα παραπέμπει στην διαφορετικότητα των ανθρώπων λόγω του ότι αυτοί χαρακτηρίζονται από διαφορετικές ιδιότητες .

Η σημασία της ετερότητας είναι τεράστια για τη διαδικασία κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων και αναπαραστάσεων σε διάφορα κοινωνικά και γνωστικά πλαίσια. Η επιστήμη της ανθρωπολογίας χρησιμοποιεί την έννοια της ετερότητας για να επισημάνει τις ομάδες χαρακτηριστικών τα οποία συνίστανται σε ανθρώπινες ιδιομορφίες. Οι ιδιομορφίες αυτές έχουν να κάνουν με θέματα όπως το φύλο, η καταγωγή, η θρησκεία, η πολιτισμική κουλτούρα, το χρώμα, σεξουαλικές προτιμήσεις κ.α. Τα άτομα ή τα μέλη ομάδων τα οποία έχουν κάποια από τις παραπάνω ιδιαιτερότητες, διαφοροποιούνται από την πλειοψηφία ατόμων που θεωρούνται «κανονικοί». Συνεπώς, η ετερότητα μπορεί να είναι πολλών ειδών όπως εθνοπολιτισμική, γλωσσική, φυλετική ή θρησκευτική (Banks,2006).

Σε γενικότερα πλαίσια η διαφορετικότητα αναφέρεται στα διαφοροποιητικά εκείνα στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν τα εθνικά κράτη και κοινωνίες και τα οποία αφορούν διαφορές στο πολιτισμικό, εθνικό, γλωσσικό και θρησκευτικό τομέα (Banks 2006). Σε πιο ειδικά πλαίσια, η διαφορετικότητα μπορεί να αφορά και τις διαφορές εκείνες τις οποίες υπάρχουν μέσα σε μία ομάδα. Πιο συγκεκριμένα, είναι δυνατόν μέσα σε μια εθνική ομάδα να υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις παρόλο που η ομάδα αυτή χαρακτηρίζεται από κοινό γλωσσικό και ιστορικό πολιτισμό.

Οι άνθρωποι διαφέρουν μεταξύ τους αλλά παρόλα αυτά υπάρχουν κάποιοι κοινωνικοί κανόνες οι οποίοι αποτελούν τον κοινά αποδεκτό μέσο όρο και συνεπώς με βάση αυτούς ορίζονται και οι κοινωνικές συμπεριφορές. Επί καθημερινής βάσεως συναντάμε άτομα τα οποία παρεκκλίνουν από αυτούς τους κοινωνικούς κανόνες και τα οποία χαρακτηρίζονται ως άτομα με ιδιαιτερότητες (Gast και Patmore 2012). Πιο συγκεκριμένα η αντίληψη του διαφορετικού έχει να κάνει με τις επικοινωνιακές δομές της κοινωνίας μας και το πώς αυτή διαμορφώνεται. Το διαφορετικό είναι αυτό το οποίο δεν συμβαδίζει με τις κοινωνικές νόρμες της κάθε ομάδας. Η διαφορετικότητα αποτελεί σημαντικό συστατικό της διαδικασίας συγκρότησης των κοινωνικών ταυτοτήτων των ατόμων και συνεπώς χαρακτηρίζει κάθε κοινωνικό σύστημα (Κορτσάρη, 2005). Ειδικότερα, οι διαφορές οι οποίες χαρακτηρίζουν την κάθε κοινωνική ομάδα οφείλονται σε διάφορους παράγοντες, όπως λόγου χάριν τοπικούς, ταξικούς, ηλικιακούς, φυλετικούς, θρησκευτικούς και πολιτικούς κ.α.

Χαρακτηριστικό της διαφορετικότητας είναι ότι πραγματώνεται και σε προσωπικό επίπεδο αλλά και σε συλλογικό. Στον τομέα των κοινωνικών επιστημών η διαφορετικότητα αποτελεί σημαντικό και αναγκαίο συστατικό της ταυτότητας αλλά συγχρόνως και την πιο προβληματική πτυχή της. Πιο συγκεκριμένα, για την κοινωνιολογία, ταυτότητα σημαίνει η ομοιότητα με κάποια άτομα σε αντιδιαστολή με την διαφορετικότητα μας με άλλα. Συνεπώς, η διαφορετικότητα παραπέμπει στην αναγνώριση του δικαιώματος ύπαρξης του άλλου, του διαφορετικού, αλλά την ίδια στιγμή αποτελεί και την προσπάθεια ανατροπής ενός κυρίαρχου συστήματος (Κωνσταντοπούλου 1999).

Η διαφορετικότητα είναι αλληλένδετη με την συγκρότηση της ταυτότητας, καθώς για να αποδεχτεί κάποιος το διαφορετικό θα πρέπει πρώτα να έχει συνειδητοποιήσει την προσωπική και κοινωνική του ταυτότητα. Το άτομο συγκροτεί την ταυτότητα του μέσα σε ένα πλαίσιο στο οποίο εκφράζει την ανάγκη για την αποδοχή του σε μια ομάδα αλλά ταυτόχρονα και την διάκριση του σαν άτομο (Κορτσαρη,2005). Συνεπώς, στόχος του κάθε ατόμου κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης του είναι να ενσωματωθεί σε μια ομάδα στην οποία θα ψάξει να βρει όμοια χαρακτηριστικά. Η διαδικασία καθορισμού όμοιων στοιχείων ανάμεσα στα μέλη της ομάδας στην οποία θα ενσωματωθεί το άτομο αποτελεί τον τρόπο καθορισμού των διακριτών στοιχείων της ομάδας.

1.2.1. Είδη διαφορετικότητας

Οι διανοητικές τάσεις σχετικά με την σημασία της ταυτότητας παραπέμπουν στον πολιτισμικό πλουραλισμό με αποτέλεσμα η έννοια της διαφοράς να συνδέεται άμεσα με προβλήματα τα οποία αφορούν θέματα ψυχολογικά, εκπαιδευτικά, κοινωνιολογικά και πολιτικά.

Πιο συγκεκριμένα, ο Γκότοβος (2002) αναφέρει πέντε είδη ετερότητας τα οποία αφορούν είτε άτομα γηγενή τα οποία διαφοροποιούνται από τον υπόλοιπο πληθυσμό είτε μη γηγενή άτομα προερχόμενα από άλλες περιοχές. Συνεπώς, καταλήγει στα εξής είδη διαφορετικότητας την εθνική, την εθνοτική, τη θρησκευτική, τη γλωσσική και την πολιτισμική.

Η εθνική και εθνοτική διαφορετικότητα αναφέρονται στη διαδικασία ένταξης ενός ατόμου σε ένα ξένο κράτος ή έθνος, στο οποίο θα αποτελεί την μειονότητα. Όσον αφορά τη θρησκευτική ετερότητα, αυτή αναφέρεται στην δυνατότητα εισαγωγής ενός ατόμου σε κάποια θρησκευτική ομάδα. Η γλωσσική ετερότητα έγκειται στο γεγονός ύπαρξης γλωσσικών ομάδων έτερων από αυτή της κυρίαρχης και επίσημης γλώσσας. Το τελευταίο είδος ετερότητας, η πολιτισμική ετερότητα, περιλαμβάνει τις στάσεις και τις συμπεριφορές των ατόμων, όπως επίσης και τις καθημερινές τους συνήθειες και πρακτικές. Πιο συγκεκριμένα, αφορά τις διαφορετικές δεξιότητες τις οποίες είναι ανάγκη να κατέχει ένα άτομο, έτσι ώστε να αντεπεξέλθει λειτουργικά σε διαφορετικές κοινωνικές περιστάσεις και να αλληλεπιδράσει κοινωνικά με άλλα άτομα (Γκότοβος 2002).

Στη σύγχρονη εποχή η έρευνα εστιάζει περισσότερο στην μελέτη της πολιτισμικής ετερότητας λόγω της έξαρσης του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης αλλά και λόγω του ότι τα χαρακτηριστικά κάθε πολιτισμού είναι έντονα και διαπλέκονται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (Νικολάου 2005). Σύμφωνα με τον Manney (2005) η εστίαση του ενδιαφέροντος στη μελέτη της πολιτισμικής ετερότητας δικαιολογείται από το γεγονός ότι πλέον τις σχέσεις των κοινωνιών και κατ'επέκταση των κρατών δεν διέπουν πολιτικο-οικονομικές διαφορές αλλά πολιτισμικές. Συνεπώς όλα τα είδη ετερότητας τα οποία διακρίνει ο Γκότοβος (2002) απορρέουν και καταλήγουν στην πολιτισμική ετερότητα η οποία περιλαμβάνει κάθε είδους φυλετική, εθνική, θρησκευτική, γλωσσική και κοινωνική διαφορετικότητα.

Οι κοινωνικές διαφορετικότητες περιλαμβάνουν διαφοροποιήσεις σε διάφορους κοινωνικούς τομείς του ατόμου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία διακρίσεων πολλών ειδών. Πιο συγκεκριμένα, οι διαφορετικότητες κάθε ατόμου ή κοινωνικής ομάδας μπορεί να προκαλέσει έκδηλες ή κρυφές διακρίσεις. Οι φανερές διακρίσεις αποτελούν παράγοντας δημιουργίας ρατσιστικών αντιλήψεων οι οποίες εν συνεχεία δύνανται να θεσμοθετηθούν μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό πλαίσιο (Pillay,2009).

Η διαφορετικότητα η οποία βασίζεται σε κριτήρια όπως η φυλετική προέλευση, η γλώσσα, οι θρησκευτικές και πολιτικές πεποιθήσεις, η κοινωνική και εθνική προέλευση, η οικονομική κατάσταση, η φυσική κατάσταση και αναπηρία αλλά και ο σεξουαλικός προσανατολισμός του ατόμου και της ομάδας στην οποία ανήκει, αποτελεί παράγοντα δημιουργίας διακρίσεων και κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα άτομα αυτά αποτελούν μειονότητα σε γενικότερο επίπεδο αλλά ότι μπορούν να αποτελέσουν μειονοτική ομάδα μέσα σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες (Pillay,2009). Πιο συγκεκριμένα, τα δικαιώματα των ατόμων και των ομάδων, τα οποία διαφοροποιούνται με βάση τα παραπάνω κριτήρια, συχνά καταπατούνται από τους κοινωνικούς και θεσμικούς κανόνες.

Σημαντικό είναι δε, ότι σε πολύ δυσμενή θέση βρίσκονται τα περιθωριοποιημένα άτομα τα οποία λόγω της διαφορετικότητας τους βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και την καταπάτηση των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων τους. Αυτό συμβαίνει κυρίως όταν τα άτομα αυτά προσπαθούν να διεκδικήσουν το δικαίωμα τους για μια καλύτερη ποιότητα ζωής, επιθυμώντας τη δυνατότητα στέγασης, τροφής, ιατρικής και φαρμακευτικής περίθαλψης και μόρφωσης. Πιο συγκεκριμένα, ανάμεσα στις μειονοτικές ομάδες συγκαταλέγονται και τα άτομα με αναπηρία. Η ομάδα αυτή περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό μελών και βιώνει καθημερινά της αδικία και την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της. Αυτό γίνεται φανερό από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών με αναπηρίες δεν έχει τη δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση (Pillay,2009).

Σημαντική μειονεκτική ομάδα αποτελούν και τα άτομα με μη βιοποριστικούς πόρους, τα οποία συγκροτούν τους φτωχούς της κοινωνίας και καταλαμβάνουν μεγάλο ποσοστό της. Σημαντική διάκριση αποτελούν και οι έμφυλες ανισότητες σύμφωνα με τις οποίες το γυναικείο φύλο παρόλο που εργάζεται στον ίδιο βαθμό με τον ανδρικό και θεωρείται ιδιαίτερος παραγωγικό, δεν έχει τις αναμενόμενες απολαβές κέρδους από την παραγωγή (Pillay,2009).

Για την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω της διαφορετικότητας που ενυπάρχει στην κοινωνία μας, είναι σημαντικό να λαμβάνονται προληπτικά μέτρα τα οποία θα προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των ατόμων και ομάδων. Αποτελεί επιτακτική ανάγκη η καταπολέμηση της παράβασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε περιόδους κρίσης, λόγω του ότι οι κοινωνικές ομάδες οι οποίες βρίσκονται σε μειονοτική θέση στιγματίζονται και περιθωριοποιούνται ακόμα περισσότερο μέσα στην κοινωνία (Pillay,2009).

Συνεπώς, η διαφορετικότητα δεν αποτελεί μόνο σημαντικό παράγοντα για την συγκρότηση της ταυτότητας του ανθρώπου αλλά αποτελεί και σημαντική αιτία εμφάνισης διακρίσεων και κοινωνικών ανισοτήτων. Για αυτό τον λόγο μέσα στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων περιλαμβάνεται και η αποδοχή της διαφορετικότητας καθώς και η καταπολέμηση των διακρίσεων. Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι και έχουν τα ίδια δικαιώματα. Καμιά ιδιαιτερότητα τους δεν δύναται να αποτελέσει μειονέκτημα για αυτούς και να τους οδηγήσει στον κοινωνικό αποκλεισμό (Pillay,2009).

Συνεπώς, η έννοια της ιδιαιτερότητας και της διαφορετικότητας είναι στενά συνδεδεμένες με την έννοια του κοινωνικού στίγματος το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό (Gast και Patmore 2012). Προτού γίνει αναφορά στις συγκεκριμένες έννοιες, θα διευκρινιστούν οι όροι στερεότυπα και προκαταλήψεις.

1.3. Ο κύκλος των διακρίσεων

Τα στερεότυπα, οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις αποτελούν ένα κύκλο ο οποίος προκύπτει από τη διαφορετικότητα την οποία συναντάμε σε όλα τα επίπεδα, κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό και οικονομικό. Παρακάτω ακολουθεί μια διεξοδική αναφορά στο περιεχόμενο των όρων καθώς και στη διάκριση μεταξύ τους. Στενά συνδεδεμένη έννοια με αυτή της διαφορετικότητας και του κοινωνικού στίγματος είναι και οι όροι κοινωνικά στερεότυπα και ρατσισμός και προκαταλήψεις (Thyer 2010). Οι συγκεκριμένες έννοιες αποτελούν έναν κύκλο καθώς η μία αποτελεί αποτέλεσμα της άλλης και συνδέονται με μια κυκλικότητα. Παρακάτω αναλύεται η καθεμιά έννοια ξεχωριστά.

1.3.1. Στερεότυπα

Τα στερεότυπα ορίζονται ως γνωστικές δομές οι οποίες καθορίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων και γενικότερα της κοινωνίας. Είναι γνωστικές αναπαραστάσεις οι οποίες αποτελούν γενικεύσεις για όλα τα μέλη της κοινωνίας (Zastrow 2009). Πιο συγκεκριμένα, εφόσον τα στερεότυπα αποτελούν γνωστικές αναπαραστάσεις, επηρεάζουν άμεσα τις πληροφορίες τις οποίες δέχεται ο εγκέφαλος του ανθρώπου από τον περίγυρο. Οι πληροφορίες αυτές οργανώνονται με μια συγκεκριμένη μέθοδο και κατευθύνουν το τρόπο σκέψης των ατόμων, είτε οδηγώντας τις σε συγκεκριμένες αντιλήψεις είτε απομακρύνοντας τις από αυτές. Παρόλο που τα στερεότυπα έχουν τις ίδιες ιδιότητες με τα άλλα γνωστικά σχήματα, έχουν και μια σημαντική διαφορά, η οποία έχει να κάνει με τον αντίκτυπο τους στην κοινωνία (Macrae κ.α. 1996).

Πιο συγκεκριμένα, οι κοινωνικές συνέπειες των στερεοτύπων είναι μεγάλες καθώς αυτά πηγάζουν από την ίδια την κοινωνία και αποκτούν τη

μορφή και το περιεχόμενο τους μέσα από αυτή. Μέσα από τη χρήση των στερεοτύπων οι άνθρωποι οδηγούνται στη πράξη της κοινωνικής αδικίας και γι αυτό το λόγο εκτός από γνωστικές αναπαραστάσεις, τα στερεότυπα μπορούν να θεωρηθούν και κοινωνικές αναπαραστάσεις. Πρόκειται δηλαδή για κοινωνικές αναπαραστάσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από συναισθηματική και ιδεολογική χροιά (Zastrow 2009).

Τα στερεότυπα δύνανται να λάβουν διάφορες μορφές όπως αυτές των στάσεων, των συναισθημάτων και των δραστηριοτήτων. Είναι συνυφασμένα με κοινωνικούς ρόλους οι οποίοι αντανακλούν συγκεκριμένες κοινωνικές προσδοκίες και οι οποίες μεταβάλλονται με βάση τα διαφορετικά κοινωνικά συστήματα (Macrae κ.α. 1996). Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό των στερεοτύπων είναι η προσιτή αφομοίωση τους λόγω της υπερβολής και της γενικότητας από τις οποίες διακατέχονται. Η σχηματοποίηση τους είναι εύκολη με αποτέλεσμα να υιοθετούνται εύκολα από τα άτομα (Φίλιας, 1991).

Ο κοινωνικός χαρακτήρας των στερεοτύπων παραπέμπει στη λειτουργία τους ως πολιτισμικές κατασκευές για ομάδες μέσα στη κοινωνία, των οποίων η δομή και το περιεχόμενο καθορίζεται από μηχανισμούς εξουσίας (Macrae κ.α 1996). Στην ουσία αυτό το οποίο κάνουν τα στερεότυπα είναι να απεικονίζουν το κύρος των κοινωνικών ομάδων μέσα στην κοινωνία. Επίσης, ένα ακόμη αρνητικό χαρακτηριστικό των στερεοτύπων είναι ότι αυτά ευθύνονται για τη δημιουργία προσδοκιών σχετικά με το ποια συμπεριφορά θα πρέπει να αναμένεται από τους άλλους (Macrae κ.α. 1996). Πιο συγκεκριμένα, βασική μορφή στερεοτύπου αποτελεί η υιοθέτηση συμπεριφορών από άτομα με βάση το φύλο τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία κοινωνικών φαινομένων όπως αυτό του σεξισμού.

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα στερεότυπα δεν έχουν αναγκαστικά μόνο αρνητική χροιά. Δεν αποτελούν δηλαδή μόνο αρνητικές γενικεύσεις αλλά αντιθέτως μπορούν να είναι και θετικές. Για παράδειγμα ένας λαός μπορεί να χαρακτηριστεί ως φιλόξενος και ευγενικός, και αυτό το

στερεότυπο μπορεί να αποτελέσει ομπρέλα για όλα τα άτομα που ανήκουν στο λαό αυτό (Macrae κ.α. 1996).

1.3.2. Προκαταλήψεις και Διακρίσεις

Στην αντίθετη όχθη, βρίσκονται οι προκαταλήψεις. Πρόκειται για ένα είδος στερεοτύπων με μόνο αρνητική χροιά και με πιο υποτιμητικό χαρακτήρα από αυτό των ίδιων των στερεοτύπων. Πιο συγκεκριμένα, οι προκαταλήψεις είναι προϊόντα συνειδητού γνωστικού ελέγχου σε αντίθεση με τα στερεότυπα τα οποία αποτελούν αποτέλεσμα ασυνείδητων διεργασιών. Οι προκαταλήψεις δηλαδή είναι αποτέλεσμα γνωσιακών και συναισθηματικών αντιδράσεων ατόμων ή ομάδων τα οποία αποδέχονται και υιοθετούν τα αρνητικά στερεότυπα (Macrae κ.α. 1996).

Επακόλουθο των προκαταλήψεων είναι οι διακρίσεις ανάμεσα στους ανθρώπους και στις ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, εφόσον τα άτομα λόγω των προκαταλήψεων από τις οποίες διακατέχονται αποκτούν μια αρνητική συμπεριφορά για κάποιες συγκεκριμένες ομάδες, αυτό τους οδηγεί στο να κάνουν διακρίσεις και στο να αποφεύγουν να έρθουν σε επαφή μαζί τους (Leyens κ.α. 1994). Συνεπώς, οι διακρίσεις προκύπτουν από τη στιγμή που κάποιος θα χαρακτηριστεί ως διαφορετικός. Τις διακρίσεις ακολουθεί ο κοινωνικός στιγματισμός, έννοια στην οποία έγινε αναφορά στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Τα άτομα τα οποία στιγματίζονται κοινωνικά λαμβάνουν και την αρνητική συμπεριφορά της κοινωνίας και βιώνουν την κοινωνική αδικία και ανισότητα. Θεωρούνται υπεύθυνα για την κατάσταση τους από το περίγυρο τους, ο οποίος δεν είναι διατεθειμένος να ερευνήσει τα πραγματικά αίτια της κατάστασης τους. Πιο συγκεκριμένα, αυτό το οποίο συνήθως γίνεται είναι να επικεντρώνεται ο κοινωνικός περίγυρος μόνο στα μειονεκτικά χαρακτηριστικά του κοινωνικά στιγματισμένου ατόμου και όχι να προσπαθεί στο να κατανοήσει τους λόγους της κατάστασης τους. Συνεπώς, μ' αυτό τον τρόπο αδικείται το άτομο καθώς δεν δίνεται καμιά σημασία στις λειτουργικές δυνατότητες του και γενικότερα στις υπόλοιπες

δεξιότητες του αλλά τονίζονται μόνο οι υπάρχουσες μειονεξίες του (Leyens κ.α. 1994).

Σημαντικά είναι τα αποτελέσματα της έρευνας του Ευρωβαρομέτρου σχετικά με το είδος και τα ποσοστά διακρίσεων στην Ευρώπη. Στην κορυφή των αποτελεσμάτων βρίσκονται οι διακρίσεις για με γνώμονα την εθνική καταγωγή των ατόμων ποσοστό το οποίο φτάνει στο 64%. Πρέπει να σημειωθεί, ότι ανάμεσα σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα τα ποσοστά ξеноφοβίας και ρατσισμού δεν είναι τα ίδια, παρουσιάζοντας σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ τους. Παρόλα αυτά το γενικό συμπέρασμα από την ευρωπαϊκή έρευνα είναι ότι πάνω από το 50% των ευρωπαίων παρουσιάζουν συμπτώματα ξеноφοβίας και ρατσισμού. Επίσης, από τη συγκεκριμένη έρευνα προέκυψε ότι σε μεγάλο ποσοστό το οποίο φτάνει το 53%, τα άτομα τα οποία βιώνουν τις κοινωνικές διακρίσεις είναι τα άτομα με αναπηρία (Δεληθανάση,2007).

Έπονται οι διακρίσεις στις ομάδες ατόμων με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό, ποσοστό το οποίο φτάνει το 50%. Σημαντικές διακρίσεις είναι αυτές οι οποίες γίνονται με βάση την ηλικία (46%) και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις (44%) (Δεληθανάση,2007). Οι έμφυλες διακρίσεις ανέρχονται στο ποσοστό του 40% στην Ευρώπη, ενώ ιδιαίτερη σημασία έχουν οι απόψεις των Ευρωπαίων για την διαφορετικότητα. Πιο συγκεκριμένα, το 79% των πολιτών της Ευρώπης δήλωσε είναι μειονέκτημα για την κοινωνία να είναι κάποιος ανάπηρος ενώ το 77% να ανήκει κάποιος στη φυλή των Ρομά. Επίσης, οι Ευρωπαίοι σε ποσοστό 69% και 62% αντίστοιχα, θεωρούν ότι αποτελεί κοινωνικό μειονέκτημα το να έχει περάσει ηλικιακά κάποιος τα 50 ή να έχει διαφορετική εθνική προέλευση (Δεληθανάση,2007).

Αποτέλεσμα των προκαταλήψεων και γενικότερα του κύκλου των διακρίσεων είναι η παραγωγή νέων κοινωνικών φαινομένων. Πιο συγκεκριμένα, οι διακρίσεις και τα στερεότυπα, όπως επίσης και οι προκαταλήψεις, επιφέρουν την κοινωνικό στίγμα και εν συνεχεία τον κοινωνικό αποκλεισμό.

1.3.3. Κοινωνικό στίγμα

Η έννοια του στίγματος υποδεικνύει έναν αρνητικό χαρακτηρισμό και αυτό προκύπτει και από την αρχαιοελληνική προέλευση της λέξης η οποία προέρχεται από το ρήμα στίζω το οποίο σημαίνει χαράζω πάνω στο δέρμα. Ιστορικά η χάραξη του δέρματος στην αρχαία Ελλάδα παρέπεμπε στο θεσμό της δουλείας ή στην υποδήλωση ατόμου το οποίο είχε παρανομήσει. Στόχος των σημαδιών αυτών ήταν η ενημέρωση της κοινωνίας ότι αυτά τα άτομα αποτελούσαν δούλους ή εγκληματίες και συνεπώς έπρεπε να περιθωριοποιούνται (Δήμου 1996).

Στη σύγχρονη εποχή ο στιγματισμός αφορά τα εκάστοτε όρια κάθε ομάδας, τα οποία έχουν ως στόχο τον έλεγχο εισαγωγής των μελών κάθε κοινωνικής ομάδας. Με βάση τα όρια αυτά, οι ομάδες μπορούν να αυτοχαρακτηρίζονται καθώς και να ενισχύουν την αλληλεγγύη των μελών τους. Είναι ένα αόρατο όριο ή καλύτερα σημάδι, το οποίο δίνει την δυνατότητα στα μέλη μια ομάδας να καθορίσουν τα όρια τους και να αφήσουν έξω από την ομάδα τους ότι τους είναι ξένο και διαφορετικό (Goffman 2001).

Το κοινωνικό στίγμα στερεί από του ανθρώπους τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στην κοινωνία καθώς και να γίνουν αποδεκτοί από αυτή. Εμποδίζεται δηλαδή η ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή. Επίσης, το κοινωνικό στίγμα το οποίο προκύπτει από την διαφορετικότητα αφορά είτε σωματικά είτε ψυχικά αίτια (Gast και Patmore 2012). Πιο συγκεκριμένα, το στίγμα μπορεί να προκύπτει είτε από αναπηρία, είτε από κάποια σωματική παραμόρφωση, είτε από την ηλικία κ.α., ενώ το κοινωνικό στίγμα το οποίο οφείλεται σε ψυχικά αίτια είναι έχει να κάνει με ψυχικές ασθένειες, εθισμούς και εξαρτήσεις (Gast και Patmore 2012). Επίσης ένας ακόμη παράγοντας ο οποίος παίζει ρόλο στη δημιουργία του κοινωνικού στίγματος είναι ο κοινωνικοοικονομικός, ο οποίος αφορά θέματα μετανάστευσης, φτώχειας και ανεργίας κ.ά.

Οι κοινωνικές ομάδες οι οποίες αποτελούν τις μειονότητες μέσα στην κοινωνία με διακριτά χαρακτηριστικά ζουν και δρουν μέσα σε συνθήκες καταπίεσης. Η κοινωνική και προσωπική τους περιθωριοποίηση έγκειται στο γεγονός ότι τα άτομα αυτά βιώνουν τις κοινωνικές διακρίσεις και ανισότητες καθώς την καταπίεση των κυρίαρχων κοινωνικά ομάδων.

1.4. Καταπίεση

Ο όρος «Καταπίεση» στα αγγλικά «oppression» αναφέρεται στη περίπτωση που ένα άτομο ή πιο γενικά μια πολιτική δρα με μη δίκαιο τρόπο εναντίον ενός άλλου ατόμου ή ομάδας, εξαιτίας των δεσμών που διατηρεί με κάποια πιο ισχυρή ομάδα (Baines,2011).

Πιο συγκεκριμένα, καταπίεση ενός ατόμου ή μιας κοινωνικής ομάδας σημαίνει τη στέρηση μια δίκαιης ζωής αλλά και των ατομικών δικαιωμάτων του κάθε ανθρώπου που ανήκει στη ανίσχυρη ομάδα. Τα άτομα τα οποία υφίστανται καταπίεση, δεν έχουν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε διάφορες πτυχές της κοινωνικής ζωής και μ' αυτό τον τρόπο καταπατούνται τα ανθρώπινα δικαιώματα τους (Darlymple κ.α. 2006).

Καταπίεση σημαίνει η απαγόρευση των πιστεύω και των αξιών αδύναμων ατόμων από ισχυρότερους με υπόγειο ή βίαιο τρόπο. Η υπαγόρευση ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής όπως επίσης και αξιών και απόψεων σε ομάδες, οι οποίες θεωρούνται μειονοτικές, θεωρείται και αυτό ένα είδος καταπίεσης, η οποία συμβαίνει με εξωτερικό τρόπο. Η καταπίεση μπορεί να εφαρμοστεί και εσωτερικά, όπως λόγω χάρη όταν μια ομάδα υιοθετεί τις απόψεις και τις αξίες της ισχυρής ομάδας (Baines 1998). Ο εσωτερικός τρόπος καταπίεσης περιλαμβάνει πολλές φορές φαινόμενα και συναισθήματα όπως η αυτολογοκρισία, η ντροπή όπως επίσης και την αυταπάρνηση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων τους (Baines 1998).

Η κοινωνική εργασία είναι ένα επάγγελμα το οποίο εξαρτάται από υψηλές θεσμικές ανισότητες . Οι συναντήσεις μεταξύ του εξυπηρετούμενου και του εργαζόμενου και του εργαζόμενου και του οργανισμού αλλά και ανάμεσα στον οργανισμό και την πολιτεία, διαμορφώνονται όλες μέσα στα πλαίσια των άνισων σχέσεων εξουσίας (Pollack, 2004). Δεδομένης αυτής της δυσαναλογίας δύναμης στο τομέα της κοινωνικής εργασίας, είναι σημαντικό ότι ο χώρος της κοινωνικής εργασίας είναι ένα μέρος γόνιμο για τη δημιουργία πρακτικών καταπίεσης. Για να γίνει δυνατή η εξαφάνιση κάθε είδους καταπίεσης στο χώρο της κοινωνικής εργασίας, ερευνητές όπως οι Dominelli (2002) και Durham (2002) υιοθέτησαν μια προσέγγιση

γνωστή ως «anti-oppressive social work»(AOSW) ή αλλιώς αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία (Dominelli,2002).

Πριν γίνει αναφορά στη συγκεκριμένη μορφή κοινωνικής εργασίας, πρέπει να αναφερθούν οι ομάδες οι οποίες βιώνουν την καταπίεση και τις διακρίσεις μέσα στην κοινωνία.

1.5. Μειονοτικές ομάδες

Λαμβάνοντας υπόψη τον κοινωνικό χαρακτήρα του ρατσισμού, τον συναντά κανείς σε διάφορες κοινωνικές ομάδες. Συχνό φαινόμενο είναι η ρατσιστική αντιμετώπιση των ατόμων με αναπηρία. Τα άτομα αυτά δεν έχουν την ευκαιρία για ισάξια πρόσβαση σε ιατρικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες σε σχέση με τα άτομα χωρίς ειδικές ανάγκες. Τα άτομα της κοινωνίας αποδίδουν την ύπαρξη αυτών των ατόμων σε προκαταλήψεις οι οποίες αφορούν τις αμαρτίες γονέων και την κληρονομικότητα με αποτέλεσμα να αντιδρούν αρνητικά σε αυτή την διαφορετικότητα, στιγματίζοντας τα άτομα αυτά (Constantine και Wing Sue 2006).

Συχνός είναι και ο ρατσισμός απέναντι στους ψυχικά ασθενείς. Τα άτομα αυτά θεωρούνται ότι είναι πολύ εύκολο να διαπράξουν ένα οποιοδήποτε έγκλημα καθιστώντας τους άμεσα ως επικίνδυνους ψυχοασθενείς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό των ατόμων με ψυχικά νοσήματα τα οποία μπορεί και να μην είναι σοβαρά. Ένα ακόμη πρόβλημα είναι ότι τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν μέγιστη δυσκολία στην εύρεση επαγγέλματος λόγω της προκατάληψης των εργοδοτών απέναντι τους (Constantine και Wing Sue 2006).

Μια ακόμη κοινωνική ομάδα η οποία υφίσταται το ρατσισμό είναι αυτή των ομοφυλοφίλων. Η κοινωνία διακατέχεται από συγκεκριμένες προκαταλήψεις για τα άτομα αυτά εφόσον πιστεύει ότι ομοφυλόφιλος είναι εκείνος ο άντρας με διακριτά θηλυπρεπή χαρακτηριστικά. Το αντρικό φύλο διάκειται απωθητικά προς τους άντρες ομοφυλόφιλους λόγω του ότι δεν μπορούν να δεχτούν την διαφορετικότητα τους. Χαρακτηριστικό είναι δε ότι έχει δημιουργηθεί ξεχωριστός όρος για την αποδοκιμασία της ομοφυλοφιλίας, αυτός της ομοφυλοφοβίας. Ο όρος αυτός καθιερώθηκε το

1972 και υποδηλώνει το φόβο απέναντι στην ομοφυλοφιλία. Το θέμα της ομοφυλοφιλίας συνοδεύεται από προκαταλήψεις του τύπου ότι οφείλεται στην κληρονομικότητα ή ότι τα άτομα αυτά είναι ανίκανα να γίνουν γονείς (Levine και Pataki 2004).

1.5.1. Ρατσισμός

Ο ρατσισμός είναι ένα δόγμα μέσω του οποίου διάφορες ομάδες προσπαθούν να επικρατήσουν ως ανώτερες από άλλες. Το συγκεκριμένο δόγμα εξελίσσεται σε σχέση πάντα με κάποια συγκεκριμένα γνωρίσματα εθνικού, θρησκευτικού, πολιτιστικού, οικονομικού, κοινωνικού και άλλου τύπου χαρακτηριστικών. Υπάρχουν διάφορα είδη ρατσισμού, από τα οποία το πιο συνηθισμένο είδος είναι αυτό από το οποίο έχει δημιουργηθεί η αρχική ονομασία της λέξης δηλαδή από την αγγλική λέξη *race* που σημαίνει φυλή. Συνεπώς, η πιο γνωστή και συνηθισμένη μορφή ρατσισμού είναι αυτή του φυλετικού ρατσισμού (Penketh 2000). Για αυτό το λόγο με την έννοια του ρατσισμού είναι στενά συνδεδεμένες οι έννοιες της ράτσας και της φυλής.

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω η λέξη ρατσισμός προέρχεται από την αγγλική λέξη *race*. Πιο συγκεκριμένα, η ρίζες προέλευσης της λέξης ρατσισμός, εντοπίζονται στην ισπανική λέξη *raza* και στην αραβική *ras* που σημαίνει κεφάλι. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι οι Άραβες νομάδες συνέδεαν την φυλετική καταγωγή τους με την κοινωνική τους θέση και με τα δικαιώματα τα οποία είχαν μέσα στις ομάδες τις οποίες ανήκαν. Πρόκειται δηλαδή για μια κοινωνιολογική προσέγγιση του όρου η οποία σχετίζεται εν μέρει και με την βιολογική προσέγγιση του. Πιο συγκεκριμένα, ο τομέας της βιολογίας αναφέρεται στη ράτσα ως εκείνο το σύνολο το οποίο έχει όμοια/κοινά γονίδια τα οποία μέσα από την αναπαραγωγή μεταφέρονται από τη μια γενιά στην άλλη. Από την ανάμιξη μιας ομάδας γονιδίων με μια άλλη μπορεί προκύψει μια καινούργια ράτσα. Σύμφωνα με τον Παπαδημητρίου (2000) ο ρατσισμός είναι ένα ιδεολογικό φαινόμενο το οποίο αφορά το θέμα των φυλετικών ανισοτήτων και το οποίο στηρίζει της θέσεις του σε βιολογικά επιχειρήματα με στόχο κατάταξη του

ανθρώπινου γένους σε φυλετικά ανώτερες και κατώτερες κοινωνικές ομάδες.

Η σύγχρονη σκέψη δεν ασχολείται πλέον μόνο με την ερμηνεία του ρατσισμού με βάση τις βιολογικές πτυχές του θέματος αλλά επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στις πολιτισμικές και ψυχοκοινωνικές πτυχές του. Συνεπώς η ερμηνεία του φαινομένου του ρατσισμού αφορά πλέον περισσότερο κοινωνιολογικής υφής θέματα και προσπάθειες ορισμού.

Ένας από τους πιο καλά δομημένους κοινωνιολογικούς ορισμούς του φαινομένου του ρατσισμού είναι αυτός του Etienne Ballibar (1991). Σύμφωνα με αυτόν ο ρατσισμός οφείλεται στα στίγματα της διαφορετικότητας, τα οποία αφορούν το χρώμα του δέρματος, την εθνικότητα, τις θρησκευτικές προτιμήσεις καθώς και άλλους τομείς. Τα στίγματα αυτά οδηγούν σε πρακτικές βίας και εκμετάλλευσης αδύναμων ομάδων ή ατόμων με σκοπό τη διαφύλαξη ακεραιότητας της ταυτότητας της κυρίαρχης ομάδας από κάθε είδους ανάμειξη με άλλα στοιχεία (Ballibar,1991). Μια ακόμη κοινωνιολογική προσέγγιση του όρου επιχειρείται από τον Τσιάκαλο (2000) , ο οποίος ερμηνεύει τον ρατσισμό ως μια ομάδα ιδεών, αντιλήψεων και συμπεριφορών η οποία υποτιμά άλλες ομάδες με διαφορετικά μέλη από τα δικά τους με αποτέλεσμα να τα οδηγούν να διάγουν υποτελείς ζωές. Αιτία αυτή τους της συμπεριφοράς είναι διαφορετικότητα των ομάδων από τη δική τους καθώς και η αντίληψη ότι οι έτερες ομάδες μπορούν να τους βλάψουν (Τσιάκαλος 2000).

Όσον αφορά την βιολογική προσέγγιση του ρατσισμού , βασική αρχή του θεωρείται ότι υπάρχουν βιολογικές διαφορές μεταξύ των διαφόρων φυλών και ότι αυτές οι διαφορές είναι το κριτήριο με βάσει το οποίο διαχωρίζονται οι φυλές σε ανώτερες και κατώτερες. Συνεπώς, το δόγμα το ρατσισμού πρεσβεύει ότι οι φυλές οι οποίες έχουν ανώτερα εξωτερικά ή ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά, θεωρούνται ανώτερες από τις άλλες (Rowman & Littlefield,2002). Χαρακτηριστικός είναι ο ορισμός για το ρατσισμό της Benedict (1983) η οποία τον ορίζει ως: «..το δόγμα όπου μία εθνική ομάδα έχει καταδικαστεί από τη Φύση σε κληρονομική κατωτερότητα ενώ μια άλλη σε κληρονομική ανωτερότητα».

Εκτός από το φυλετικό ρατσισμό, στη σύγχρονη εποχή εντοπίζονται και άλλα είδη του (Penketh 2000). Πιο συγκεκριμένα, ο όρος έχει διευρυνθεί και χρησιμοποιείται για να περιγράψει σε γενικότερο πλαίσιο τις πράξεις μιας ομάδας ανθρώπων εναντίον μίας άλλης ομάδας. Συνεπώς, ο ρατσισμός δεν υποστηρίζει μόνο τη φυλετική διαφορετικότητα αλλά και την κοινωνική, οικονομική κ.α. Οι ενστερνιστές του ρατσισμού με βάση τα φυλετικά, βιολογικά, κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια μπορούν και προχωρούν σε άνισες διακρίσεις θεωρώντας μία συγκεκριμένη ομοιογενή ομάδα ανθρώπων ως ανώτερη από κάποια άλλη. Η στάση αυτή οδηγεί στη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων και εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες στη καθημερινή ζωή (Benedict 1983).

Συνεπώς, ο ρατσισμός μπορεί να εκδηλωθεί με διαφορετικούς τρόπους και να λάβει πολλές μορφές. Πιο συγκεκριμένα, οι μορφές στις οποίες συναντάται ο ρατσισμός στις σημερινές κοινωνίες αφορούν την ιδεολογική χροιά του ρατσισμού, ο οποίος βασίζεται στις θεωρητικές πεποιθήσεις αλλά και προεκτάσεις της ιδέας της φυλετικής ανισότητας (Παπαδημητρίου 2000). Ακολουθεί ο ρατσισμός ο οποίος προέρχεται από την ύπαρξη προκαταλήψεων προς συγκεκριμένες ανίσχυρες κοινωνικές ομάδες. Τέλος, υπάρχει και ο ρατσισμός ο οποίος βασίζεται στις στάσεις και συμπεριφορές ατόμων και ομάδων οι οποίοι προβαίνουν σε τακτικές διάκρισης με αποκορύφωμα αυτών των διωγμών και των ολοκαυτωμάτων (Παπαδημητρίου 2000).

Ο ρατσισμός αποτέλεσε αιτία για τα σκληρότερα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα πανωλεθρίας που έφερε ο ρατσισμός είναι ο Β' παγκόσμιος πόλεμος και συγκεκριμένα οι απόψεις του Αδόλφου Χίτλερ. Σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του Χίτλερ, οι λαοί προερχόμενοι από την Άρια φυλή ήταν ανώτεροι από τους άλλους και είχαν το δικαίωμα να τους εξουσιάζουν (Penketh 2000).

1.5.2. Διακρίσεις Ηλικίας

Η ηλικία αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα δημιουργίας διακρίσεων. Πιο συγκεκριμένα, οι ηλικιακές διακρίσεις αποτελούν απόρροια των κοινωνικών στερεοτύπων για τα άτομα τα οποία έχουν

υπερβεί την ηλικία των 65 ετών. Οι διακρίσεις εντοπίζονται κυρίως στον τομέα της εργασίας, όπου δεν προτιμούνται τα άτομα της συγκεκριμένης ηλικίας, λόγω του ότι αυτά χαρακτηρίζονται ως μη παραγωγικά και μη νεωτεριστικά. Για την αγορά εργασίας τα άτομα τα οποία έχουν περάσει το 65^ο έτος της ηλικίας τους, θεωρούνται εργασιακά μη αποδοτικά και ανήμπορα να λειτουργήσουν κάτω από απαιτητικές εργασιακές συνθήκες. Λόγω της ηλικίας τους πιστεύεται ότι δεν έχουν την ικανότητα να λάβουν και να επεξεργαστούν εις βάθος πληροφορίες απαραίτητες για την εργασία τους, με αποτέλεσμα αυτή να θεωρείται χαμηλής ποιότητας (Macnicol,2006).

Τα άτομα της τρίτης ηλικίας λάμβαναν τελείως διαφορετική μεταχείριση σε παλιότερες χρονικές περιόδους. Πιο συγκεκριμένα, σε κοινωνίες με αγροτικές δομές, τα άτομα μεγάλης ηλικίας κατείχαν σημαντικά αξιώματα στην λειτουργία της εκάστοτε κοινωνικής ομάδας. Θεωρούνταν σοφά και έμπειρα άτομα, των οποίων η συμβολή για την λειτουργία της ομάδας ήταν πολύ σημαντική. Μετά όμως από την περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης, το καθεστώς των μεγαλύτερα ηλικιακών ατόμων εξασθενεί και η ισχύς τους μεταβάλλεται. Η ιατρική επιστήμη επεκτείνει το βιώσιμο χρόνο του κάθε ανθρώπου μεγαλώνοντας έτσι το όριο ηλικίας της θνησιμότητας του. Με το πέρασμα του χρόνου δημιουργήθηκε μια σύνδεση ανάμεσα στο συγκεκριμένο ιατρικό επίτευγμα της επέκτασης της ζωής του ανθρώπου και την αύξηση του ορίου ζωής με μη θετικές στερεοτυπικές αντιλήψεις (Macnicol,2006) .

Πιο συγκεκριμένα, τα ηλικιωμένα άτομα πλέον έρχονται αντιμέτωπα με τον κοινωνικό αποκλεισμό καθώς βιώνουν προβλήματα καθημερινής επιβίωσης, όπως αδυναμία πρόσβασης σε ιατρική περίθαλψη και επαγγελματική αποκατάσταση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την κοινωνική απομόνωση των ατόμων της τρίτης ηλικίας.

Εφόσον τα ηλικιωμένα άτομα θεωρούνται ότι δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν σε διάφορα κοινωνικά καθήκοντα και κυρίως εργασιακά, δημιουργούνται κοινωνικές διακρίσεις εις βάρος τους. Οι κοινωνικές διακρίσεις των ατόμων της τρίτης ηλικίας, είναι γνωστές στον διεθνή χώρο με τον όρο «Ageism» ο οποίος ορίζεται από τις νεότερες γενιές ως ο

ηλικιακός διαχωρισμός σχετικά με το ότι τα γηρατειά ισοδυναμούν με ασθενικές καταστάσεις, οι οποίες αχρηστεύουν τον άνθρωπο και τον καθιστούν ανίκανο για κάθε είδους κοινωνική δραστηριότητα, έχοντας ως τελικό στάδιο τον θάνατο του (Macnicol,2006). Σημαντικό είναι δε ότι τα άτομα της τρίτης ηλικίας έχοντας αποδεχτεί τις στερεοτυπικές αντιλήψεις της κοινωνίας για αυτά, εκδηλώνουν αδυναμία διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να γίνονται έρμια των διακρίσεων και των κοινωνικών ανισοτήτων, επιφέροντας την κοινωνική περιθωριοποίηση τους (Macnicol,2006).

Σύμφωνα με μια άλλη άποψη περί των ηλικιακών διακρίσεων, υποστηρίζει ότι το στερεοτυπικό φαινόμενο του «ageism» οφείλεται σε συγκεκριμένες απόψεις και συμπεριφορές για τα ηλικιωμένα άτομα. Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι τα άτομα της τρίτης ηλικίας περιθωριοποιούνται λόγω πεποιθήσεων σύμφωνα με τις οποίες τα άτομα αυτά έχουν χάσει την ελκυστικότητα τους καθώς και την σεξουαλικές τους ικανότητες. Επίσης, παρουσιάζονται σαν να έχουν μειωθεί τα επίπεδα νοημοσύνης τους αλλά και παραγωγικότητας τους (Nelson,2002).

Συνεπώς, οι ηλικιακές διακρίσεις σχετίζονται με την ομάδα των ατόμων της τρίτης ηλικίας καθώς και με την αδυναμία εργασιακής αποκατάστασης τους. Παρόλα αυτά, οι διακρίσεις αφορούν και την αντιμετώπιση των ατόμων αυτών ως γέροι, από τα άτομα της νεότερης γενιάς, κάτι το οποίο έχει ως συνέπεια την υποτίμηση της αξίας τους και την αχρήστευση τους. Τα αποτελέσματα των διακρίσεων σε αυτές τις ομάδες περιλαμβάνουν την απογοήτευση αλλά και το παράπονο των συγκεκριμένων ομάδων (Featherstone & Wernick 1995).

Σε ελληνικό επίπεδο η καταπολέμηση των ηλικιακών διακρίσεων στον εργασιακό τομέα έχει θεσμοθετηθεί από το 2005. Η σχετική νομοθεσία, έχει ως αντικείμενο την εξάλειψη των ηλικιακών διακρίσεων σε εργασιακό επίπεδο, χωρίς όμως να περιλαμβάνει την αντιμετώπιση ηλικιακών διακρίσεων σε θέματα όπως αυτό της ιατρικής περίθαλψης και πρόσβασης σε υλικά αγαθά. ωστόσο δεν καλύπτει στη χώρα μας την κατάργηση των διακρίσεων αυτών στον τομέα της ιατρικής περίθαλψης, στις ασφαλίσεις και σε άλλα αγαθά.

Σύμφωνα με την τελευταία δεδομένα της απογραφής στην Ελλάδα, το ποσοστό των ηλικιωμένων στη χώρα μας ξεπερνά το 17% του πληθυσμού και αναμένεται να φτάσει το 24% το 2020 (Ιατρικός Τύπος, 2013). Σημειώνεται σημαντική αδυναμία στα άτομα αυτά πρόσβασης στον εργασιακό τομέα. Αυτό γίνεται φανερό μέσα από τις διαθέσιμες αγγελίες στον έντυπο αλλά και διαδικτυακό τύπο, στις οποίες πολύ συχνά επιβάλλεται ως αναγκαίος όρος πρόσληψης το ηλικιακό όριο (kariera.gr, 2013).

Σημαντικό είναι δε το ότι οι ηλικιακές διακρίσεις δεν υφίστανται μόνο σε μια μορφή αλλά δύνανται να λάβουν πολλαπλές πτυχές. Πιο συγκεκριμένα, είναι δυνατή η ύπαρξη συνδυασμού ηλικιακών διακρίσεων με άλλου είδους διακρίσεις όπως φυλετικές, εθνοτικές, θρησκευτικές, οικονομικές διακρίσεις λόγω αναπηρίας και διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού.

1.5.3. Διακρίσεις αναπηρίας

Σημαντικές διακρίσεις σε διάφορους τομείς βιώνουν και τα άτομα με αναπηρία. Οι διακρίσεις μπορεί να είναι άμεσες αλλά και έμμεσες. Για παράδειγμα μια άμεση μορφή διάκρισης ατόμου με αναπηρία μπορεί να αποτελεί η άρνηση κάποιου εργοδότη για πρόσληψη του. Από την άλλη έμμεση μορφή διάκρισης των ατόμων με αναπηρία, δύναται να είναι η αδυναμία πρόσβασης στο σχολικό κτίριο, όπως και σε άλλα δημόσια κτίρια (Banks & Marshall, 2004).

Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν προβλήματα στην εύρεση εργασίας καθώς και στις δημόσιες μετακινήσεις τους, λόγω έλλειψης συγκεκριμένων υποδομών. Επίσης, τα άτομα αυτά βιώνουν την διάκριση και μέσα στο ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα από τις πρώτες κιόλας βαθμίδες. Τα άτομα με αναπηρία δεν έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης στο σχολείο, με αποτέλεσμα να σημειώνονται μεγάλα ποσοστά σχολικής παραίτησης ανάμεσα τους. Επιπλέον, όσα άτομα καταφέρνουν να αποκτήσουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, έρχονται αντιμέτωπα με την χαμηλή ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, εξαιτίας των ανεπαρκών εκπαιδευτικών πολιτικών και του ανύπαρκτου εκπαιδευτικού εξοπλισμού για τα άτομα με αναπηρία, τα σχολεία δεν

δύνανται να παρέχουν στα άτομα αυτά τις κατάλληλες συνθήκες εκπαίδευσης (Banks & Marshall,2004).

Το δικαίωμα ισότητας των ατόμων με αναπηρία συμπεριλαμβάνεται στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποτελεί το 21^ο δικαίωμα, μέσω του οποίου αναγνωρίζεται η ισοτιμία των ατόμων με αναπηρία καθώς και το δικαίωμα τους στην εκπαίδευση. Εξίσου σημαντική είναι η κίνηση του οργανισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων της ευρωπαϊκής ένωσης, ο οποίος και αυτός προάγει στην ισότητα των ατόμων με αναπηρία καθώς και την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους. Πιο συγκεκριμένα, έχει ως αντικείμενο την αντιμετώπιση καθημερινών προβλημάτων τα οποία συναντούν τα άτομα αυτά καθώς και τον έλεγχο για την συμμόρφωση των ευρωπαϊκών κρατών με τα δεδομένα αυτά (Banks & Marshall,2004). Ανάμεσα στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία συγκαταλέγεται και η κατοχύρωση της κατάργησης των διακρίσεων εναντίον τους. Με βάση την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων, το κάθε κράτος οφείλει να θεσπίζει νόμους οι οποίοι θα έχουν ως στόχο την εξασφάλιση της ισότητας των ατόμων με αναπηρία μέσα στην κοινωνία και θα καταργούν κάθε μορφή άμεσης ή έμμεσης διάκρισης εις βάρος τους.

1.5.4. Έμφυλες Διακρίσεις- Σεξισμός

Η ύπαρξη κοινωνικών στερεοτυπικών αντιλήψεων σχετικά με τα χαρακτηριστικά του κάθε φύλου καθώς και ο καθορισμός του ρόλου τους με βάση το φύλο οδηγούν στην δημιουργία στερεότυπων μύθων. Αναπτύσσεται μια στερεοτυπική παραφιλολογία γύρω από τις διαφορές των δύο φύλων και το πώς αυτές διαμορφώνουν τις κοινωνικές αντιλήψεις για το πώς πρέπει να φέρονται τα δυο φύλα (Κανταρτζή, 2003). Τα συγκεκριμένα στερεότυπα ονομάζονται σεξιστικά λόγω του ότι προσπαθούν να ορίσουν απλουστευμένες αντιλήψεις για το ποιοι είναι οι κατάλληλοι κανόνες συμπεριφοράς των δυο φύλων.

Ο όρος σεξισμός αναδύθηκε μέσα από το κίνημα του φεμινισμού στην Αμερική, παραπέμποντας στον όρο ρατσισμός. Σημαντικός είναι ο ορισμός των Frazier και Sadker (1975) σύμφωνα με τον οποίο ο σεξισμός είναι η άποψη εκείνη η οποία θέλει τα οι ζωές των ατόμων να καθορίζονται από την κατασκευή των φύλων τους. Μέσα στα πλαίσια του σεξισμού

καθιερώνεται η αντίληψη ότι το ένα φύλο υπερισχύει του άλλου γιατί είναι ανώτερο .

Τα στερεότυπα για τα φύλα προωθούν μια ιεραρχική σχέση ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες, θεωρώντας τους άντρες πιο ικανούς και έξυπνους από τις γυναίκες. Οι γυναίκες εδραιώνονται μέσα από τις μορφές της συζύγου και της μητέρας. Ο σεξισμός εμπίπτει και στον τομέα της εργασίας καθώς για τις γυναίκες κατάλληλα επαγγέλματα θεωρούνται αυτά της παραδοσιακής υφής όπως αυτό της δασκάλας, της υπαλλήλου αλλά και όλων εκείνων που έχουν να κάνουν με την φροντίδα και την πρόνοια άλλων ατόμων (Κανταρτζή 2003). Τα σεξιστικά στερεότυπα, θέλουν τις γυναίκες να παρουσιάζονται ως εξαρτημένες από το ισχυρό φύλο και χωρίς σωματική δύναμη. Αντιθέτως, οι άντρες αντιμετωπίζονται ως το έξυπνο και δυνατό φύλο, τα οποίο έχει όλα τα προσόντα για να δημιουργηθεί και να διαπρέψει επαγγελματικά (Κανταρτζή 2003).

1.5.5. Διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού

Μια ακόμη κοινωνική ομάδα η οποία υφίσταται διακρίσεις μέσα στην κοινωνία είναι αυτή η οποία περιλαμβάνει άτομα με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό από τον ετεροφυλικό. Οι διακρίσεις στον συγκεκριμένο τομέα, οφείλουν την ύπαρξη τους στις πάγιες κοινωνικές αντιλήψεις των ανθρώπων οι οποίοι θεωρούν την σεξουαλική πράξη ως τη διαδικασία αναπαραγωγής του ανθρώπου. Η σεξουαλικές ενορμήσεις όπως επίσης και ο αναπαραγωγικός τους χαρακτήρας, παραπέμπουν στο παραδοσιακό μοτίβο της αξίας της οικογένεια. Με αυτό τον τρόπο, η σεξουαλικότητα συσχετίζεται με την διαδικασία ηθικοποίησης του ανθρώπου και της μετάλλαξης του σε ένα παραγωγικό και ωφέλιμο πολίτη για την κοινωνία (Harper & Schneider,2003).

Οι εκδηλώσεις διάκρισης των ατόμων με διαφορετικό από τον ετερόφυλο σεξουαλικό προσανατολισμό, είναι φανερές μέσα από διάφορα κοινωνικά γεγονότα. Πιο συγκεκριμένα, οι προσπάθειες θεσμικής κατοχύρωσης της γαμήλιας κατάστασης των ομοφυλόφιλων ατόμων, έχουν αποβεί άκαρπες ανά περιόδους. Για την κοινωνία, όπως επίσης και για την ίδια την πολιτεία, η ομοφυλοφιλία θεωρείται ως κάτι το μη «φυσιολογικό»

εφόσον δεν προάγει τον αναπαραγωγικό ρόλο του ατόμου (Harper & Schneider,2003).

Επιπλέον απόδειξη της διάκρισης ατόμων με ομοφυλοφιλικό σεξουαλικό προσανατολισμό, αποτελεί η άρνηση της πολιτείας για εισαγωγή του μαθήματος της σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία. Μια τέτοια κίνηση θα προϋπέθετε και την συμπερίληψη της ομοφυλοφιλίας ως ένα είδος σεξουαλικής επιλογής, γεγονός το οποίο θα προκαλούσε έντονα την αντίδραση των κοινωνικών δομών.

Όσον αφορά τον εργασιακό τομέα, τα άτομα με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό, έρχονται αντιμέτωπα με την ελλιπή ελληνική νομοθεσία. Παρόλη την αποποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας την δεκαετία του '50, ακόμα και σήμερα υπάρχει άρθρο στην ελληνική νομοθεσία το οποίο απαγορεύει την σύναψη ερωτικής σχέσης ανάμεσα σε άτομα του ίδιου φύλου. Η ομοφυλοφιλία ακόμα διώκεται και τιμωρείται αυτεπάγγελτα και συγκεκριμένα, η παρά φύση ασέλγεια μεταξύ αρρένων. Σημαντικό είναι δε ότι η ποινική νομοθεσία της Ελλάδας δεν συμπεριλαμβάνει κανένα άρθρο κατά των διακρίσεων της ομοφυλοφιλίας (Ποινικός κώδικας, άρθρο347). Εφόσον δεν δύναται η σύναψη γάμου μεταξύ ομοφυλόφιλων ατόμων, τα ζευγάρια αυτά στερούνται του δικαιώματος απολαβής οικογενειακών και συνταξιοδοτικών επιδομάτων. Σημαντική έρευνα στην Ελλάδα έδειξε ότι μόνο το 16% των Ελλήνων δέχεται τον ομοφυλοφιλικό γάμο όπως επίσης και μόνο το 11% υποστηρίζει το δικαίωμα των ομοφυλόφιλων στην υιοθέτηση παιδιού (Ευρωβαρόμετρο,2006).

Συχνά τα ομοφυλόφιλα άτομα αδυνατούν να βρουν εργασία λόγω του σεξουαλικού τους προσανατολισμού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την στρόφη αυτών των ατόμων σε μη νόμιμα επαγγέλματα τα οποία έχουν να κάνουν με την μαστροπεία. Μεγάλο ποσοστό ομοφυλόφιλων ατόμων στρέφονται στην πορνεία για βιοποριστικούς κυρίως λόγους. Τα άτομα αυτά αδυνατούν να βρουν δουλειά ή διώκονται από την ίδια τους της οικογένεια, με αποτέλεσμα να βιώνουν την κοινωνική κατακραυγή και επίθεση. Περιθωριοποιούνται κοινωνικά και αναζητούν λύσεις επιβίωσης (Harper & Schneider,2003).

1.6. Αιτίες διακρίσεων και αποτελέσματα

Όσον αφορά των φυλετικό ρατσισμό ο οποίος βασίζεται στα επιχειρήματα και τις απόψεις περί βιολογικής ανωτερότητας κάποιων λαών από κάποιους άλλους, η βασικότερη αιτία ανάπτυξη τους ήταν η αποικιοκρατία. Ο ρατσισμός ως φαινόμενο εντοπίζεται και κατά τις αρχαίες περιόδους αλλά συγκεκριμενοποιείται και εδραιώνεται κατά τον 18^ο με 19^ο αιώνα. Την συγκεκριμένη περίοδο σηματοδοτείται η έναρξη της ευρωπαϊκής αποικιοκρατικής πολιτικής σε ασιατικές και αφρικανικές περιοχές. Κάθε τι μη ευρωπαϊκής προελεύσεως θεωρούνταν υποτελές. Τα μέλη μη ευρωπαϊκών τοποθεσιών αντιμετωπίζονταν ως ιθαγενείς με κατώτερη βιολογική προέλευση. Ορμώμενοι από πολιτικά και οικονομικά οφέλη οι ευρωπαίοι παρουσιάζονται ως μεταλαμπαδευτές του πολιτισμού τους σε μη αναπτυγμένες περιοχές. Στα πλαίσια μιας επεκτατικής ευρωπαϊκής πολιτικής καθιερώνεται η άποψη περί κατωτερότητας κάποιων λαών, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την απάνθρωπη εκμετάλλευση τους (Penketh 2000).

Ένας ακόμη λόγος ο οποίος συνέβαλλε στην δημιουργία του φαινομένου του ρατσισμού είναι οι βιολογικές έρευνες. Οι προσπάθειες για την εξήγηση της διαφορετικότητας κάποιων ομάδων ατόμων βασίστηκαν στην επιστήμη. Πιο συγκεκριμένα, η ερευνητική αντίληψη ότι οι νέγροι είναι ο τελευταίος συνδετικός κρίκος με τους πιθήκους, οδήγησε στην ανάπτυξη της ιδέας του ρατσισμού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την νομιμοποίηση του θεσμού της δουλείας των ατόμων αφρικανικής προέλευσης (Penketh 2000).

Έως τώρα αναφέρθηκαν οι αιτίες οι οποίες αφορούν τις υποτιθέμενες βιολογικές διαφοροποιήσεις που οδήγησαν στη δημιουργία του δόγματος του ρατσισμού. Παρακάτω θα γίνει αναφορά σε ψυχοκοινωνικές αιτίες του φαινομένου.

Οι πιο συνήθεις διακρίσεις οι οποίες εντοπίζονται στην κοινωνία σχετίζονται με άτομα τα οποία έχουν κάποια αναπηρία ή κάποιο ψυχολογικό ή ψυχιατρικό πρόβλημα ή ανήκουν σε οικονομικά και

κοινωνικά ασθενέστερες τάξεις. Οι ιδιαιτερότητες των συγκεκριμένων αυτών κοινωνικών ομάδων υπερτονίζονται και γενικεύονται σε ακραίο πολλές φορές βαθμό. Το φαινόμενο αυτό της άδικης αυτής αντιμετώπισης της διαφορετικότητας προέρχεται κυρίως από τη πεποίθηση που έχουν πολλές φορές μερικοί άνθρωποι ότι είναι ανώτεροι από κάποιους άλλους. Οι προκαταλήψεις απέναντι σε ομάδες ανθρώπων ενδυναμώνουν το φαινόμενο του ρατσισμού και εξαρτώνται άμεσα από το πνευματικό επίπεδο των ατόμων τα οποία δέχονται το ρατσισμό καθώς και αυτών των οποίων το διαπράττουν (Penketh 2000).

Οι προκαταλήψεις και κατά συνέπεια το κοινωνικό στίγμα προκαλούν το φαινόμενο του ρατσισμού. Η κατάσταση αυτή παίζει σημαντικό ρόλο στην επιδείνωση της κατάστασης του ατόμου ή της κοινωνικής ομάδας η οποία υφίσταται το ρατσισμό. Πιο συγκεκριμένα, ευθύνεται για τη ψυχολογική επιδείνωση τους και ειδικότερα για τη χαμηλή αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση του ατόμου (Benedict 1983). Η αρνητική στάση της κοινωνίας αποτελεί το μεγαλύτερο τροχοπέδη στη ζωή των μειονεκτικών ομάδων. Αυτό συμβαίνει γιατί ο ίδιος ο κοινωνικός περίγυρος αντιμετωπίζει τα άτομα τα οποία υπάγονται σε κάποια μειονοτική ομάδα ως εντελώς ανίκανα όντα, τα οποία δεν μπορούν να ζήσουν χωρίς να εξαρτώνται από άλλα άτομα χωρίς ιδιαιτερότητες (Penketh 2000).

Η αδυναμία επικοινωνίας της κοινωνίας με τις διαφορετικές ομάδες είναι εμφανής σε όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής. Σ' αυτό συμβάλλουν σημαντικά και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης τα οποία παρουσιάζουν τις ιδιαιτερότητες των ατόμων αυτών ως πρόβλημα το οποίο διαιωνίζουν (Penketh 2000). Επίσης, το γεγονός ότι δεν υπάρχει σωστή ενημέρωση για τα θέματα αυτά σε συνδυασμό με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του πλανήτη, έχουν ως αποτέλεσμα να διευρύνεται όλο και περισσότερο το φαινόμενο του ρατσισμού. Η πνευματική ρηχότητα των ανθρώπων, τους κωλύει να επιχειρήσουν οποιαδήποτε ηθική ή συναισθηματική προσέγγιση προς τους συνανθρώπους τους με αποτέλεσμα

να ενισχύεται η ανισότητα και το παιχνίδι άσκησης εξουσίας (Benedict 1983).

Πιο συγκεκριμένα, πολλά είδη κοινωνικού ρατσισμού είναι αποτέλεσμα των οικονομικών συμφερόντων συγκεκριμένων ομάδων οι οποίες αναζητούν την εξουσία. Αυτό είναι άλλωστε και ο βασικός στόχος των ομάδων αυτών, να παραγκωνίσουν δηλαδή συγκεκριμένες ομάδες από την κοινωνική και οικονομική ζωή, έτσι ώστε να υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες για αυτούς τους ίδιους. Μέσα σε όλα αυτά συμπεριλαμβάνεται και η ανταγωνιστικότητα η οποία χαρακτηρίζει τις ανθρώπινες σχέσεις και η οποία συχνά έχει ως αποτέλεσμα την έξαρση ζήλιας και μίσους, συναισθήματα τα οποία ευθύνονται άμεσα για το ρατσισμό (Penketh 2000).

Μια ακόμη σημαντική αιτία της ανάπτυξης του ρατσισμού είναι η προσπάθεια απόκρυψης των συμπλεγμάτων κατωτερότητας που έχουν οι ίδιοι οι ρατσιστές. Στη προσπάθεια τους να καλύψουν τα δικά τους μειονεκτήματα και ελαττώματα, επιχειρούν να υποβιβάσουν τους άλλους με σκοπό να νιώσουν καλύτερα και ανώτεροι (Penketh 2000).

Ο ρατσισμός έχει πολλές επιπτώσεις στη κοινωνία καθώς μέσω της εφαρμογής του παραβιάζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι προσωπικές ελευθερίες του κάθε ατόμου. Συνεπώς, προσβάλλει άμεσα την ανθρώπινη προσωπικότητα, απαξιώνοντας την ίδια τη ζωή. Επίσης, αποτέλεσμα του ρατσισμού είναι η περιθωριοποίηση ατόμων και ομάδων, με αποτέλεσμα άτομα τα οποία έχουν ικανότητες, να μην έχουν την ευκαιρία να αποδείξουν την αξία τους. Με αυτό τον τρόπο το εργατικό δυναμικό μπορεί να χάσει άτομα με σημαντικά προσόντα, παρεμποδίζοντας έτσι την ανάπτυξη και την ευημερία της κοινωνίας (Jakson & Weidman, 2004).

Στο ρατσισμό οφείλεται η δημιουργία χάσματος των κοινωνικών τάξεων και ο διαχωρισμός τους σε πλούσιους και φτωχούς. Ενισχύει την υποδούλωση των λαών και εντείνει τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Επίσης, αυξάνει την ανεργία και ενισχύει το χαμηλό βιοτικό επίπεδο (Penketh 2000).

Η ιδεολογία του ρατσισμού όταν γίνεται πράξη, προκαλεί αναταραχές στην κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, εξαιτίας της αναξιοκρατίας και των κοινωνικών ανισοτήτων προκαλείται διχόνοια και ταραχές στη

κοινωνία, παρακωλύοντας έτσι την εύρυθμη λειτουργία της. Δημιουργούνται συγκρούσεις και κυριαρχεί η βία, βλάπτοντας με αυτό τον τρόπο την ίδια τη δημοκρατία και τον πολιτισμό (Jakson & Weidman, 2004).

Συνεπώς είναι εμφανές ότι τα άτομα που βιώνουν το ρατσισμό, καταπιέζονται και προσωπικά και κοινωνικά. Η καταπίεση αυτή έχει διάφορες μορφές τις οποίες θα αναλύσουμε παρακάτω αφού πρώτα γίνει αναφορά σε βασικά κοινωνικά κινήματα της εποχής τα οποία προώθησαν τα δικαιώματα καταπιεσμένων κοινωνικών ομάδων.

1.7. Κοινωνικά κινήματα

Τα Κοινωνικά Κινήματα είναι οι οργανωμένες προσπάθειες κοινωνικών ομάδων για την προώθηση της κοινωνική αλλαγή, οι οποίες στηρίζονται σε μη θεσμικές μορφές πολιτικής δράσης (Marx και McAdam 1994). Ο ρόλος των κοινωνικών κινήματων διαφέρει από το ρόλο των εκστρατειών μεγάλων επίσημων οργανισμών, λόγω του ότι τα κοινωνικά κινήματα δεν αποτελούν οργανισμούς αλλά αλληλεπιδράσεις διαφορετικών παραγόντων οι οποίοι εξαρτώνται από τις εκάστοτε κοινωνικές αλλαγές (Della Porta και Diani, 1999). Πρόκειται δηλαδή για μια εναλλακτική μορφή πολιτικής ή καλύτερα πολιτικής πίεσης η οποία μπορεί να προέρχεται από κάποιο πολιτικό κόμμα ή όχι (Thompson 2002).

Η εμφάνιση των κοινωνικών κινήματων ξεκίνησε τη δεκαετία του 1960. Την εποχή αυτή εμφανίζεται και η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία η οποία μαζί με τα κοινωνικά κινήματα προσδοκούσαν και ήλπιζαν την κοινωνική αλλαγή και την ανάπτυξη (Thompson 2002). Πιο συγκεκριμένα, τα κοινωνικά κινήματα αντιπροσώπευαν εκείνη την εποχή τη «μεταμοντερνική εποχή ή αλλαγή». Οι στόχοι κάθε κοινωνικού κινήματος ποικίλουν καθώς σύμφωνα με τον Habermas (1987) το κάθε κοινωνικό κίνημα επικεντρώνονταν σε ένα συγκεκριμένο στόχο και όχι σε ένα καθολικό.

Για παράδειγμα υπήρχαν διάφορα κοινωνικά κινήματα τα οποία είτε αφορούσαν τα δικαιώματα των γυναικών, είτε τις ηλικιακές διακρίσεις, είτε τα δικαιώματα αλλοεθνών είτε ακόμα και τα δικαιώματα των ατόμων με διαφορετικές σεξουαλικές προτιμήσεις ή με αναπηρίες.

Πιο συγκεκριμένα, σημαντικό ήταν το κίνημα των γυναικών το οποίο αποσκοπούσε στην ισότητα των δυο φύλων όπως επίσης και στην άνοδο του φεμινισμού. Μέσα από το συγκεκριμένο κίνημα εγείρονταν σημαντικά θέματα τα οποία αφορούσαν την ισχύουσα τότε πατριαρχική δομή της κοινωνίας και το πώς αυτή επιβάλλονταν και επηρέαζε την διαμόρφωση της ζωής των ανδρών και των γυναικών (Thompson 2002). Το κίνημα των γυναικών κατάφερε να φέρει στο προσκήνιο το θέμα της καταπίεσης των γυναικών καθώς και το αίτημα για ισάξιες ευκαιρίες σε όλους τους τομείς σε σχέση με το αντίθετο φύλο.

Ένα ακόμη κίνημα με διαφορετικό σκοπό είναι αυτό της Μαύρης δύναμης. Η ανάπτυξη του συγκεκριμένου κινήματος «black power movement» αποτέλεσε την αφορμή για να θιγούν θέματα σχετικά με το ρατσισμό και τις φυλετικές ανισότητες. Με την εμφάνιση του το θέμα του φυλετικού ρατσισμού εισήχθη στις πολιτικές πρακτικές πολλών χωρών (Thompson 2002).

Σημαντική ήταν και η δράση του κινήματος της Γκρι Δύναμης «Grey power». Πρόκειται για τη πολιτική φωνή των ηλικιωμένων ατόμων (Walker και Naegele, 1999). Μέσα στα αιτήματα του κινήματος ήταν και το θέμα των δικαιωμάτων της τρίτης ηλικίας καθώς και το ποιες ανάγκες έχει η συγκεκριμένη ομάδα. Στόχος τους ήταν να εξαλείψουν κάθε είδους ηλικιακή διάκριση όπως επίσης και να εκφράσουν τη συλλογική τους αντίσταση ενάντια στα ηλικιακά στερεότυπα ηλικιακός ρατσισμός ως μορφή καταπίεσης δεν έχει λάβει ιδιαίτερη προσοχή σε σχέση με άλλες ομάδες καταπίεσης και συνεπώς το κίνημα αυτό έφερε στο προσκήνιο ένα θέμα το οποίο δεν ήταν γνωστό μέχρι τότε (Thompson 2002).

Το κίνημα των αναπήρων «The disabled people's movement» είχε ως στόχο την διεκδίκηση των δικαιωμάτων ατόμων τα οποία αντιμετωπίζουν κάποια μορφής αναπηρία. Την δεκαετία του 1970 κατοχυρώθηκε συνταγματικά η προστασία των δικαιωμάτων των αναπήρων με το άρθρο 504 του νόμου «The Rehabilitation Act of 1973». Σύμφωνα με τη νομοθεσία, το κράτος θα παρείχε τη δυνατότητα ίσων ευκαιριών εργασίας στα ανάπηρα άτομα απαγορεύοντας τον κοινωνικό διαχωρισμό τους από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας. Σημαντικό απόκτημα του κινήματος ήταν επίσης ότι το 1975 κατοχυρώθηκε η πρόσβαση τους στη

δημόσια εκπαίδευση όπως επίσης και η φοίτηση τους σε τάξεις του γενικού σχολείου.

Τη δεκαετία του 1970 ξεκινά και «Η απελευθέρωση των ομοφυλόφιλων, «Gay liberation». Εκείνη την εποχή επικρατούσε αντίληψη ότι η ομοφυλοφιλία αποτελεί ψυχική αρρώστια η οποία θα έπρεπε να καταπολεμηθεί (Neal and Davies, 1996). Με την εμφάνιση του κινήματος η ομοφυλοφιλία μελετήθηκε υπό το πρίσμα του κοινωνικού φαινομένου με αποτέλεσμα να θεωρείται πλέον ένα γενικό κοινωνικό θέμα και όχι μια ομάδα περιθωριοποιημένων ατόμων (Thompson 2002).

Μια ακόμη κοινωνική ομάδα η οποία υφίσταται καταπίεση και προκάλεσε τη δημιουργία κοινωνικού κινήματος είναι αυτή των ατόμων που επιβίωσαν από κάποια ψυχική ασθένεια «Mental health survivors». Το συγκεκριμένο κίνημα υποστήριζε ότι το σύστημα υγείας είναι πολύ καταπιεστικό για τα άτομα με ψυχικές ασθενείς σε σημείο που αυτές να προκαλούνται ή να επιδεινώνονται από το ίδιο το σύστημα και τις δυσκολίες που βιώνουν μέσα σε αυτό οι ασθενείς. Στόχος του συγκεκριμένου κινήματος ήταν η αποδυνάμωση του στιγματισμού των ασθενών καθώς και η εξάλειψη πρακτικών καταπίεσης προς αυτούς (Thompson 2002).

Τέλος, σημαντικό ήταν και το κίνημα ατόμων με μαθησιακές δυσκολίες γνωστό ως «People first». Το κίνημα αυτό αφορά τα άτομα με μαθησιακές δυσκολίες τα οποία έως τότε αντιμετωπιζόνταν ως άτομα ανίκανα για μάθηση. Στόχος του κινήματος ήταν να διεκδικηθούν τα δικαιώματα των ατόμων αυτών για μάθηση. Επίσης ένας ακόμη στόχος του κινήματος ήταν να σταματήσει πλέον η κοινωνία να αντιμετωπίζει τα άτομα αυτά ως άτομα ανίκανα αλλά ως άτομα με ίσες δυνατότητες και ευκαιρίες με τα υπόλοιπα (Thompson 2002).

Τα κοινωνικά κινήματα είναι συνδεδεμένα στενά με την πρακτική της κοινωνικής εργασίας. Σύμφωνα με τον Thompson (2002) τα κοινωνικά κινήματα επηρέασαν σημαντικά τις πρακτικές της κοινωνικής εργασίας όχι με άμεσο αλλά έμμεσο τρόπο. Για αυτό το λόγο θα μπορούσε και η ίδια η κοινωνική εργασία να θεωρηθεί κοινωνικό κίνημα. Τα κοινωνικά κινήματα συνέβαλλαν σημαντικά στην απονομή κοινωνικής δικαιοσύνης και στην εξάλειψη καταπίεσης των συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Παρακάτω

ακολουθεί αναφορά στο θέμα της καταπίεσης και το πώς αυτή ορίζεται μέσα από τη βιβλιογραφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

2.1. Η επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας

Η κοινωνική εργασία ανήκει στον τομέα των κοινωνικών επιστημών και συνεπώς έχει κοινωνικό χαρακτήρα. Πρωταρχικός στόχος της κοινωνικής εργασίας είναι το κοινωνικό όφελος όλων των κοινωνικών ομάδων. Πιο συγκεκριμένα, στοχεύει στην εξασφάλιση της καλής ποιότητας ζωής του ατόμου αλλά και στη καλή λειτουργία της κοινωνίας ως σύνολο. Πρόκειται για μια συγκροτημένη εφαρμοσμένη κοινωνική επιστήμη η οποία αποτελείται από το αναγκαίο θεωρητικό, εμπειρικό και εφαρμοσμένο υπόβαθρο. Η κοινωνική εργασία αναγνωρίστηκε σε διεθνές επίπεδο, ως εφαρμοσμένη επιστήμη τα πρώτα χρόνια του περασμένου αιώνα, εξαιτίας της δημιουργίας νέων συνθηκών, οι οποίες προέκυψαν με τη βιομηχανική επανάσταση και αστικοποίηση (Καλλινικάκη, 1998).

Οι βάσεις της κοινωνικής εργασίας έχουν τις ρίζες τους σε θεωρητικά πλαίσια ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα, όπως ο τομέας της ιατρικής, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της δικαιοσύνης και της φιλοσοφίας. Η Καλλινικάκη (1998) στο βιβλίο της προσδιορίζει τα ιδεολογικά θεμέλια της κοινωνικής εργασίας, αναφέροντας ότι αυτά ανάγονται στην χριστιανική θρησκεία και παράδοση, η οποία έχει ως αρχή της, την αγάπη και το ενδιαφέρον προς τον πλησίον. Γι' αυτό το λόγο, ως αντικείμενο μελέτης έχει ποικίλα και πολυσύνθετα θέματα, γεγονός που της προσδίδει ένα πολυδιάστατο χαρακτήρα. Ασχολείται με διάφορα κοινωνικά προβλήματα για τα οποία οι ειδικοί της κοινωνικής εργασίας προσπαθούν να βρουν λύση.

Η κοινωνική εργασία είναι η επιστήμη η οποία έχει ως κέντρο της τον άνθρωπο και μόνο. Πιο συγκεκριμένα, η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας έχει ως δεδομένο ότι οποιοδήποτε άτομο ανεξαρτήτως ηλικίας,

μπορεί να βρεθεί σε δυσμενείς συνθήκες και να αντιμετωπίσει προβλήματα στα οποία έχει ανάγκη την ηθική, ψυχολογική και πρακτική βοήθεια κάποιου. Αυτός ακριβώς είναι ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας η οποία λαμβάνει μέτρα για την πρόληψη τέτοιων καταστάσεων ή μέτρα για την έγκυρη και αποτελεσματική αντιμετώπιση τους.

Εκτός από τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της κοινωνικής εργασίας, τα τελευταία χρόνια η συγκεκριμένη επιστήμη έχει στραφεί σε μια πιο ριζοσπαστική πορεία. Πιο συγκεκριμένα, ξεκίνησε μια προσπάθεια ριζοσπαστικοποίησης του επαγγέλματος του κοινωνικού λειτουργού, η εφαρμογή της οποίας προϋποθέτει τον σχεδιασμό απαραίτητης πολιτικής αλλά και ομαδικής συμμετοχής και δράσης, με στόχο την καταπολέμηση των προβλημάτων που δημιουργεί το ίδιο το σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, δημιουργείται η ανάγκη για την υπεράσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων του κάθε ατόμου και την προάσπιση της κοινωνικής δικαιοσύνης (Payne,2005).

Συνεπώς, ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας της κοινωνικής εργασίας αποτελεί μια καινοτομία για την συγκεκριμένη επιστήμη. Πέρα από την επίλυση των ανθρωπίνων και κοινωνικών προβλημάτων, η κοινωνική εργασία έχει ως στόχο την απονομή της κοινωνικής δικαιοσύνης και την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής. Ο χαρακτήρας της από μεμονωμένος και στατικός μεταβάλλεται σε δυναμικό με καθολική απόχρωση. Άρα, η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας αποτελείται και από το θεωρητικό κομμάτι αλλά πραγματώνεται μόνο μέσα από τις πρακτικές της εφαρμογές. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τις παραδοσιακές τάσεις της κοινωνικής εργασίας οι οποίες περιορίζονται στην εφαρμοσμένη κοινωνική εργασία και συγκεκριμένα στις μηχανιστικές παρεμβάσεις του κοινωνικού λειτουργού (Watkings,1992).

Αυτό δεν σημαίνει ότι η καινοτόμα ριζοσπαστική κοινωνική εργασία δίνει περισσότερο βάρος στις θεωρητικές προσεγγίσεις και όχι στις εφαρμογές της επιστήμης. Πιο συγκεκριμένα, η ριζοσπαστική κοινωνική εργασία παρουσιάζει πολλές εφαρμογές κλινικών μοντέλων παρέμβασης, και συνεπώς αποτελεί το καινούργιο θεωρητικό και πρακτικό πλαίσιο μέσα

στο οποίο εξελίσσεται η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας (Abdullah, 1994).

Ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας δεν περιορίζεται μόνο στην πρόληψη και αντιμετώπιση των κοινωνικών και ατομικών προβλημάτων αλλά προσπαθεί να συμβάλλει στην καθολική ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και στην ανάδειξη των ατομικών του δυνατοτήτων, οι οποίες είναι απαραίτητες για την επιβίωση του στην κοινωνία.

Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, η κοινωνική εργασία ως εφαρμοσμένη επιστήμη δραστηριοποιείται και παρεμβαίνει προς όφελος της κοινωνίας και της εύρυθμης και καλής λειτουργίας της. Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική εργασία «αποσκοπεί γενικότερα στην κοινωνική αλλαγή, την πρόληψη, τη θεραπεία, την αποκατάσταση των κοινωνικών προβλημάτων, στο σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής και στη διοίκηση των κοινωνικών υπηρεσιών που συνιστούν τις αναγκαίες συνθήκες όχι μόνο για την επιβίωση αλλά την ανάπτυξη του ανθρωπίνου δυναμικού» (Καλλινικάκη, 1998). Επίσης, η Κοινωνική εργασία αποτελεί ένα πάροχο υπηρεσιών με σκοπό την στήριξη ατόμων και κοινωνικών ομάδων, τα οποία είναι άπορα ή δεν έχουν την ευκαιρία για ανέλιξη.

Επισημώς, το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας ορίστηκε το 2004 στην Αυστραλία από το Διεθνές Συνέδριο Σχολών Κοινωνικής Εργασίας, τη Διεθνή Οργάνωση Σχολών Κοινωνικής και τη Διεθνή Συνομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών, ως το επάγγελμα το οποίο « προάγει την κοινωνική αλλαγή, την επίλυση προβλημάτων στις ανθρώπινες σχέσεις και την ενδυνάμωση και απελευθέρωση των ανθρώπων για τη διασφάλιση της ευημερίας τους. Χρησιμοποιώντας θεωρίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των κοινωνικών συστημάτων, η κοινωνική εργασία παρεμβαίνει στο επίπεδο αλληλεπίδρασης των ανθρώπων με το περιβάλλον τους. Οι αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι θεμελιώδεις στην κοινωνική εργασία» (Δημοπούλου-Λαγωνίκα, 2006:41). Ο ορισμός είναι εκτενής και συνεχίζει αναφέροντας ότι αντικείμενο της κοινωνικής εργασίας είναι η διερεύνηση ποικίλων μορφών ανθρωπίνων

συναλλαγών. Στόχος της είναι να συμβάλλει στο να βελτιώσουν τη ζωή τους άτομα τα οποία ανήκουν στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες και να τα καταστήσει ικανά να δημιουργήσουν και να συνεχίσουν τη ζωή τους.

Επίσης, οι επαγγελματίες της κοινωνικής εργασίας δίνουν έμφαση στη διευθέτηση ζητημάτων και προβλημάτων τα οποία τις υπό ανάγκη ομάδες, όπως επίσης και στην κοινωνική αλλαγή. Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική εργασία αποτελεί ένα «ένα αλληλένδετο σύστημα αξιών, θεωρίας και εφαρμογής», Μέσα στα πλαίσια του οποίου οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί είναι φορείς της κοινωνικής αλλαγής.

Σύμφωνα με τον επίσημο ορισμό της Κοινωνικής Εργασίας, βασικές αρχές της είναι ο σεβασμός στην ισότητα, την αξία και την αξιοπρέπεια των ανθρώπων. Σε γενικές γραμμές η κοινωνική εργασία έχει ανθρωπιστικό και δημοκρατικό χαρακτήρα ο οποίος έμεινε αναλλοίωτος μέσα στην πάροδο του χρόνου. Οι αξίες και οι αρχές της είναι διατυπωμένες και σε διεθνή κώδικα αλλά και στον εθνικό κώδικα κάθε χώρας. Το σύνολο των αρχών και των αξιών της κοινωνικής εργασίας αποτελεί το κώδικα δεοντολογίας του επαγγέλματος με βάση τον οποίο πρέπει να ασκείται η κοινωνική εργασία (I.F.S.W, από <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>).

Μέσα στον κώδικα δεοντολογίας περιλαμβάνονται και οι τρόποι αντιμετώπισης των προβλημάτων από την κοινωνική εργασία και συγκεκριμένα των κοινωνικών ανισοτήτων και αδικιών. Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων οι επαγγελματίες της κοινωνικής εργασίας χρησιμοποιούν διάφορες δεξιότητες και τεχνικές προσαρμοσμένες κάθε φορά για το άτομο ή για την ανάλογη κοινωνική ομάδα. Πιο συγκεκριμένα, οι κοινωνικοί λειτουργοί μέσω παρεμβάσεων οι οποίες αφορούν τον συμβουλευτικό, κλινικό και παιδαγωγικό τομέα, προσπαθούν να θεραπεύσουν κοινωνικά, άτομα, ομάδες και οικογένειες (I.F.S.W, από <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>).

2.2 Ιστορική Αναδρομή ΚΕ

Η κοινωνική εργασία αναπτύχθηκε μέσα στα πλαίσια δημιουργίας ενός Κράτους Πρόνοιας. Πιο συγκεκριμένα, κατά το 19^ο αιώνα δημιουργήθηκε η ανάγκη για ένα κράτος το οποίο θα είχε ως μέλημα του την πρόνοια των πολιτών του, αντιμετωπίζοντας κάθε είδους κοινωνικό πρόβλημα.

Οι παράγοντες οι οποίοι επέβαλλαν την νέα αυτή κατάσταση ήταν το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, το οποίο έφερε την ανάγκη για κοινωνική αλλαγή και δικαιοσύνη. Με το τέλος του πολέμου, όλα τα κράτη αποζητούσαν την ειρήνη και την σταθερότητα των κοινωνιών τους. Οι πολιτικές των κρατών άρχισαν να έχουν ως προτεραιότητα τη παροχή ενός κράτους στους πολίτες, το οποίο θα προσέφερε ασφάλεια και θα φρόντιζε για τα κοινωνικά και ατομικά προβλήματα που αυτοί αντιμετώπιζαν (Καλλινικάκη, 1998).

Όσον αφορά την εξέλιξη της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα, ακολούθησε την ίδια πορεία όπως και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Έχοντας ως αφετηρία την ανάγκη του κράτους για κοινωνική πρόνοια. Πιο συγκεκριμένα, η Κοινωνική Εργασία εμφανίστηκε στην Ελλάδα τη δεκαετία του '50, όταν με απόφαση του υπουργείου κοινωνικής πρόνοιας εφαρμόζεται το πρόγραμμα για την «παιδική προστασία παρ' οικογένειας». Για τις ανάγκες του συγκεκριμένου προγράμματος, το υπουργείο προχώρησε σε πρόσληψη κοινωνικών λειτουργών, οι οποίοι θα έπαιρναν μέρος στην υλοποίηση του (Καλλινικάκη, 1998).

Συνεπώς, το 1950 συντελείται μια μεγάλη αλλαγή στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας, εφόσον έως τότε δεν υπήρχε κάποια οργανωμένη κίνηση αλλά μόνο η δράση κάποιων κοινωνικών στελεχών. Έκτοτε, η άσκηση της κοινωνικής εργασίας λαμβάνει μορφή και θεσμοθετείται. Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα η εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας επικυρώνεται επίσημα με το νόμο 4018 «Περί του θεσμού των κοινωνικών λειτουργών» (Καλλινικάκη 1998). Ακολουθεί το διάταγμα «Περί της

ασκήσεως του επαγγέλματος των κοινωνικών λειτουργών (Καλλινικάκη 1998).

Από το 1980 και έπειτα ο θεσμός της κοινωνικής εργασίας αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία, με αποκορύφωμα την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η πολιτική της οποίας αποτέλεσε σημαντική επιρροή για την ανάπτυξη της. Πιο συγκεκριμένα, μέσα στα πλαίσια της ευρωζώνης, μεγάλος αριθμός κοινωνικών λειτουργών απασχολήθηκε σε προγράμματα, χρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα προγράμματα αυτά σχετίζονταν με την καταπολέμηση της ανεργίας, της κοινωνικής ανισότητας, της κοινωνικής περιθωριοποίησης, της φτώχειας, των ναρκωτικών κ.α. (Papadaki & Papadaki, 2005).

2.3. Βασικές αργές ΚΕ

Σύμφωνα με το διεθνή ορισμό του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας, το επάγγελμα έχει ως γενικό στόχο την επίτευξη της κοινωνικής αλλαγής και πιο συγκεκριμένα το να επιλύει προβλήματα στις ανθρώπινες σχέσεις. Επίσης, στόχος της κοινωνικής εργασίας είναι να ενισχύει και να διαμορφώνει τις κατάλληλες συνθήκες για την ευημερία των ανθρώπων (Heally και Link, 2012).

Η Κοινωνική Εργασία βρίσκει εφαρμογή σε κοινωνικές οργανώσεις έργο των οποίων είναι η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών σε άτομα, οικογένειες, ομάδες και κοινότητες. Πιο συγκεκριμένα, η άσκηση του επαγγέλματος της Κοινωνικής Εργασίας αποτελεί μία συνειδητή συστηματική επαγγελματική δράση η οποία έχει ως σκοπό να καλύψει τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των ατόμων που βρίσκονται σε κατάσταση ανάγκης ή αντιμετωπίζουν δυσκολίες προσαρμογής στο κοινωνικό τους περιβάλλον (Healy και Link 2012).

Σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας κατέχει και το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η εφαρμογή της. Πιο συγκεκριμένα, η άσκηση της βασίζεται και εξελίσσεται μέσα στα πλαίσια της διαπροσωπικής επικοινωνίας και κοινωνικής ανταλλαγής. Η

συγκεκριμένη διαπροσωπική επικοινωνία δεν είναι άλλη από την επαγγελματική σχέση του Κοινωνικού Λειτουργού με τον εξυπηρετούμενο. Όπως κάθε επαγγελματική σχέση έτσι και αυτή αναπτύσσεται μέσα σε ειδικά πλαίσια χώρου, χρόνου και αρχών (Καλλινικάκη 1998).

Οι αρχές οι οποίες διέπουν το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας πλέον σχετίζονται με τις θεωρίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των κοινωνικών συστημάτων. Πιο συγκεκριμένα, ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού είναι να εμπλέκεται όπου χρειάζεται στις ανθρώπινες σχέσεις, έχοντας πάντα ως γνώμονα την υπεράσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης (Horner, 2006). Συνεπώς, σε διεθνές επίπεδο έχουν θεσπιστεί οι δεοντολογικές αρχές του επαγγέλματος οι οποίες σχετίζονται όχι μόνο με τα ανθρώπινα δικαιώματα του κάθε εξυπηρετούμενου αλλά και με τη διατήρηση της καλής εφαρμογής αυτής της επαγγελματικής σχέσης.

Πιο συγκεκριμένα, μία από τις βασικές αρχές της κοινωνικής εργασίας είναι η διευκόλυνση ενσωμάτωσης των περιθωριοποιημένων, κοινωνικά αποκλεισμένων, ευάλωτων ανθρώπων στη κοινωνία. Επίσης, στόχος της κοινωνικής εργασίας είναι να κινητοποιήσει σε ατομικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο (ομάδες, οργανισμοί & φορείς) με στόχο την επίλυση των προβλημάτων τους αλλά και την εξασφάλιση της ευημερίας τους. Ο κοινωνικός λειτουργός οφείλει να καταβάλλει προσπάθειες για την εξάλειψη όλων των εμποδίων και των ανισοτήτων τα οποία αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι μέσα στη κοινωνία. Γι' αυτό το λόγο είναι απαραίτητη η δημιουργία μιας κοινωνικής πολιτικής με ειδικά προγράμματα τα οποία θα εξασφαλίζουν την ευημερία των αδύναμων ανθρώπων και θα προωθούν την ανάπτυξη της ανθρώπινης ζωής καθώς και την υπεράσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων (Καλλινικάκη 1998).

Όλα αυτά έχουν ως απώτερο σκοπό τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και σταθερότητας. Πιο συγκεκριμένα, οι επαγγελματίες της κοινωνικής εργασίας θα πρέπει να έχουν ως μέλημα τους την φροντίδα ατόμων τα οποία θεωρούνται αδύναμα και τα οποία πρέπει να βοηθηθούν έτσι ώστε να αποκτήσουν κοινωνικούς πόρους και υπηρεσίες στο κοινωνικό

περιβάλλον τους. Οφείλουν να εργάζονται και να φροντίζουν για την προστασία των ασθενών ατόμων (κοινωνικά, ψυχικά & σωματικά) τα οποία δεν είναι σε θέση να φροντίσουν από μόνοι τους όπως λόγου χάρη παιδιά, ψυχικά ασθενείς, ηλικιωμένοι και μετανάστες (Καλλινικάκη 1998).

Μέσα στις αρχές του επαγγέλματος συγκαταλέγεται και η ανάμειξη των κοινωνικών λειτουργών και σε κοινωνικό και σε πολιτικό επίπεδο έτσι ώστε να ευνοείται η πραγματοποίηση αλλαγών οι οποίες περιορίζουν ή ακόμα καλύτερα εξαλείφουν τις κοινωνικές ανισότητες. Αυτό φυσικά προϋποθέτει και το ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει να σέβονται το θρησκευτικό, πολιτιστικό και ιδεολογικό υπόβαθρο των διάφορων εθνικών ομάδων (Δημοπούλου, 2007).

Σε ατομικό επίπεδο η κοινωνική εργασία θα πρέπει να σέβεται κάθε άτομο όσον αφορά την αξιοπρέπεια του και την προσωπικότητα του. Επίσης με βάση τον κώδικα δεοντολογίας της κοινωνικής εργασίας, ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να γνωρίζει και να δρα λαμβάνοντας υπόψη ότι κάθε άτομο χαρακτηρίζεται από έναν ιδιαίτερο τρόπο έκφρασης των ικανοτήτων του αλλά και των αδυναμιών του (NASW 1996 από <http://www.socialworkers.org/pubs/code/default.asp>).

Όσον αφορά πιο πρακτικά θέματα και με βάση τις αρχές του επαγγέλματος, ο κοινωνικός λειτουργός οφείλει να αναγνωρίζει ότι το εξυπηρετούμενο άτομο είναι ένας πολίτης με πλήρη δικαιώματα και ευθύνες. Δηλαδή, ο πελάτης έχει το δικαίωμα να εκφέρει τη γνώμη του σχετικά με το τρόπο παροχής υπηρεσιών που του προσφέρονται (Καλλινικάκη 1998).

Σημαντική αρχή για την άσκηση της κοινωνικής εργασίας είναι οι επαγγελματίες να γνωρίζουν ότι οι υπηρεσίες που προσφέρουν ανταποκρίνονται πλήρως στις ιδιαίτερες ανάγκες των ατόμων, ανεξάρτητα από την καταγωγή, την ηλικία, τη φυλή, το φύλο ή το βαθμό μειονεξίας τους (Καλλινικάκη 1998).

Τέλος, ο κοινωνικός λειτουργός έχει ως χρέος του την παροχή υπηρεσιών στις κοινωνικές ομάδες, όντας αποκλειστικά υπεύθυνος για την ποιότητα των υπηρεσιών αλλά το βαθμό κατά τον οποίο πρέπει να τις προσφέρει. Σημαντική υποχρέωση σύμφωνα με τον κώδικα δεοντολογίας των κοινωνικών λειτουργών είναι η δράση τους να προλαμβάνει κάθε είδους απάνθρωπη συμπεριφορά αλλά και πρακτική διακρίσεων εις βάρος οποιουδήποτε ατόμου ή ομάδας (ΣΚΛΕ,2011).

Οι παραπάνω αρχές, διευκολύνουν την ανάπτυξη της επαγγελματικής σχέσης μεταξύ του κοινωνικού Λειτουργού και του ατόμου που έχει ανάγκη και ενισχύουν ακόμα περισσότερο τη δεοντολογία του επαγγέλματος της Κοινωνικής Εργασίας. Επίσης, από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η κοινωνική εργασία ως επάγγελμα εξαπλώνει τις δραστηριότητες του σε ένα ευρύ φάσμα χώρων πρωτογενών και δευτερογενών οργανισμών (Καλλινικάκη 1998).

Από τις αρχές του κώδικα δεοντολογίας των κοινωνικών λειτουργών προκύπτει ότι όποια άτομα ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες πρέπει να αποτελούν το πρωταρχικό μέλημα των κοινωνικών λειτουργών. Στα άτομα αυτά θα πρέπει να παρέχεται η βοήθεια των επαγγελματιών της κοινωνικής εργασίας όχι ως καταναγκαστική εργασία αλλά ως προϋπόθεση για κοινωνική αλλαγή και αποκατάσταση τους (ΣΚΛΕ,2011). Αυτό είναι πολύ σημαντικό μέσα στα πλαίσια εφαρμογής της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας, η οποία έχει ως μοναδικό στόχο την κοινωνική αλλαγή.

Παρακάτω ακολουθεί αναφορά στις θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής εργασίας, δίνοντας έμφαση στον τομέα της αντικαταπιεστικής, η μελέτη του οποίου αποτελεί και το θέμα της εργασίας.

2.4. Θεωρητικές προσεγγίσεις ΚΕ

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις οι οποίες επικρατούν στον τομέα της κοινωνικής εργασίας, διαμόρφωσαν και ανέπτυξαν μοντέλα άσκησης της κοινωνικής εργασίας, μέσα στα πλαίσια των οποίων δημιουργείται το

κατάλληλο κλίμα για την πιο αποτελεσματική θεραπευτική συνεδρία. Λόγω της επίδρασης διαφορετικών θεωριών στον τομέα της κοινωνικής εργασίας, διαμορφώθηκαν ποικίλες θεωρητικές προσεγγίσεις της συγκεκριμένης επιστήμης (Payne 2005) . Οι θεωρήσεις αυτές είναι η συστημική-οικολογική προσέγγιση, η ψυχοδυναμική προσέγγιση, η υπαρξιστική-ανθρωπιστική προσέγγιση και η κριτική προσέγγιση στην κοινωνική εργασία η οποία περιλαμβάνει θέσεις ενάντια στις διακρίσεις και την καταπίεση καθώς και τη ριζοσπαστική και φεμινιστική προσέγγιση (Payne 2005).

2.4.α) Ψυχοδυναμική προσέγγιση

Η ψυχοδυναμική προσέγγιση στηρίζεται στη ψυχαναλυτική θεωρία του Freud. Πιο συγκεκριμένα, οι βάσεις της συγκεκριμένης προσέγγισης βρίσκονται στην αντίληψη του ότι η συμπεριφορά του κάθε ατόμου οφείλεται στον ιδιαίτερο ψυχισμό του. Ο ψυχικός κόσμος και η συμπεριφορά του ατόμου αλληλεξαρτώνται και επηρεάζονται από το εκάστοτε κοινωνικό περίγυρο. Για τη ψυχοδυναμική προσέγγιση η συμπεριφορά η οποία προέρχεται από τις νοητικές λειτουργίες του ατόμου είναι συγκεκριμένη και όχι τυχαία. Σημαντικό ρόλο επίσης παίζει και το ασυνείδητο του εαυτού, το οποίο δεν γνωρίζει κανείς (Payne 2005).

Όλα αυτά συνέβαλαν στην ανάπτυξη της ψυχανάλυσης η οποία βασίζεται των στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία ατόμων που βρίσκονται αντιμέτωπα με κάποιο πρόβλημα. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι εσωτερικά και αποτελούν τα κριτήρια με βάση τα οποία διαμορφώνονται οι αντιδράσεις των ατόμων. Η επεξεργασία και η ανακάλυψη αυτών των παραγόντων πηγάζει από τη διαδικασία της ψυχανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα, μέσω της ψυχανάλυσης ο κοινωνικός λειτουργός δύναται να προβεί σε αξιολογήσεις διαφόρων συμπεριφορών (Payne 2005).

Ειδικότερα, ο κοινωνικός λειτουργός ακολουθώντας τη συγκεκριμένη προσέγγιση μπορεί και κατανοεί τη συμπεριφοράς των ατόμων καθώς και τις αντιδράσεις τους. Συνεπώς, ο ρόλος της ψυχανάλυσης είναι ιδιαίτερα σημαντικός στο έργο των κοινωνικών

λειτουργών εφόσον αποτελεί ένα διαγνωστικό εργαλείο, το οποίο συμβάλει με τη σειρά του στην αξιολόγηση και στη δημιουργία αποτελεσματικών παρεμβάσεων (Δημοπούλου-Λαγωνίκα 2006).

2.4.β) Λειτουργική προσέγγιση

Στόχος της Λειτουργικής θεωρητικής προσέγγισης είναι η ενίσχυση και η ατομική ανάπτυξη των ίδιων των εξυπηρετούμενων. Η διαδικασία σε αυτή την περίπτωση δεν είναι ίδια με τις προηγούμενες θεωρίες λόγω του ότι η διάγνωση και η θεραπεία δεν αποτελούν τα αρχικά στάδια της προσέγγισης. Δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων αυτών που έχουν ανάγκη για βοήθεια καθώς και στο πώς ο εξυπηρετούμενος αλληλοεπιδρά με τον κοινωνικό λειτουργό (Payne 2005).

Μερικές από τις βασικές αρχές της συγκεκριμένης προσέγγισης αφορά την προσωπική εμπλοκή του εξυπηρετούμενου στις μεθόδους αξιολόγησης του καθώς και στη διαδικασία κατανόησης της κατάστασης του. Ο εξυπηρετούμενος πρέπει να έχει χωροχρονική συνείδηση της κατάστασης καθώς και αντίληψη των ρόλων οι οποίοι πρέπει να υιοθετηθούν μέσα στα πλαίσια της αποκατάστασης του (Payne 2005).

2.4.γ) Ψυχοκοινωνική προσέγγιση

Γνωστή είναι και η ψυχοκοινωνική προσέγγιση των Woods και Hollis. Πρόκειται για μια διαγνωστική θεραπεία, μέσα στα πλαίσια της οποίας το άτομο είναι σε θέση να ζει την κατάσταση του. Ιδιαίτερος σημαντικός παράγοντας στη θεωρία αυτή είναι η ίδια η προσωπικότητα του εξυπηρετούμενου, για την οποία χρησιμοποιούνται εναλλακτικά οι όροι εγώ και υπερεγώ (Payne 2005). Το εγώ και το υπερεγώ έρχονται στην επιφάνεια μέσω της ψυχανάλυσης. Έργο της κοινωνικής εργασίας σε αυτή την περίπτωση αποτελεί η εξισορρόπηση των ενδόμυχων αυτών στοιχείων και η συσχέτιση τους με το κοινωνικό υπόβαθρο του ατόμου. Σημαντικό ρόλο στην όλη διαδικασία παίζει ο στοχασμός του εξυπηρετούμενου σχετικά με την κατανόηση του εαυτού του. Από την άλλη ο κοινωνικός λειτουργός προσπαθεί να επηρεάσει με άμεσο τρόπο τον πελάτη του καθώς και τις

συνθήκες του περιβάλλοντος του (Payne 2005). Συνεπώς, στόχος των κοινωνικών λειτουργών δεν είναι άλλος από το να επιφέρει μεταβολές στο περιβάλλον του εξυπηρετούμενου μέσω προσωπικών συνεδριών. Για να επιτευχθεί αυτό, πρέπει να ακολουθηθούν κάποια συγκεκριμένα βήματα, έτσι ώστε η προσέγγιση του εξυπηρετούμενου από τον κοινωνικό λειτουργό να είναι αποτελεσματική. Αρχικά για την δημιουργία μιας εύρυθμης σχέσης του κοινωνικού λειτουργού και του εξυπηρετούμενου είναι απαραίτητο να διαμορφωθεί η κατάλληλη εκείνη κατάσταση μέσα στην οποία ο πελάτης θα νιώθει κοντά στον επαγγελματία κοινωνικό λειτουργό (Payne 2005). Χρέος του λειτουργού είναι να διατηρεί ανοιχτές τις διόδους επικοινωνίας με τον πελάτη του. Εν συνεχεία μέσω της ψυχοκοινωνικής προσέγγισης, ο κοινωνικός λειτουργός μπορεί να αξιολογήσει την κατάσταση και να θέσει μια πρώτη γνώμη για την αντιμετώπιση του. Η ψυχοκοινωνική έρευνα της εκάστοτε περίπτωσης εξελίσσεται παράλληλα με την εφαρμογή της θεραπείας εφόσον καθοριστούν οι στόχοι της. Σημαντικό είναι επίσης, κοινωνικοί λειτουργοί να μπορούν να είναι να θέση να αντιληφθούν το ποιοι παράγοντες σε μια κατάσταση επιδέχονται μεταβολή και ποιοι όχι (Payne 2005).

2.4.δ) Συστημική προσέγγιση

Η Συστημική προσέγγιση βασίζεται στη θεωρία των συστημάτων και στην εφαρμογή τους στον τομέα της κοινωνικής εργασίας. Βασική αρχή της συγκεκριμένης θεωρητικής προσέγγισης είναι ότι αποτελεί πλήρης οντότητα είναι ένα σύστημα το οποίο έχει δομή, λειτουργία, στόχους και μηχανισμούς πίεσης, και συντήρησης (Payne 2005).

Μέσα σε κάθε σύστημα ενυπάρχουν υποσυστήματα, τα οποία χαρακτηρίζονται από σχέσεις αλληλεπίδρασης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, όταν ένα σύστημα αλλάζει να επηρεάζει και τα υπόλοιπα. Ο μηχανισμός αλληλεπίδρασης ο οποίος χαρακτηρίζει τα υποσυστήματα αποτελεί δηλωτικό της ύπαρξής τους (Payne 2005).

Με τον ίδιο τρόπο και ο κοινωνικός λειτουργός αντιμετωπίζει έναν πελάτη, θεωρώντας τον ως σύστημα το οποίο συνυπάρχει μαζί με άλλα

συστήματα με τα οποία αλληλοεπιδρά. Ο ρόλος της κοινωνικής εργασίας είναι η έρευνα και η μελέτη αυτής της σχέσης και συγκεκριμένα του ατόμου και των στοιχείων που το περιβάλλουν. Εξετάζονται όλα τα συστήματα και όχι μόνο ο εξυπηρετούμενος. Η προσοχή των κοινωνικών λειτουργών επικεντρώνεται σε θέματα τα οποία αφορούν το οικογενειακό, εργασιακό, σχολικό και εξωσχολικό περιβάλλον του ατόμου που δέχεται τη βοήθεια (Payne 2005).

Το κάθε σύστημα όπως είναι λογικό έχει τα δικά του όρια και κανόνες. Συνεπώς χρέος των κοινωνικών λειτουργών είναι να προσαρμόζουν τις παρεμβατικές τους πρακτικές σε σχέση πάντα με τα δομικά χαρακτηριστικά του εκάστοτε συστήματος. Στόχος τους είναι κατανοήσουν το ποια χαρακτηριστικά του συστήματος είναι αυτά που επηρεάζονται από άλλα συστήματα και ποια είναι αυτά που επηρεάζουν και αυτά με τη σειρά τους τα υπόλοιπα. Καθορίζεται δηλαδή το πόσο ανοιχτό ή κλειστό είναι ένα σύστημα καθώς και το ποιες ιδιότητες του μπορούν να αποτελέσουν ενισχυτικό παράγοντα για την εξέλιξη τους (Payne 2005).

2.4.ε). Επικεντρωμένη σε στόχους ΚΕ με άτομα

Σκοπός της επικεντρωμένης σε στόχους εργασία είναι η επίλυση κοινωνικών και προσωπικών προβλημάτων των ατόμων που έχουν ανάγκη για βοήθεια και απευθύνονται σε κοινωνικούς λειτουργούς. Πρόκειται για μια σύντομη σχετικά παρέμβαση, συγκεκριμένης κάθε φορά χρονικής διάρκειας. Είναι μια θεωρητική προσέγγιση σύμφωνα με την οποία οι επαγγελματίες της κοινωνικής εργασίας καλούνται να επιλύσουν προβλήματα και καταστάσεις για τα οποία οι πάσχοντες ή αλλιώς εξυπηρετούμενοι είναι γνώστες (Payne 2005).

Επικεντρώνεται κυρίως στην αντιμετώπιση προβλημάτων τα οποία έχουν να κάνουν με συγκρούσεις διαπροσωπικού επιπέδου και αδυναμίας εφαρμογής κοινωνικών ρόλων. Επίσης, ένα ακόμα πρόβλημα το οποίο καλούνται οι κοινωνικοί λειτουργοί να αντιμετωπίσουν είναι η απουσία ευχαρίστησης από τις κοινωνικές τους σχέσεις καθώς και ανικανότητα στο να λαμβάνουν αποφάσεις. Μέσα σε όλα αυτά περιλαμβάνονται και

συναισθηματικές και αγχωτικές διαταραχές καθώς και προβλήματα ψυχολογικής προέλευσης (Payne 2005).

2.5. Κριτικές προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία

2.5.a). Ριζοσπαστική κοινωνική εργασία

Η Bertha Reynolds, μια αμερικανίδα μαρξιστική κοινωνική λειτουργός και ακτιβίστρια κατά τη δεκαετία του 1930, πίστευε ότι για να είσαι καλός κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να είσαι ριζοσπαστικός (Mullaly, 2001). Ο Payne επισημαίνει ότι η λέξη ριζοσπαστικός μπορεί να σημαίνει οτιδήποτε εμπλέκει μεγάλες αλλαγές (Payne, 2005).

Στην κοινωνική εργασία η συγκεκριμένη οπτική αφορά την ενασχόληση με πρακτικές οι οποίες έχουν ως στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη. Βασίζεται στην μαρξιστική ανάλυση σύμφωνα με την οποία το κράτος πρόνοιας αποτελεί ένα όργανο του καπιταλισμού με κοινωνική λειτουργία. Ως καπιταλιστικό όργανο εκπληρώνει τις ανάγκες των καπιταλιστών και όχι της εργατικής τάξης. Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική τάξη είναι αυτή η οποία αποτελεί το βασικό στοιχείο της καταπίεσης. Με το διαμοιρασμό υπηρεσιών και πλεονεκτημάτων αυτοί οι οποίοι θεωρούνται ότι ευθύνονται για τη φτώχεια τους βρίσκονται σε λήθαργο όπως και η συνείδηση της ανώτερης τάξης. Ο ρόλος των επαγγελματιών είναι να προκαλέσουν αυτή τη καταπίεση (Corrigan και Leonard, 1978).

Στο τομέα της κοινωνικής εργασίας για παράδειγμα οι ριζοσπαστικές προσεγγίσεις έχουν ως στόχο να ταραξουν την ισορροπία των ήδη υπάρχουσών σχέσεων, με το να ενθαρρύνουν τα άτομα να διερωτώνται γιατί ζουν στη φτώχεια καθώς και να αντιμετωπίσουν την αιτία της καταπίεσης τους (Payne, 2005). Στην ουσία, τους παροτρύνουν να προκαλέσουν τον καπιταλισμό έτσι ώστε να επέλθει η αλλαγή (Mullaly και Keating, 1991). Αυτό σημαίνει ότι οι επαγγελματίες οι οποίοι δεν σκέπτονται κριτικά, επιδιώκουν να μετατρέψουν τα κοινωνικά ιδρύματα καθώς και τον τρόπο τον οποίο οι κοινωνίες δημιουργούν προβλήματα με

το να υποστηρίζουν αναποτελεσματικά μέσα παροχής υπηρεσιών και πρακτικές (Payne, 2005).

2.5.β). Διαθρωτική κοινωνική εργασία

Η Διαθρωτική κοινωνική εργασία ή αλλιώς «Structural social work» αναπτύχθηκε πρωτίστως από δυο καναδούς, τους Moreau (1979, 1990) και Mullaly (1993). Έχει χαρακτηριστεί ως μέρος της ριζοσπαστικής κοινωνικής εργασίας (Mullaly, 1993), η οποία έχει ως στόχο να ασκήσει κριτική στην παραδοσιακή κοινωνική εργασία, δίνοντας έμφαση στις διαθρωτικές πτυχές των ατομικών και κοινωνικών προβλημάτων (Fook, 2002). Ως είδος κριτικής θεωρίας συμπεριλαμβάνει την σύνδεση προσωπικών και πολιτικών δράσεων (Payne, 2005). Το επίκεντρο της «structural social work» αφορά την εξουσία τονίζοντας την εξίσωση των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στους κοινωνικούς λειτουργούς και στους αποδέκτες της κοινωνικής βοήθειας.

Ο Mullaly (1993) υποστηρίζει ότι ένα από τα σημαντικά χαρακτηριστικά της διαθρωτικής κοινωνικής εργασίας είναι ότι δεν ασχολείται με τα μεγέθη καταπίεσης. Πιο συγκεκριμένα λέει ότι τη διαθρωτική κοινωνική εργασία ενδιαφέρουν διάφορα είδη καταπίεσης τα οποία συναντώνται μαζί με άλλα, δημιουργώντας έτσι ένα συνολικό σύστημα καταπίεσης (Mullaly, 1993). Αναπτύσσοντας τα παραπάνω και λαμβάνοντας υπόψη τη σχέση των κριτικών θεωριών με τις μεταμοντερνικές οπτικές, ο Mullaly αναγνωρίζει τη σημασία της γλώσσας και της επικοινωνίας, οι οποίες έχουν ως στόχο την ανάπτυξη των φιλελεύθερων τρόπων εργασίας. Επίσης τονίζει ότι η «structural social work» έχει ως στόχο της να σέβεται το πλήθος των τρόπων με τους οποίους τα άτομα αποκτούν ελευθερία λόγου καθώς και να υποστηρίζει την παροχή υποστήριξης στα άτομα τα οποία αγωνίζονται εναντίον της καταπίεσης των άλλων (Mullaly, 1993).

2.5.γ). Η φεμινιστική κοινωνική εργασία

Η δημιουργία του κινήματος των γυναικών συνέπεσε μαζί τη δημιουργία του κινήματος της ριζοσπαστικής προσέγγισης ως πρακτικής (Langan & Lee, 1989). Παρόλο το γεγονός ότι οι γυναίκες μέλη του φεμινιστικού κινήματος συμφωνούν σε γενικές γραμμές με τις ριζοσπαστικές και διαθρωτικά δομημένες απόψεις των κριτικών θεωριών, σημαντική διαφορά τους αποτελεί η διάσταση του φύλου (Martin, 2003). Οι φεμινίστριες ένιωθαν ότι οι ριζοσπαστικές προσεγγίσεις της κοινωνικής εργασίας περιορίζονταν μόνο στο ένα φύλο και όχι και στα δυο (Healy, 2005). Πιο συγκεκριμένα έβλεπαν ότι το ριζοσπαστικό κίνημα ήταν κυρίως ανδροκρατούμενο και συνεπώς δεν χαρακτηρίζονταν από ευαισθησία προς θέματα τα οποία απαιτούσαν συγκεκριμένη πρακτική μεταχείριση (Langan & Lee, 1989).

Υπάρχουν πέντε διαφορετικές προσεγγίσεις της φεμινιστικής θεωρίας, οι οποίες γίνονται διακριτές μέσα από της αντιθέσεις οι οποίες προκύπτουν από τις ζωές των ιδίων των γυναικών (Ramazanoglu, 1989). Αυτό το οποίο έχουν κοινό όμως όλες οι προσεγγίσεις είναι ότι και οι πέντε αναζητούν να βελτιώσουν το πώς αντιλαμβάνονται την καταπίεση στο σύνολο της τα καταπιεσμένα άτομα καθώς και τις συγκεκριμένες εκφάνσεις της, οι οποίες αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μιας αντιρατσιστικής πολιτικής, η οποία είναι σχετική με όλες τις πτυχές της κοινωνικής εργασίας (Langan & Lee, 1989).

Η φεμινιστική κριτική αναπτύχθηκε λόγω της έμφασης της οποίας δόθηκε στο τομέα της παραδοσιακής κοινωνικής εργασίας, ο οποίος υποστήριζε ότι η γυναίκα θα πρέπει να παραμένει στη θέση της ακολουθώντας τα κοινωνικά στερεότυπα της εποχής (Wise, 1990). Η έννοια της απελευθέρωσης κατέχει σημαντική θέση στη φεμινιστική κριτική θεωρία καθώς μέσω αυτής τα άτομα απελευθερώνονται από τους περιορισμούς, τους οποίους επιβάλλει η εκάστοτε κοινωνική δομή (Payne, 2005).

2.5.δ). Αντιρατσιστική κοινωνική εργασία

Μια ακόμη κριτική θεωρία είναι αυτή της αντιρατσιστικής κοινωνικής εργασίας. Σ' αυτό το οποίο διαφέρει από τις ριζοσπαστικές και φεμινιστικές θεωρίες είναι ότι και δυο δίνουν βάση στο γενετικό φύλο ενώ με αυτό το οποίο ασχολείται η αντιρατσιστική θεωρία είναι το θέμα της φυλής (Healy 2000). Οι επαγγελματίες οι οποίοι ενστερνίζονται την αντιρατσιστική προσέγγιση στρέφουν την προσοχή τους σε θέματα τα οποία αφορούν τις αποικιοκρατικές τάσεις της εποχής καθώς και το κλίμα του ευρωπαϊσμού το οποίο επικρατεί στις μέρες μας. Πιο συγκεκριμένα αυτό τα οποίο τους ενδιαφέρει είναι η επίλυση προβλημάτων καταπίεσης τα οποία προκύπτουν από φυλετικά και εθνικά θέματα (Healy, 2000).

Η ανάπτυξη των αντιρατσιστικών θεωριών στη κοινωνική εργασία συνέβη κατά τη δεκαετία του 1980 (Ahmad, 1990) . Η αντιρατσιστικές θεωρίες είναι αποτέλεσμα της κριτικής των νέγων συγγραφέων κατά τον ρατσισμό (Dominelli, 1998). Την κίνηση αυτή των συγγραφέων ακολούθησε η αναφορά του Scarman (1981), στην οποία τονίζεται η ανάγκη για εξάλειψη του φαινομένου του ρατσισμού μέσα στους κόλπους της αστυνομίας του Λονδίνου.

Στα πλαίσια της αντιρατσιστικής κοινωνικής εργασίας αναπτύχθηκαν και κινήματα σχετικά με τις απόψεις Νέγων ή αλλιώς «Black perspectives», οι οποίες και αυτές με τη σειρά τους αποτέλεσαν μια ισχυρή απάντηση στο δόγμα του ρατσισμού. Οι συγκεκριμένες απόψεις συνέβαλλαν στο να μπορέσουν οι νέγοι να κατασκευάσουν την ταυτότητα τους, στηριζόμενοι πάνω στις δικές τους εμπειρίες (Keating 1997)

Η εφαρμογή της αντιρατσιστικής κοινωνικής εργασίας επιτελείται σε στάδια. Το πρώτο στάδιο είναι αυτό της αφομοίωσης, το οποίο και αποτελεί το βασικό κλειδί για το κυρίαρχο φυλετικό διάλογο ανάμεσα στη φυλετική διαφορετικότητα (Pinkney, 2000). Το αφομοιωτικό μοντέλο έχει να κάνει με την απορρόφηση των νέγων καθώς των υπόλοιπων εθνικών μειονοτήτων από ομάδες οι οποίες είναι πολιτιστικά και κοινωνικά πιο ισχυρές από αυτές. Βασική αρχή της αφομοίωσης είναι ότι στην κοινωνία

αυτοί οι οποίοι υπερέχουν είναι αυτοί που ανήκουν στη λευκή φυλή και συνεπώς η μαύρη φυλή θα πρέπει να ενσωματωθεί στην ισχυρή φυλή και να αφομοιωθεί. Επίσης, τα άτομα της λευκής φυλής θα πρέπει να είναι σε θέση να κατανοούν τα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν τα άτομα της μαύρης φυλής (Penketh, 2000). Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι και το 1980 η παρουσία μαύρων κοινωνικών λειτουργών δεν αναφέρονταν στη βιβλιογραφία της κοινωνικής εργασίας (Denney, 1998).

Το δεύτερο στάδιο αφορά τη στροφή προς τη πολυπολιτισμικότητα. Στόχος της κοινωνικής εργασίας σε αυτή την περίπτωση είναι να κατανοήσει και να δεχτεί τις πολιτιστικές συνήθειες των άλλων καθώς και να εναντιωθεί προς την ιδέα της μιας κυρίαρχης κουλτούρας. Μέσω αυτής της προσέγγισης, πιστεύεται ότι οι λαοί θα οδηγηθούν προς τη πιο εύκολη αποδοχή της διαφορετικότητας (Payne, 2005).

Το τρίτο στάδιο αφορά τον ατομικό και θεσμικό ρατσισμό. Πιο συγκεκριμένα, κατά αυτή τη φάση οι κοινωνικοί λειτουργοί προωθούν την ιδέα των ίσων ευκαιριών για όλους. Στόχος είναι να αυξηθεί η ατομική συνειδητοποίηση κατά του ρατσισμού και εν συνεχεία να προχωρήσει σε θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο. Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι η αντιρατσιστική προσέγγιση έχει κατηγορηθεί για το ότι ομογενοποιεί της εμπειρίες των μαύρων ατόμων, αγνοώντας τα είδη της καταπίεσης τα οποία υφίστανται και τα οποία μπορεί να ποικίλουν.

2.5.στ) . Η Αντι-καπιεστική εργασία ως κριτική θεωρία

Η αντικαταπιεστική πρακτική έχει αναπτυχθεί πρωτίστως στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας. Έχει χαρακτηριστεί ως «η κυρίαρχη θεωρία της πρακτικής της κριτικής κοινωνικής εργασίας» (Healy, 2005:178). Η αντικαταπιεστική πρακτική είναι μια προσέγγιση της κριτικής κοινωνικής εργασίας η οποία συμπεριλαμβάνεται στις κριτικές κοινωνικές επιστημονικές θεωρίες και εμπλουτίζεται από ανθρωπιστικές και κοινωνικές αξίες δικαιοσύνης, λαμβάνοντας υπόψη τις εμπειρίες και τις απόψεις των καταπιεσμένων ανθρώπων.

Η αντικαταπιεστική πρακτική έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερος στο τομέα της κοινωνικής εργασίας καθώς οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί ανακάλυψαν συγκεκριμένους τρόπους για να δουλεύουν με τους χρήστες των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, σύμφωνα με τους οποίους βασικός τους στόχος είναι να λαμβάνουν υπόψη την καταπίεση και την ανισότητα την οποία βιώνουν τα άτομα στην καθημερινή τους ζωή (Davis και Garrett, 2004). Πιο συγκεκριμένα η κοινωνική εργασία έχει εμπλουτιστεί με την κριτική παράδοση από την πρόμη κιάλας στιγμή της εμφάνισης της. Για παράδειγμα η πρώτη προσπάθεια για την εφαρμογή της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας θεωρήθηκε από πολλούς ως μια πρωτοποριακή μορφή της κριτικής κοινωνικής εργασίας.

Παρακάτω ακολουθεί μια σύντομη ιστορική αναδρομή της θεωρίας της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας.

2.6. Οι απαρχές της αντικαταπιεστικής ΚΕ

Ως απαρχή της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας μπορεί να θεωρηθεί αυτό το οποίο συνέβαινε στην Αγγλία κατά τον 19^ο αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, το 1884 δημιουργήθηκαν στην Αγγλία παροικίες με την ιδέα να δοθεί η ευκαιρία στους φοιτητές μεσαίας και ανώτερης τάξης να εγκατασταθούν σε μειονοτικές κοινωνίες κατώτερης εργατικής τάξης. Πιο συγκεκριμένα στόχος τους ήταν να παρέχουν στα ασθενέστερα άτομα τα οποία ζούσαν εκεί πρακτική υποστήριξη έτσι ώστε να τους βοηθήσουν να βελτιώσουν τη ποιότητα ζωής τους (Barnett, 1998).

Ο Samuel Barnett ήταν ο πρώτος φύλακας των σε τέτοιου είδους παροικίες στο Λονδίνο. Ο ρόλος του ήταν παρέχει και ο ίδιος πρακτική βοήθεια σε άτομα που την έχουν ανάγκη. Επίσης, μέσα στις ευθύνες του ήταν να προωθεί προγράμματα για ασθενέστερα κοινωνικά και οικονομικά άτομα έτσι ώστε να μπορέσουν να αποκτήσουν καλύτερες συνθήκες μέσα στο σπίτι. Τους βοηθούσε δηλαδή στο να δημιουργηθεί ένα μοντέλο σπιτιού κατάλληλο για τα άτομα αυτά. Μέσω αυτής της διαδικασίας ιδρύθηκε το «Children's Country Holiday Fund» το οποίο περιέθαλπε παιδιά τα οποία δεν μπορούσαν να τα μεγαλώσουν οι γονείς τους. Οι συγκεκριμένες

παροικίες έγιναν γνωστές όχι μόνο για τις κοινωνικές πρωτοβουλίες τους αλλά και για την εμπλοκή τους και σε άλλες κοινωνικές κινήσεις όπως λόγου χάρη στο δικαίωμα για ψήφο των γυναικών αλλά και στο γυναικείο συνδικαλισμό.

Μια ανάλογη με τις παραπάνω παροικίες ήταν η ονομαζόμενη «Fabian Society» η οποία αποτέλεσε ένα κίνημα με επιρροή και η οποία συνέβαλλε σημαντικά στην ενίσχυση της κριτικής κοινωνικής εργασίας (Powell, 2001). Ξεκίνησε το 1884 ως μια σοσιαλιστική κοινωνία η οποία είχε δεσμευτεί για τον ερχομό σταδιακών κοινωνικών αλλαγών. Μερικά από τα πιο σημαντικά μέλη της ήταν ο George Bernard Shaw, η Sidney Webb, η Emmeline Pankhurst και η H. G. Wells. Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι οι Beatrice και Sidney Webb ήταν σπουδαίοι κοινωνικοί αναμορφωτές οι οποίοι μαζί με τους Lloyd George και Beveridge, έχουν χαρακτηριστεί ως οι ιδρυτές του κράτους κοινωνικής πρόνοιας.

Τα μέλη της «Fabian» κοινωνίας ήταν ένθερμοι υποστηρικτές της κοινωνικής δικαιοσύνης καθώς και της σταδιακά αναπτυσσόμενης κοινωνίας. Η δράση των μελών της ήταν έντονη καθώς με τις δημοσιεύσεις τους επηρέασαν και άλλους συγγραφείς όπως τους Richard Titmuss, Peter Townsend και Brian Abel-Smith. Επίσης μέσα στα πλαίσια της συγκεκριμένης μικρο-κοινωνίας δημιουργήθηκαν ερευνητικά προγράμματα τα οποία αφορούσαν συγκεκριμένα θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης. Για παράδειγμα, υπήρχε μια ξεχωριστή γυναικεία ομάδα η οποία ιδρύθηκε για την προώθηση της γυναικείας ψήφου. Επίσης ιδρύθηκε ένας παιδικός σταθμός έτσι ώστε να βοηθηθούν οι οικογένειες.

Το 1900 η «Fabian Society» ενώθηκε με διάφορες συνδικαλιστικές οργανώσεις με σκοπό να ιδρυθεί το εργατικό κόμμα. Η προσπάθεια αυτή είχε ως στόχο να καταπολεμηθεί η φτώχεια θεωρώντας ότι οι προηγούμενες ατομικές πολιτικές των οργανώσεων είχαν αποτύχει. Πλέον, τα μέλη του στα πλαίσια της προσπάθειας τους για παροχή πρόνοιας αποκτούν μια πιο κριτική σκοπιά γεγονός το οποίο ερχόταν σε απευθείας αντίθεση με την ήδη υπάρχουσα ιδεολογία της «Charity Organisation Society (COS)». Πιο συγκεκριμένα, αυτό το οποίο συνέβαινε έως την εμφάνιση της κριτικής

κοινωνικής πρόνοιας ήταν ότι η ύπαρξη του μεγάλου αριθμού φιλανθρωπικών ιδρυμάτων τα οποία ιδρύθηκαν το 19^ο αιώνα αντιπροσώπευαν την εξάπλωση της κοινωνικής συνείδησης σε συνδυασμό πάντα με τον θεσμό της πατρωνίας των φτωχών από πλούσια άτομα.

Η παραπάνω τάση ήταν ευρέως διαδεδομένη και στη πραγματικότητα κατάλληλη για τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα για τα οποία ακόμα πιο ριζοσπαστικές αλλαγές σχετικά με τη διανομή πλούτου θα ήταν κάτι αδιανόητο (Brenton, 1985). Στην πραγματικότητα οι φιλανθρωπικές οργανώσεις στην Αγγλία ήταν της άποψης ότι η πολλή γενναιοδωρία υπόθαλπε πολλούς ηθικούς κινδύνους. Πιο συγκεκριμένα, οι φιλανθρωπικές οργανώσεις πίστευαν ότι αυτοί οι οποίοι αξίζουν βοήθεια είναι οι φτωχοί με καλό χαρακτήρα ενώ όλοι οι υπόλοιποι οι οποίοι δεν έχουν καλό χαρακτήρα δεν αξίζουν τίποτα.

Έτσι λοιπόν για τους φτωχούς οι οποίοι δεν θεωρούνταν κατάλληλοι για βοήθεια από τους φιλανθρωπικούς οργανισμούς, η μόνη διέξοδος ήταν να ζητήσουν βοήθεια από την ίδια την πολιτεία. Η Beatrice Webb εργάστηκε ως άτομο το οποίο ήταν υπεύθυνο για τη συλλογή ενουκίων για λογαριασμό των φιλανθρωπικών οργανώσεων. Το συγκεκριμένο μέλος εκδήλωσε την φανερή απογοήτευση της από το γεγονός ότι οι φιλανθρωπικοί οργανισμοί δεν λάμβαναν κανένα μέτρο κατά της φτώχειας.

Έτσι λοιπόν δημιουργήθηκε η ανάγκη να βελτιωθεί η όλη διαδικασία για αξιολόγηση και λήψη σοβαρών αποφάσεων σχετικά με το αν ή όχι θα έπρεπε να παρέχεται βοήθεια σε μια οικογένεια και σε πιο βαθμό. Πιο συγκεκριμένα, το ζητούμενο ήταν να καθοριστεί ποιος είναι ο επιθυμητός στόχος για κάθε περίπτωση και αναλόγως να δοθεί και η κατάλληλη βοήθεια.

Οι εθελοντές οι οποίοι συμμετείχαν στη συλλογή πληροφοριών για την αξιολόγηση έκαναν επισκέψεις σε σπίτια και συμπλήρωναν αναφορές οι οποίες συνέβαλλαν στην εύρεση κατάλληλης παρέμβασης για κάθε περίπτωση. Η απαρχή του σταδίου της «αξιολόγησης» προήλθε από αυτή τη διαδικασία (Payne, 2005) και οι εθελοντές οι οποίοι πήραν μέρος σε αυτή

την διαδικασία αποτέλεσαν στην ουσία τους πρώτους κοινωνικούς λειτουργούς.

Ο αντίκτυπος των παραπάνω κινήματων στο χώρο της εκπαίδευσης όπως επίσης και στην εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας ήταν εξαιρετικά σημαντικός. Η φιλοσοφία της κοινωνικής δικαιοσύνης μέσα από τα «settlement movement» ή αλλιώς κινήματα παροικιών και σε συνδυασμό με τις εξατομικευμένες φιλελεύθερες προσεγγίσεις των φιλανθρωπικών οργανώσεων συνέβαλλαν στη δημιουργία της σχολής της κοινωνιολογίας το 1912 η οποία ενσωματώθηκε εν συνεχεία στο London School of Economics.

Και οι δυο οπτικές αποτέλεσαν σημαντικές κατευθύνσεις για την ανάπτυξη της κοινωνικής εργασίας. Η Lynn (1999) επισημαίνει ότι παρόλο που και οι δυο τάσεις συνυπήρχαν καθ' όλη την ανάπτυξη της κοινωνικής εργασίας, φαίνονται να είναι περισσότερο αντιφατικές παρά αλληλοβοηθητικές. Είναι γενικά παραδεκτό ότι ένα διακριτό μέρος της κριτικής πρακτικής άρχισε να αναδύεται κατά τη δεκαετία του 1960 και σε συνδυασμό με ένα μεγάλο αριθμό άλλων μοντέλων απελευθερωτικής κοινωνικής εργασίας, είναι αυτό το οποίο οδήγησε στην ανάπτυξη της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας (Pinkney, 2000).

Ο Healy (2005) αναγνωρίζει την «κοινή ιστορική προέλευση» των πιο πρόσφατων θεωριών πρακτικής οι οποίες επιδρούν στον τομέα της κοινωνικής εργασίας, τοποθετώντας την θεωρία της αντικαταπιεστικής πρακτικής ανάμεσα στις πιο δυνατές και αποτελεσματικές κριτικές πρακτικές. Επίσης, η Payne (2005) επισημαίνει επίσης ότι η αντικαταπιεστική προσέγγιση σχετίζεται με ένα φάσμα απόψεων και μοντέλων περί κοινωνικής εργασίας τα οποία αναπτύχθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Πιο συγκεκριμένα, η αντικαταπιεστική πρακτική εμπλουτίστηκε από ιδέες οι οποίες πηγάζουν από την κριτική θεωρία. Η κριτική Θεωρία έχει χαρακτηριστεί ως «ένα συγκεκριμένο είδος θεωρητικού προσανατολισμού το οποίο οφείλει την προέλευση του στους φιλοσόφους του 19^{ου} αιώνα Kant, Hegel και Marx» (Ramussen, 1996: 11),

παρόλο το γεγονός που ιδρυτής της συγκεκριμένης θεωρίας θεωρείται ο Marx.

Η μετέπειτα ανάπτυξη της κριτικής θεωρίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα συνεχίστηκε μέσα από τη σχολή κοινωνιολογίας της Φρανκφούρτης. Η κριτική θεωρία έχει χαρακτηριστεί από τον Ramussen (1996) ως μια δυναμική κίνηση όχι μόνο στο χώρο της φιλοσοφίας αλλά και σε άλλους θεωρητικούς τομείς των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών και ως όρος περιλαμβάνει μια οπτιμιστική άποψη σύμφωνα με την οποία η κριτική θεωρία μπορεί να αλλάξει την κοινωνία.

Σύμφωνα με τις κριτικές θεωρίες, η νέα αυτή κοινωνία δεν θα εκμεταλλεύεται τους άλλους, ούτε θα χαρακτηρίζεται από κοινωνικές ανισότητες και καταπίεση αλλά θα είναι φιλελεύθερη και απαλλαγμένη από κάθε μορφή εξουσίας (Mullaly, 1997). Ο Healy (2000) επισημαίνει ότι μια σημαντική πτυχή των κριτικών θεωριών είναι ότι αυτές υπογραμμίζουν ότι μέσα από συνειδητοποιημένες και συλλογικές δράσεις οι άνθρωποι είναι ικανοί να δημιουργήσουν μια καλύτερη κοινωνία με τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Οι Adams κ.α (2002) ορμώμενοι από τις ιδέες συγκεκριμένων θεωρητικών προσπάθησαν να αποδείξουν τη σημασία που έχουν για τη κριτική θεωρία. Η πρώτη αφορά την έμφαση η οποία πρέπει να δοθεί στην κοινωνική αλλαγή και στην ανάγκη για ανάπτυξη της συλλογικής δράσης με σκοπό να το κατορθώσουν. Αυτό σημαίνει ότι η ατομική δράση είναι πάντα μέρος μια ευρύτερης δράσης και συνεπώς αποτελεί ένα είδος πολιτικής ενέργειας. Συνεπώς, η κριτική επιστήμη περιλαμβάνει τη συλλογική δράση και την ενασχόληση με διαφορετικούς πελάτες και συνεργάτες για την επίλυση συγκεκριμένων θεμάτων η οποία έχει ως στόχο το τέλος της κοινωνικής αδικίας (Batsleer και Humphries, 2000).

Το δεύτερο στοιχείο έχει να κάνει με τη πρόθεση ή καλύτερα με τη συνειδητή πρόθεση για την κριτική σκέψη. Τρίτον, οι επιπτώσεις των κριτικών θεωριών για τους επαγγελματίες παροχής υπηρεσιών έχουν να κάνουν με το ότι το να σκέφτεσαι και να πράττεις κριτικά χρειάζεται να

τοποθετείται μέσα από αναλύσεις σχετικά με το πώς τα όρια των κοινωνικών διαχωρισμών όπως της κοινωνικής τάξης και το γένους καθώς και οι υποθέσεις σχετικά με την αναπηρία, τη σεξουαλικότητα και την καταγωγή οι οποίες θεωρούνται λογικές και δεδομένες για τους περισσότερους, μπορούν να αλλάξουν (Adams κ.α., 2002).

Οι κριτικές θεωρίες έχουν επηρεαστεί από νεωτεριστικές και μεταμοντέρνες προσεγγίσεις. Η σύγχρονη κοινωνία έγινε κατανοητή ως ένα αναμενόμενο αποτέλεσμα της ανάπτυξης της επιστήμης, του ορθολογισμού και της αιτίας. Μέσω της ανάπτυξης και της εφαρμογής της επιστήμης, τα ανθρώπινα όντα έγιναν ικανά να δημιουργήσουν τη δική τους μοίρα, να ελέγξουν την φύση τους και την υπεροχή τους από τα άλλα έμβια όντα. Αυτό το κίνημα σχετίζεται με αυτό το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως «modernity ή modernism». Πρόκειται για μια ιστορική περίοδο της δυτικής κουλτούρας προερχόμενη από το διαφωτισμό κατά το τέλος του 18^{ου} αιώνα και πιο συγκεκριμένα αναφέρεται σε μια ομάδα κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικών συστημάτων τα οποία αναπτύχθηκαν εκείνη την περίοδο.

Η ενασχόληση της κοινωνικής εργασίας με την κριτική σκέψη μπορεί να τοποθετηθεί ανάμεσα στην εποχή της νεωτερικότητας και των μοντέρνων προσεγγίσεων οι οποίες αφορούσαν παραδοσιακές ατομικές πρακτικές σε ατομικές υποθέσεις. Αυτό σημαίνει ότι η λογική και η επιστήμη χρησιμοποιήθηκαν για να εξηγηθούν και να ελεγχθούν δύσκολα άτομα και καταστάσεις (Camilleri, 1999).

Οι Μοντερνιστικές προσεγγίσεις «παρέχουν την ευκαιρία για την αναπροσαρμογή της κοινωνική ανισότητας και αδικίας μέσω της αλλαγής (Allan, 2003). Το κλειδί για αυτή την κατάσταση αποτελεί η ανάγκη για αναγνώριση του ότι οι μικροκοινωνικές δομές έχουν αντίκτυπο στις κοινωνικές σχέσεις σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας και επίσης παρέχουν ένα τρόπο για ανάλυση των αιτιών καταπίεσης και αλλαγής των ήδη υπαρχουσών συνθηκών ανισότητας.

Όσον αφορά τον μεταμοντερνισμό δεν υπάρχει σαφής διαφορά από τον μοντερνισμό ή αλλιώς νεωτερισμό. Παρόλα αυτά ο Hick (2005)

επισημαίνει ότι η αλλαγή προς το μεταμοντερνισμό είναι πιο βοηθητική. Η μεταμοντερνιστική θεωρία είναι δύσκολο να οριστεί . Ο Hick (2005) αναφέρει ότι δεν υπάρχει ανάγκη να οριστεί αλλά πολύ περισσότερο να διευκρινιστεί τι ακριβώς πρεσβεύει. Ο μεταμοντερνισμός ή στα αγγλικά «Postmodernism» αναγνωρίζει ότι δεν υπάρχει τάξη ή σιγουριά και ούτε οι παγκόσμιες θεωρίες οι οποίες υπάρχουν στο κόσμο ασχολούνται με τα θέματα αυτά γιατί ο κόσμος έχει αποπροσανατολιστεί, ταραχθεί και γεμίσει αμφιβολίες (Camilleri, 1999).

Ο Camilleri επισημαίνει ότι ο αντίκτυπος της παγκοσμιοποίησης σε συνδυασμό με τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές σχετίζεται με το παράδειγμα του «Postmodernism». Τα πιο βασικά στοιχεία της κοινωνικής αλλαγής η οποία σχετίζεται με το «postmodernism» αφορούν το συνεχή αυξανόμενο ρυθμό αλλαγής καθώς και τη σπουδαιότητα της διαφορετικότητας. Επίσης περιλαμβάνει το πλήθος των ποικίλων νέων πολιτικών κινήματων και στρατηγικών και το άνοιγμα των ατομικών επιλογών και ελευθεριών. Τέλος αφορά την αυξανόμενη συνείδηση της κοινωνικά κατασκευασμένης φύσης της πραγματικότητας (Parton και O'Byrne, 2000). Κυρίως η πραγματικότητα φαίνεται να κατασκευάζεται μέσω πολύπλοκων συζητήσεων και των μεταμοντερνιστικών προσεγγίσεων οι οποίες τονίζουν τις πολλαπλές καταπιέσεις και διαφορετικότητες, αναγνωρίζοντας ότι η εξουσία ασκείται και βιώνεται μέσα από διαφορετικούς τρόπους.

Υπάρχουν απόψεις οι οποίες υποστηρίζουν τη σύγκλιση των δυο προσεγγίσεων και απόψεις οι οποίες δεν έχουν κανένα κοινό ανάμεσα τους. Παρόλα αυτά το πιο σωστό είναι οι κριτικοί επαγγελματίες θα πρέπει να διατηρούν την ένταση η οποία υπάρχει ανάμεσα στα δυο αυτά ρεύματα και να προσπαθούν μέσα από τις διαφορές τους να ασκήσουν όσο καλύτερα γίνεται την κοινωνική εργασία. Παρόλα αυτά υπάρχουν πολλά κοινά σημεία των δυο θεωριών τα οποία μπορούν συμβάλλουν στη διαμόρφωση των κριτικών θεωριών της κοινωνικής εργασίας και πρακτικής. Και οι δυο θεωρητικές προσεγγίσεις τονίζουν την ανάγκη για αλλαγή δομών οι οποίες μαστιάζονται από την εκμετάλλευση και την καταπίεση. Επίσης, τονίζουν

την ανάγκη για εργασία με άτομα τα οποία καταπιέζονται και περιθωριοποιούνται. Επομένως, και τα δυο ρεύματα τείνουν προς το προσανατολισμό για μια χειραφετημένη, προσωπική και κοινωνική αλλαγή, κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα.

Τέλος και τα δυο κινήματα προωθούν μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στους κοινωνικούς λειτουργούς και τους εξυπηρετούμενους (Allan, 2003). Η κριτική κοινωνική εργασία είναι ένας όρος- ομπρέλα που μπορεί να περιλαμβάνει κάθε μορφή άσκησης κοινωνικής εργασίας που κατευθύνεται από μια ή και περισσότερες κριτικές θεωρίες όπως είναι η μαρξιστική, φεμινιστική, ριζοσπαστική, αντικαταπιεστική, αντιρατσιστική κ.α. Πιο συγκεκριμένα για να κατανοήσουμε την ανάπτυξη της αντικαταπιεστικής θεωρίας και πρακτικής, είναι καλό να εξετάσουμε το πώς αυτή ξεκίνησε και εξελίχθηκε σε αυτό που ονομάζουμε αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία.

Βασικό δομικό στοιχείο της αντικαταπιεστικής κοινωνικής πρακτικής αποτελεί η υπεράσπιση του δικαιώματος για ελευθερία κάθε ατόμου. Αυτό αποτελεί βασική αρχή της Οικουμενική Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στην οποία θα γίνει αναφορά στον κεφάλαιο που ακολουθεί, συσχετίζοντας τα με την κοινωνική εργασία και συγκεκριμένα με την αντικαταπιεστική πρακτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΑΝΤΙΚΑΤΑΠΙΕΣΤΙΚΗ ΚΕ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

3.1. Αντικαταπιεστική προσέγγιση

Οι περισσότεροι από τους μελετητές θεωρούν την αντικαταπιεστική πρακτική ως αποτέλεσμα των κοινωνικών κινημάτων των γυναικών και της μαύρης δύναμης (black power) (Healy,2008). Η Healy επισημαίνει ότι η αντικαταπιεστική πρακτική στηρίζεται πάνω σε κενά τα οποία παρουσίαζαν άλλοι τύποι της κριτικής κοινωνικής εργασίας και ότι δίνει έμφαση στα διαθρωτικά στοιχεία των υπηρεσιών, οι οποίες ασχολούνται με τα προβλήματα των χρηστών. Επίσης, η αντικαταπιεστική πρακτική προσανατολίζεται προς μια ριζοσπαστική κοινωνική αλλαγή για όλη την κοινωνία (Healy,2008).

Η αντικαταπιεστική πρακτική αναπτύσσει ριζοσπαστικές προσεγγίσεις, οι οποίες ασχολούνται με όλους τους τύπους καταπίεσης και επικεντρώνονται στην αλλαγή. Πιο συγκεκριμένα, η αντικαταπιεστική πρακτική έχει ως στόχο την αντιμετώπιση πολύπλοκων καταστάσεων, οι οποίες σχετίζονται με τις σημαντικότερες κοινωνικές διακρίσεις στις μέρες μας (Heally,2008).

Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω των επαγγελματιών και των χρηστών των κοινωνικών υπηρεσιών. Η συνεργασία και των δυο στοχεύει στη δημιουργία μιας αναπτυσσόμενης και δίκαιης κοινωνίας(Domineli,1998). Ο Payne περιγράφει την αντικαταπιεστική πρακτική ως «μια διαθρωτική ανάλυση, η οποία συμβαδίζει με μια πιο φιλελεύθερη προοπτική ενδυνάμωσης»(Domineli,1998).

Συνεπώς, η αντικαταπιεστική πρακτική σχετίζεται με τις ρίζες της κοινωνικής δικαιοσύνης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις εμπειρίες και τις απόψεις των καταπιεσμένων ατόμων(Payne,2005). Σημαντικό χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης πρακτικής είναι η αντίληψη του πώς οι ιδέες της εξουσίας, της καταπίεσης και της ανισότητας, καθορίζουν τις προσωπικές και δομικές σχέσεις της κοινωνίας (Payne,2005).

Απαραίτητες προϋποθέσεις για την εφαρμογή της αντικαταπιεστικής πρακτικής είναι η υιοθέτηση μιας ενδυναμωτικής προσέγγισης, η οποία θα αποσκοπεί στη διευκόλυνση των χρηστών υπηρεσιών, να αναλάβουν τον

έλεγχο της προσωπικής τους ζωής(Domineli,1998). Επίσης, είναι απαραίτητη η συνεργασία των συμμετεχόντων, δηλαδή του επαγγελματία και του χρήστη υπηρεσιών, έτσι ώστε οι δεύτεροι να έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν μέρος στη διαδικασία λήψεων αποφάσεων σχετικά με τη ζωή τους (Payne,2005).

Αυτό αποτελεί το «επίμαχο θέμα» (Domineli,1998) της αντικαταπιεστικής πρακτικής λόγω των περιορισμών που προκύπτουν από τις άνισες σχέσεις εξουσίας που υπάρχουν μεταξύ των επαγγελματιών και των χρηστών υπηρεσιών (Domineli,1998). Επιπλέον, για την εφαρμογή της αντικαταπιεστικής πρακτικής είναι απαραίτητη η όσο πιο δυνατόν μικρότερη παρέμβαση από την μεριά των επαγγελματιών, έτσι ώστε να μειωθεί ο βαθμός καταπίεσης στις ομάδες (Domineli,1998).

Η πρακτική της αντικαταπιεστικής θεωρίας απαιτεί κριτικό στοχασμό και αναστοχασμό, τα οποία συνεπάγονται σε μια συνεχή εξέταση του ατόμου στην πράξη, προκειμένου να κατανοήσουμε πώς οι αξίες μας και οι εμπειρίες μας επηρεάζουν την πρακτική στις σχέσεις μας (Healy,2008).

Σημαντικό στοιχείο για την άσκηση της αντικαταπιεστικής πρακτικής είναι η κοινωνική δικαιοσύνη (Healy,2008) . Οι επαγγελματίες καλούνται να αναγνωρίσουν το πώς οι διαφορετικές κοινωνικές δομές επηρεάζουν τις ζωές των χρηστών καθώς και το τι εμπόδια τους δημιουργούν, χωρίς να κατηγορεί τους ίδιους για την κατάσταση τους (Healy,2008).

Η αντικαταπιεστική πρακτική συχνά συνδέεται με την πρακτική κατά των διακρίσεων, λόγω του ότι οι αρχές και οι στόχοι τους είναι παρόμοιοι (Harlow&Hearn,1996) . Παρόλα αυτά, ενώ υπάρχει μια αιτιατή και αλληλένδετη σχέση ανάμεσα στην έννοια της διάκρισης και της καταπίεσης, είναι απαραίτητο για να αντιμετωπιστεί η καταπίεση, να εξαλειφθούν πρώτα οι διακρίσεις(Harlow & Hearn,1996) . Η πρακτική κατά των διακρίσεων διαφέρει από την αντικαταπιεστική πρακτική στο ότι η πρώτη για να επιτύχει την ποθητή αλλαγή, βασίζεται στη νομοθεσία και στις πολιτικές του κράτους (Harlow & Hearn, 1996). Στόχος της είναι απλά η καταπολέμηση της αδικίας και της άνισης μεταχείρισης καθώς και η

εξάλειψη των στοιχείων εκείνων, τα οποία εμποδίζουν την καθολική πρόσβαση στις υπηρεσίες (Domineli,1998). Η αντικαταπιεστική πρακτική προχωρά ένα βήμα παραπάνω, αμφισβητώντας την δομή της κοινωνίας και τη χρήση της εξουσίας, η οποία έχει ως στόχο τη διατήρηση της άπονης, ότι κάποιες ομάδες είναι κατώτερες από άλλες (Harlow & Hearn,1996).

Μια ακόμη διαφορά της αντικαταπιεστικής πρακτικής από την πρακτική κατά των διακρίσεων είναι το ότι η πρώτη αποτελεί μια ριζοσπαστική πρακτική ενώ η δεύτερη βασίζεται σε ρεφορμιστική παράδοση (Harlow & Hearn, 1996). Επίσης, η πρακτική κατά των διακρίσεων ασχολείται με το θέμα των διακρίσεων και πιο συγκεκριμένα με τη διαδικασία άνισου χειρισμού των ατόμων, λόγω των εκάστοτε προκαταλήψεων και στερεοτύπων (Domineli,1998). Από την άλλη, η αντικαταπιεστική πρακτική έχει ως αντικείμενο μελέτης την καταπίεση, όχι μόνο ως αποτέλεσμα άμεσων ή έμμεσων πρακτικών διάκρισης αλλά και ως αποτέλεσμα των δομικών διαστάσεων της εξουσίας καθώς και το πώς αυτή αναπαράγεται μέσω της καθημερινής κοινωνικής αλληλεπίδρασης των ατόμων (Domineli,1998).

Βασικό στοιχείο της αποτελεί η έννοια της ταυτότητας, η οποία δεν αποτελεί ένα στατικό στοιχείο αλλά έχει μια δυναμική, σύμφωνα με την οποία ο κάθε άνθρωπος είναι να γίνει και το άτομο που ασκεί καταπίεση αλλά και το άτομο που δέχεται καταπίεση συγχρόνως (Domineli,1998). Τα άτομα έχουν πολλαπλές ταυτότητες, όπως για παράδειγμα ένα άτομο μπορεί να είναι νέγρος ή γυναίκα ή ηλικιωμένος ή ανάπηρος ή ομοφυλόφιλος (Domineli,1998). Το κάθε ένα χαρακτηριστικό τους μπορεί να κυριαρχεί σε μια συγκεκριμένη διαδικασία ή σχέση αλληλεπίδρασης. Οι διαφορετικές μορφές καταπίεσης δύνανται να είναι αλληλένδετες (Wilson & Beresford, 2000).

Η αντικαταπιεστική πρακτική αποτελεί ένα είδος άσκησης της κοινωνικής εργασίας, το οποίο ασχολείται με θέματα κοινωνικών διακρίσεων αλλά και ταξικών ανισοτήτων στο τομέα εργασίας που σχετίζεται με τους εξυπηρετούμενους (Strier & Binyamin,2013). Παρακάτω ακολουθεί η ανάλυση του όρου της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας καθώς και το ποια είναι τα χαρακτηριστικά της.

3.2. Αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία

Η αντικαταπιεστική πρακτική έχει ως στόχο να παρέχει ένα σύνολο κατάλληλων και ευαισθητοποιημένων υπηρεσιών, οι οποίες θα ανταποκρίνονται στις ανάγκες των ανθρώπων, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης (Strier & Binyamin, 2013). Πρόκειται για μια πρακτική, η οποία συνδέεται άμεσα με μια ατομοκεντρική φιλοσοφία και ένα εξισωτικό σύστημα αξιών τα οποία αφορούν τη μείωση αρνητικών επιδράσεων, οι οποίες απορρέουν από τις δομικές κοινωνικές ανισότητες, στις ζωές των ανθρώπων (Macey & Moxon, 1996). Είναι μια μέθοδος εστίασης και στην διαδικασία και στο αποτέλεσμα (Harlow & Hearn, 1996). Πρόκειται για ένα τρόπο δόμηση σχέσεων ανάμεσα σε άτομα, που αποσκοπεί στο να ενδυναμωθούν οι εξυπηρετούμενοι, μέσω της άμεσης αλληλεπίδρασης και της εργασίας που επιτελούν μαζί και μειώνοντας τις αρνητικές επιδράσεις της ομάδας που έχει την εξουσία (Domineli, 1998). Συνεπώς, υπάρχει μια διεισδυτική πλευρά της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας η οποία διαπερνά όλες τις πτυχές της κοινωνικής πολιτικής και πρακτικής (Domineli, 1998).

Η συγκεκριμένη μορφή κοινωνικής εργασίας επιδρά στην παροχή υπηρεσιών, στις σχέσεις πελάτη και εξυπηρετούμενου, στις σχέσεις εργοδότη-εργαζομένου, στις σχέσεις ανάμεσα στους εργαζομένους και στις σχέσεις ανάμεσα των υπηρεσιών του πολιτισμικού και του κοινωνικού πλαισίου (Domineli, 1998). Σε μια προσπάθεια να ορίσει η Dominelli την αντικαταπιεστική πρακτική μέσα από μια πιο απελευθερωτική σκοπιά, τοποθετεί την αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία μέσα στην μακρά παράδοση του ανθρωπισμού με τον οποίο οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι εξοικειωμένοι (Domineli, 1998).

Η αντικαταπιεστική πρακτική αποτελεί μια προσπάθεια, μέσα στα πλαίσια της κοινωνική εργασίας να γνωστοποιήσει στον κόσμο την καταπίεση την οποία υφίστανται κάποιες κοινωνίες, οικονομίες, πολιτισμοί και ομάδες (Domineli, 1998). Επίσης, η εφαρμογή μέσα από την επιστήμη της κοινωνικής εργασίας έχει ως στόχο το να εξαλείψουν τις προαναφερθείσες μορφές καταπίεσης (Domineli, 1998).

Η κοινωνική εργασία είναι γνωστή ως το επάγγελμα της φροντίδας, αλλά όταν παρέχει υπηρεσίες οι οποίες απευθύνονται σε ένα άτομο δεν σημαίνει ότι απαραίτητα ότι λειτουργεί και ότι είναι εφαρμόσιμη και για όλα τα υπόλοιπα άτομα (Harlow & Hearn,1996). Άμεση σχέση με τη παραπάνω άποψη έχει το δίπολο «φροντίδα και έλεγχος» (Harlow & Hearn, 1996). Πιο συγκεκριμένα, όπου υπάρχει φροντίδα υπάρχει και υπευθυνότητα η οποία συνεπάγεται στοιχεία όπως ο έλεγχος και η άσκηση εξουσίας (Harlow & Hearn,1996). Οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει να είναι πλήρως ενήμεροι για το πώς πρέπει να χειρίζονται την έλλειψη ισορροπίας στην άσκηση δύναμης, ανάμεσα στους εξυπηρετούμενους και στους παρόχους, με στόχο να δουλέψουν με βάση ένα αντικαταπιεστικό τρόπο (Harlow & Hearn,1996).

Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία θεωρείται μια πλήρως αποτελεσματική και ανθρωπιστική προσέγγιση, μέσα στα πλαίσια της οποίας ο εξυπηρετούμενος δύναται όχι μόνο να κατανοήσει το πρόγραμμα στο οποίο υποβάλλεται, αλλά μπορεί και να συμμετάσχει στην λήψη αποφάσεων και επιλογών σχετικά με τη συμμετοχή τους με τις κοινωνικές υπηρεσίες (Domineli,1998). Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία αφορά την εργασία με το χρήστη υπηρεσιών ή αλλιώς εξυπηρετούμενο καθώς και κινήσεις οι οποίες στοχεύουν στη διευκόλυνση της παροχής υπηρεσιών προς τον χρήστη και τον έλεγχο τους από τον ίδιο (Harlow & Hearn,1996). Πιο συγκεκριμένα, οι σχέσεις που διέπουν τον επαγγελματικό δεσμό του κοινωνικού λειτουργού με τον εξυπηρετούμενο είναι υγιείς και συμβάλουν στην οικοδόμηση της εμπιστοσύνης του χρήστη των υπηρεσιών (Harlow & Hearn, 1996). Με αυτό τον τρόπο οι εξυπηρετούμενοι έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν τις δικές τους ιδέες για τον τρόπο της παροχής βοήθειας που θα τους προσφερθεί από τον κοινωνικό λειτουργό καθώς και για το βαθμό συμμετοχής τους στο ανάλογο κοινωνικό πρόγραμμα (Domineli,1998).

Στην канаδική κοινωνική εργασία, ο όρος «αντι-καταπιεστική πρακτική» γίνεται κατανοητός ως ένας γενικότερος όρος, ο οποίος περιλαμβάνει μια ποικιλία πρακτικών προσεγγίσεων, οι οποίες σχετίζονται με τη ριζοσπαστική, δομική, φεμινιστική, αντιρατσιστική και κριτική

προσέγγιση, χωρίς όμως να σημαίνει ότι περιορίζεται μόνο σ' αυτές (Preston-Shoot,1995). Ως εκ τούτου, αντί να θεωρηθεί μόνο ως μια «πρακτική προσέγγιση», η αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία μπορεί να κατανοηθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια ως στάση ή προοπτική προς την υιοθέτηση μιας πρακτικής (Preston- Shoot,1995).

Στην Ευρώπη ο όρος «αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία» αναφέρεται σε μια σειρά από θεωρίες και πρακτικές, οι οποίες περιλαμβάνουν την προοπτική της κοινωνικής δικαιοσύνης (Preston-Shoot,1995). Πιο συγκεκριμένα, για την Dominelli η αντι-καταπιεστική κοινωνική εργασία είναι μια μορφή κοινωνικής πρακτικής εργασίας που ασχολείται με τις κοινωνικές διαιρέσεις και τις διαρθρωτικές ανισότητες στον εργασιακό χώρο (Domineli,1998). Επίσης αναφέρεται στη σχέση ανάμεσα στους εξυπηρετούμενους ή (χρήστες) και τους επαγγελματίες (Domineli,1998).

Επίσης, ο Carniol εκφράζει ένα βασικό στοιχείο της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας, που δεν είναι άλλο από τη σύνδεση των προσωπικών και των δημόσιων θεμάτων (Domineli,1998): «Για τους κοινωνικούς λειτουργούς οι οποίοι ασχολούνται με την αντικαταπιεστική πρακτική, σημαντικός ρόλος τους είναι η παροχή εξατομικευμένης βοήθειας σε άτομα που ανήκουν σε ανίσχυρες ομάδες, όπως επίσης και η συνεργασία με τα κοινωνικά κινήματα, τα οποία συνδέονται με αυτές τις ανίσχυρες ομάδες (Domineli,1998). Με τη σύνδεση αυτών των δύο μορφών εργασίας, οι παροχές κοινωνικών υπηρεσιών αποτελούν πρόκληση για τις κοινωνικές υπηρεσίες καθώς πολλά θέματα επανατοποθετούνται από «ιδιωτικά» προβλήματα, ως δημόσια ζητήματα (Domineli,1998)».

Ο Thompson υποστηρίζει ότι η κατά των διακρίσεων πρακτική είναι μια αποτελεσματική πρακτική. Δίνει τον ορισμό της, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για μια προσέγγιση της πρακτικής της κοινωνικής εργασίας που αποσκοπεί στη μείωση, στην υπονόμηση ή στην εξάλειψη των διακρίσεων και της καταπίεσης και ειδικότερα όσον αφορά θέματα σεξισμού, ρατσισμού, διακρίσεων, ηλικίας, αναπηρίας και άλλες μορφές διακρίσεων με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη η κοινωνική εργασία (Thompson,1993).

Συνεπώς, ο Thompson μπορεί να συγγέει τις δυο πρακτικές αλλά καταλήγει σε κάτι πολύ σημαντικό, σύμφωνα με το οποίο οι κοινωνικοί λειτουργοί κατέχουν θέσεις εξουσίας και επιρροής και συνεπώς υπάρχει μεγάλο περιθώριο για διακρίσεις και καταπίεση, ακόμη και αν αυτό είναι σκόπιμο ή από αμέλεια (Thompson,1993). Η πρακτική κατά των διακρίσεων είναι μια προσπάθεια για την εξάλειψη των διακρίσεων από τις δικές μας πρακτικές αλλά και μια προσπάθεια αμφισβήτησης των πρακτικών των άλλων (Darlymple & Burke,2006).

Οι Dalrymple και Burke περιγράφουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να αναπτυχθεί και να εφαρμοστεί η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία, υποστηρίζοντας ότι αυτή βασίζεται στην προσωπική αυτογνωσία των συμμετεχόντων, στη γνώση και στη κατανόηση της πλειοψηφίας των κοινωνικών συστημάτων και στη γνώση και κατανόηση των διαφόρων ομάδων και πολιτισμών (Darlymple & Burke,2006). Επίσης, η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία στηρίζεται στη γνώση του πώς να αμφισβητούμε και να αντιμετωπίσουμε τα ζητήματα σε προσωπικό και οργανωτικό επίπεδο, στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για έρευνα καθώς και στη δέσμευση για δράση και αλλαγή (Darlymple & Burke,2006).

Τα παραπάνω έξι σε σύνολο χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με την έννοια άσκησης της εξουσίας και της καταπίεσης, συγκροτούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να αναπτυχθεί η αντικαταπιεστική πρακτική (Domineli,1998). Πιο συγκεκριμένα, τα χαρακτηριστικά αυτά συμβάλλουν στο να δημιουργηθούν σύνδεσμοι μεταξύ των επιμέρους δράσεων και των κοινωνικών δομών (Domineli,1998). Επιτρέπεται έτσι στον επαγγελματία να αξιολογήσει τις διαφορές που υπάρχουν σε ατομικό επίπεδο και κοινωνικό επίπεδο καθώς και το πώς αυτές επιδρούν η μία στην άλλη (Preston-Shoot,1995).

Με βάση τα έξι χαρακτηριστικά της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας, παρέχονται στον επαγγελματία τα μέσα για ακριβείς εκτιμήσεις της κατάστασης, λαμβάνοντας υπόψη τις ανισότητες που υφαίνονται τις ζωές εκείνων που δεν έχουν πρόσβαση σε όλους τους πόρους της κοινωνίας, εξαιτίας της καθορισμένης κοινωνικής τους κατάστασης και τις πρακτικές αποκλεισμού του κυρίαρχου συστήματος (Preston-Shoot,1995).

Συνεπώς, η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία σχετίζεται με την εξάλειψη της ανισότητας μέσα στις ανθρώπινες σχέσεις, όλων των ειδών καθώς και με την άσκηση εξουσίας μέσα σ' αυτές. Σημαντικός είναι ο ορισμός που δίνει ο Clifford ο οποίος υποστηρίζει ότι η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία χρησιμοποιείται: «για να δείξει μια σαφή αξιολογική θέση, σύμφωνα με την οποία κατασκευάζονται οι κοινωνικές διακρίσεις, (ειδικότερα θέματα προσανατολισμού σχετικά με τη φυλή, την τάξη, το φύλο, την αναπηρία, τις σεξουαλικές προτιμήσεις και την ηλικία), ως αντικείμενα μελέτης μιας ευρύτερης κοινωνικής δομής, τα οποία αφορούν και προσωπικά αλλά και οργανωτικά θέματα.

Εστιάζει στη χρήση και την κατάχρηση άσκησης εξουσίας, όχι μόνο σε σχέση με την προσωπική και οργανωτική συμπεριφορά, η οποία μπορεί να είναι φανερή, κρυφή ή έμμεσα ρατσιστική, ταξική και σεξιστική, αλλά και σε σχέση με ευρύτερες κοινωνικές δομές, όπως για παράδειγμα, με συστήματα υγείας, εκπαίδευσης, πολιτικό-οικονομίας, ενημέρωσης και πολιτισμού αλλά και με τις συνηθισμένες παροχές υπηρεσιών και πλεονεκτημάτων για ισχυρές ομάδες και σε εθνικά αλλά και σε διεθνή επίπεδα. Όλοι αυτοί οι παράγοντες εμπίπτουν στις προσωπικές ιστορίες ζωής των ανθρώπων με ιδιαίτερους τρόπους, οι οποίοι γίνονται κατανοητοί μέσα από το κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο τους (Domineli,1998)».

Από τον παραπάνω ορισμό γίνεται κατανοητή η χρήση και η κατάχρηση στην άσκηση εξουσίας μέσα στις προσωπικές, οικογενειακές, κοινωνικές και δομικιστικές σχέσεις του ανθρώπου. Τα είδη των προαναφερθέντων σχέσεων είναι αλληλένδετα και είναι αυτά τα οποίες διαμορφώνουν και καθορίζουν την κοινωνική πραγματικότητα (Domineli,1998). Μέσα από αυτά ο Clifford, βασιζόμενος στα κινήματα της μαύρης δύναμης και του φεμινισμού καθώς και σε κινήματα άλλων καταπιεσμένων ομάδων, διαμόρφωσε και συνέταξε τις αρχές της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας (Domineli,1998).

Η πρώτη αρχή της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας είναι ο σεβασμός της κοινωνικής διαφοράς. Οι κοινωνικές διαφορές υπάρχουν λόγω των της άνισης κατανομής εξουσίας ανάμεσα στις κυρίαρχες και αδύναμες κοινωνικές ομάδες. Οι πιο σημαντικές διακρίσεις, αναφέρονται σε θέματα φυλής, φύλου, τάξης, σεξουαλικών προτιμήσεων, αναπηρίας και

ηλικίας. Υπάρχουν και άλλες διακρίσεις με θέματα σχετικά με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, την ψυχική υγεία καθώς και με τις μονογονεϊκές οικογένειες και την ανατροφή ενός παιδιού εκτός γάμου. Οι συγκεκριμένες διακρίσεις ενυπάρχουν στις μεγαλύτερες κατηγορίες διακρίσεων, οι οποίες αναφέρθηκαν παραπάνω (Preston-Shoot, 1995). Μια ακόμη αρχή της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας είναι η σύνδεση της προσωπικής ζωής με την δημόσια ζωή του ατόμου (Preston-Shoot, 1995). Πιο συγκεκριμένα, η ζωή των ατόμων μελετάται σε σχέση με τα κοινωνικά συστήματα που το περιβάλλουν, όπως η οικογένεια, οι παρέες συνομηλίκων, ο εργασιακός χώρος καθώς και η ίδια η κοινωνία. Για παράδειγμα, τα προβλήματα τα οποία προκύπτουν από τις ηλικιακές διακρίσεις, μπορούν να γίνουν πιο κατανοητά και αντιμετωπίσιμα, εάν αυτά μελετηθούν υπό το πρίσμα των ηλικιακών ιδεολογιών, πολιτικών και πρακτικών, οι οποίες ενυπάρχουν μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο ζει και δρα και το ίδιο το άτομο (Domineli, 1998).

Τρίτη αρχή της συγκεκριμένης πρακτικής κοινωνικής εργασίας είναι η έννοια της δύναμης ή αλλιώς εξουσίας. Πρόκειται για μια έννοια κοινωνικού περιεχομένου, η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την διερεύνηση της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας της ζωής. Μπορεί να εφαρμοστεί και σε προσωπικά αλλά και σε διαθρωτικά επίπεδα. Επηρεάζεται σημαντικά από κοινωνικούς, πολιτισμικούς και ψυχολογικούς παράγοντες, οι οποίοι είναι πολύ σημαντικοί για την ανάλυση του πώς συγκεκριμένα άτομα και ομάδες καταφέρνουν να έχουν πρόσβαση στις πηγές και στις θέσεις εξουσίας (Domineli, 1998).

Σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας παίζει ο ιστορικός και γεωγραφικός καθορισμός των γεγονότων. Οι ατομικές εμπειρίες της ζωής συμβαίνουν μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρόνο και τόπο, στον οποίο υπερισχύουν ιδεολογικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις (Domineli, 1998). Επίσης, ο αναστοχασμός και η αμοιβαία συμμετοχή αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη σωστή εφαρμογή της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας. Ο αναστοχασμός είναι μια συνεχή θεώρηση του πώς οι αξίες, η κοινωνική διαφορά και άσκηση εξουσίας, επηρεάζουν τις διασυνδέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους.

Αυτές οι αλληλεπιδράσεις γίνονται κατανοητές μέσω ψυχολογικών, κοινωνικών, ιστορικών, ηθικών και πολιτικών όρων (Domineli,1998).

Εφόσον η αντικαταπιεστική εργασία χαρακτηρίζεται από σχέσεις ισότητας αλλά και εξουσίας, είναι ενδιαφέρον να μελετηθεί το κατά πόσο έχουν θέση τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσα στα πλαίσια εφαρμογής της. Η κοινωνική εργασία ως επιστήμη έχει ως αντικείμενο της την κοινωνική αλλαγή, χωρίς να αναφέρει ρητά την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως αυτά έχουν θεσπιστεί από τα Ηνωμένα έθνη. Πιο συγκεκριμένα, στον κώδικα δεοντολογίας της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα, γίνεται αναφορά στην καταπολέμηση κάθε είδους διακρίσεων, χωρίς όμως να αναφέρεται άμεσα η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ΣΚΛ,2013).

Χαρακτηριστικό είναι δε ότι μέχρι πρόσφατα η επιστήμη της κοινωνικής εργασίας στις ΗΠΑ ήταν διστακτική στο να ενσωματώσει τις ιδέες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα της σχολής (Reichert,2007). Επίσης σημαντικό είναι ότι ο Κώδικας Ηθικής του εθνικού συνδέσμου κοινωνικών λειτουργών (NASW, 2009) δεν αναφέρεται ούτε μια φορά στα ανθρώπινα δικαιώματα (Reichert,2003).

Αντιθέτως, στις ευρωπαϊκές χώρες η σχέση της κοινωνικής εργασίας με τα ανθρώπινα δικαιώματα φαίνεται να είναι πιο αναπτυγμένη. Οι ηθικές αρχές οι οποίες θεσπίστηκαν από το International Federation of Social Workers (IFSW) υπογραμμίζουν της σημασία της διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (International Federation of Social Workers, 2009). Οι κοινωνικών λειτουργών έχουν υποχρέωση να τηρούν της ηθικές αρχές της μέσα στις οποίες περιλαμβάνεται και η ενσωμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην πολιτική και στις πρακτικές της κοινωνικής εργασίας ως απαραίτητο στοιχείο αλλαγής και από ατομική αλλά και από κοινωνική άποψη (Reichert,2007).

Παρακάτω παρατίθεται ο ορισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ο οποίος θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση της σχέσης της κοινωνικής εργασίας με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

3.3. Ορισμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων περιλαμβάνει μια ευρεία ποικιλία αντιλήψεων σχετικές με ποικίλες πτυχές ανθρώπινης φύσης. Δεν υπάρχει ακριβής ορισμός για το τι είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα. Υπάρχουν μόνο περιγραφικοί ορισμοί μέσα στους οποίους περιλαμβάνονται μια σειρά δικαιωμάτων τα οποία αναφέρονται στην ανθρώπινη ύπαρξη (Ife, 2012). Παρόλα αυτά, η ιδέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί γενικά να οριστεί ως τα δικαιώματα εκείνα τα οποία είναι έμφυτα στην ανθρώπινη φύση και χωρίς τα οποία ο άνθρωπος δεν δύναται να ζήσει ως ανθρώπινο ον (Ife, 2012).

Η εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι θεμελιώδεις αρχές της ελευθερίας επιτρέπουν στον άνθρωπο να αναπτύξει και να χρησιμοποιήσει τις ανθρώπινες ιδιότητες, όπως την ευφυΐα, το ταλέντο του σε διάφορους τομείς με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Επίσης, τα ανθρώπινα δικαιώματα δίνουν τη δυνατότητα στον άνθρωπο να ικανοποιήσει τις πνευματικές και σωματικές του ανάγκες (Beydili & Yildirim, 2013).

Μέσα στα πλαίσια της διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δημιουργήθηκαν πολλά έγγραφα από άτομα, ομάδες και κυβερνήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, με σκοπό τη διασφάλισή τους. Πιο συγκεκριμένα, πολλά κράτη υποστήριξαν εγγράφως την ύπαρξη της έννοιας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπό τη σφραγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι παρόλο που η διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει καθολική και παγκόσμια ισχύ, είναι εφαρμόσιμη μόνο σε πολιτισμούς των δυτικών χωρών (Beydili & Yildirim, 2013). Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αρχίζει από την κατανόηση της Παγκόσμιας διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την οποία στηρίζουν όλα μέλη των Ηνωμένων εθνών. Παρόλο που υπάρχει ομόφωνη αποδοχή της διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από όλα τα μέλη των Ηνωμένων Εθνών, στην πραγματικότητα δεν υπάρχει εφαρμογή τους σ' όλες τις χώρες (Reichert, 2003). Αυτό γίνεται κατανοητό μέσα από την μελέτη του περιεχομένου της διακήρυξης.

Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα αποτελεί μια πράξη της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η

οποία υιοθετήθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη στις 10 Δεκεμβρίου του 1948 υπό την προεδρία της Ελέανor Ρούζβελτ (Ishay,2008). Η επιτροπή ξεκίνησε με ένα προσχέδιο της έγγραφης πράξης το οποίο εν συνεχεία αποτέλεσε την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Πρόκειται για τριάντα σε σύνολο άρθρα τα οποία συγκεντρώθηκαν και κωδικοποιήθηκαν σε ένα έγγραφο (Ishay,2008). Όλα τα κράτη μέλη του ΟΗΕ αποφάσισαν να συνεργαστούν για την εφαρμογή όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρόλο που το συγκεκριμένο έγγραφο δεν έχει νομοθετική ισχύ. Πάνω σ' αυτό στηρίχτηκαν το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (Ishay,2008).

Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν μια δυναμική και όχι στατική (Reichert,2003) έννοια καθώς πριν από τη Οικουμενική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπήρξαν και άλλες προσπάθειες σχετικές με την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου, όπως αυτή 1628 γνωστή ως «η Αναφορά Δικαιώματος», του 1776 «η Διακήρυξη Ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών» και του 1789 «η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη» (Reichert, 2003). Τα άρθρα κατά τη διάρκεια των δυο τελευταίων αιώνων μεταβλήθηκαν και ενισχύθηκαν με νέα, δημιουργώντας μ' αυτό τον τρόπο τρεις γενιές ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένες χρονικές περιόδους (Ishay,2008).

Η πρώτη γενιά δικαιωμάτων περιλαμβάνει τις πολιτικές και ατομικές ελευθερίες του ατόμου, οι οποίες έχουν ως σκοπό την εξάλειψη του ανθρώπινου φόβου και τον περιορισμό της εξουσίας των ισχυρών. Πιο συγκεκριμένα, περιλαμβάνει το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση, στις διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, στο εκλέγειν και στο εκλέγεσθαι, στην ελευθερία κινήσεων και την κατάργηση της δουλείας (Reichert,2003). Στα συγκεκριμένα δικαιώματα δεν είναι εφικτή η παρέμβαση του κράτους για αυτό και θεωρούνται αρνητικά δικαιώματα (Ife,2012).

Η δεύτερη γενιά δικαιωμάτων περιλαμβάνει τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα του ατόμου. Στόχος των δικαιωμάτων αυτών είναι προστασία του ανθρώπου από την καταπίεση και την αδικία όπως το δικαίωμα στην εργασία και στην εκπαίδευση (Ife,2012). Τα συγκεκριμένα δικαιώματα αποτελούν θετικές υποχρεώσεις καθώς οι

κυβερνήσεις και οι πολίτες χρειάζονται να δραστηριοποιηθούν για να τα διατηρήσουν (Ife,2012). Η συγκεκριμένη ομάδα δικαιωμάτων προσπαθεί να διασφαλίσει μια καλή ποιότητα ζωής για όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως του τόπου διαμονής τους. Συνεπώς, σύμφωνα με την συγκεκριμένη ομάδα δικαιωμάτων ο καθένας έχει το δικαίωμα σε ένα επαρκή βιοτικό επίπεδο, έτσι ώστε να εξασφαλίσει τη καλή υγεία και την ευημερία του εαυτού του και της οικογένειάς του. Το καλό βιοτικό επίπεδο το οποίο επιθυμεί και εννοείται μέσα από την έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων περιλαμβάνει την τροφή, τη στέγη και την ιατρική περίθαλψη καθώς και την χρήση των αναγκαίων κοινωνικών υπηρεσιών (Reichert,2003). Επιπλέον η μητρότητα και η παιδική ηλικία έχουν το δικαίωμα την ειδική φροντίδα και βοήθεια και ο καθένας έχει το δικαίωμα πρόσβασης δωρεάν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Reichert,2003).

Ο διαχωρισμός σε αρνητικά και θετικά ανθρώπινα δικαιώματα μπορεί να θεωρηθεί απατηλός καθώς εγείρεται το ερώτημα για το ποιος ελέγχει το εάν η κυβέρνηση ικανοποιεί στο έπακρο την εφαρμογή των αρνητικών δικαιωμάτων (Reichert,2007).

Η τρίτη γενιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων προϋποθέτει την συνεργασία διαφορετικών χωρών με σκοπό την προώθηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τα οποία είναι καταχωρημένα στην Οικουμενική διακήρυξη (Reichert,2007). Πιο συγκεκριμένα, περιλαμβάνει τα δικαιώματα τα οποία σχετίζονται με το ανθρώπινο περιβάλλον, με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και με την τεχνολογική εξέλιξη, όπως για παράδειγμα η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, η προστασία της ιδιωτικής ζωής των ατόμων κ.α (Ife,2012).

Στην ουσία αυτή η γενιά περιλαμβάνει τα συλλογικά ανθρώπινα δικαιώματα. Είναι τα λιγότερο αναπτυγμένα δικαιώματα ανάμεσα στις τρεις διαφορετικές γενιές καθώς για τη θέσπιση και την εφαρμογή αυτών των δικαιωμάτων και ελευθεριών, είναι να αναγκαίο να κυριαρχήσει ένα πνεύμα ομαδικής συνεργασίας σε παγκόσμια κλίμακα (Ife,2012). Χαρακτηριστικά παραδείγματα προστασία τέτοιων συλλογικών δικαιωμάτων είναι η προσπάθεια χωρών για παροχή βοήθειας προς άτομα με HIV-AIDS αλλά και μια περιβαλλοντική συμφωνία η οποία θα στοχεύει στη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου στον πλανήτη (Ife,2012). Συνεπώς, η

Τρίτη γενιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων διαμορφώνεται μέσα από μια διεθνή συνεργασία, η οποία έχει ως στόχο την εφαρμογή τους. Η προώθηση των συλλογικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων απαιτεί διακυβερνητική συνεργασία σε παγκόσμια κλίμακα (Reichert,2007). Αυτό σημαίνει ότι μια χώρα ή μια ομάδα από χώρες δεν θα πρέπει να επιβάλει όρους σε μια άλλη χώρα ή ομάδα χωρών με λιγότερη εξουσία, όταν αυτοί οι όροι θα εμποδίζουν την ανάπτυξη και την ευημερία τους. Πιο συγκεκριμένα, οι βιομηχανικές χώρες δεν θα έπρεπε να εκμεταλλεύονται τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, σε θέματα φυσικών πόρων αλλά άλλων (Ife,2012).

Για την κατανόηση της έννοιας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι απαραίτητη η μελέτη δυο βασικών χαρακτηριστικών τους, δηλαδή της οικουμενικότητας και του πολιτισμικού σχετικισμού (Reichert,2011). Πιο συγκεκριμένα η οικουμενικότητα αποτελεί τη θεμελιώδη αρχή της προώθησης και προάσπισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Μέσω της οικουμενικότητας εκδηλώνεται ο πανανθρώπινος και καθολικός χαρακτήρας των δικαιωμάτων. Χαρακτηριστικό είναι δε ότι η οικουμενικότητα αναφέρεται ως αρχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, από το προοίμιο κιάλας της Οικουμενικής Διακήρυξης. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι το κείμενο αυτό πρέπει να αποτελεί σημαντικό οδηγό για όλα τα έθνη και κράτη. Μέσα στο προοίμιο της διακήρυξης τα ανθρώπινα δικαιώματα χαρακτηρίζονται ως οικουμενικά, αδιαίρετα, αλληλεξαρτώμενα και αλληλένδετα (Reichert,2011).

Ο σχετικισμός συνδεδεμένος με τον πολιτισμό θα εμφανιστεί ως μεταγενέστερο χαρακτηριστικό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αποτελεί αποτέλεσμα δουλειά των ανθρωπολόγων οι οποίοι απέδειξαν ότι στον κόσμο υπάρχουν ποικίλες κουλτούρες οι οποίες είναι ισότιμες (Ife,2012). Ο πολιτιστικός σχετικισμός πρεσβεύει για την κατανόηση μίας κουλτούρας, είναι απαραίτητο κανείς να αποτελεί προϊόν της. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι όλα τα στοιχεία και οι έννοιες ενός πολιτισμού, όταν μεταδίδονται σε μια άλλη κουλτούρα, αλλοιώνονται και φιλτράρονται και από γλωσσική αλλά και από εννοιολογική άποψη (Ife,2012). Για τον πολιτιστικό σχετικισμό η κουλτούρα αποτελεί την μοναδική απόδειξη αξιοπιστίας μίας ηθικής αρχής (Reichert,2011). Υφίσταται δηλαδή μια μικρή αντιπαράθεση ανάμεσα στην έννοια της οικουμενικότητας και του

πολιτιστικού σχετικισμού, καθώς δημιουργείται το ερώτημα του πώς μπορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα να έχουν οικουμενική ισχύ λαμβάνοντας όμως υπόψη την ύπαρξη διαφορετικών ισότιμων πολιτισμών.

Εφόσον διευκρινίστηκε η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εν συνεχεία θα γίνει αναφορά στο πώς αυτά σχετίζονται με την πρακτική της κοινωνικής εργασίας.

3.4 Σχέση κοινωνικής εργασίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Η διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση της καλής ποιότητας ζωής του κάθε ανθρώπου. Σύμφωνα με την Reichert τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν ένα ιμπεριαλιστικό και νομικίστικο εργαλείο για τους κοινωνικούς λειτουργούς. Μέσα από προσπάθεια διαφύλαξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την εφαρμογή τους, πολλές φορές δημιουργούνται συνθήκες καταπίεσης και σχέσης εξουσίας – υποταγής (Reichert,2011). Σ' αυτό το σημείο τίθεται το ερώτημα για το αν μπορούν να υφίστανται τα ανθρώπινα δικαιώματα σε περιβάλλοντα όπου οι έτεροι δεν τα σέβονται. Συνεπώς, τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν έχουν σημασία εάν για κάποιους εφαρμόζονται σε μορφή καταπίεσης (Reichert,2011).

Όσον αφορά τον τομέα της κοινωνικής εργασίας, το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι κάτι σχετικά καινούργιο (Healy,2008). Πιο συγκεκριμένα, το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας έχει ως αντικείμενο την επίλυση προβλημάτων σχετικά με την εκπαίδευση, την ισότητα, την υγεία, την στέγαση και την δικαιοσύνη μεταξύ των ανθρώπων, θέματα τα οποία όλα σχετίζονται με την κατηγορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Ife,2012). Παρόλα αυτά βασικό στόχο της κοινωνικής εργασίας αποτελεί η κοινωνική αλλαγή στους παραπάνω τομείς καθώς και η κάλυψη των σχετικών ανθρωπίνων αναγκών. Ως επάγγελμα και επιστήμη η κοινωνική εργασία δεν εστιάζει τόσο στην διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσο στα παραπάνω (Ife,2012).

Πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμα και όταν σχεδιάζονταν η Οικουμενική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι επαγγελματίες της κοινωνικής εργασίας ενώ θα μπορούσαν να ασχοληθούν με θέματα σχετικά με την υπεράσπιση δικαιωμάτων του ανθρώπου, ασχολούνταν με

την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών του. Για παράδειγμα, τον ενδιαφέρον των κοινωνικών λειτουργών για τα προγράμματα περίθαλψης παιδιών υπό την αιγίδα της UNICEF, κέρδισε το ενδιαφέρον του τομέα, ο οποίος ασχολήθηκε μόνο με τους τρόπους παροχής βοήθειας στα παιδιά και όχι με το δικαίωμα όλων στην περίθαλψη (Healy,2008).

Η τάση της επιστήμης της κοινωνικής εργασίας για απασχόληση με τις ανάγκες των ανθρώπων και όχι με τα δικαιώματά τους είναι φανερή από την κίνηση της Αμερικανικής Ένωσης Κοινωνικών Λειτουργών το 1947 να χρησιμοποιήσει σε επίσημη δήλωση της, την λέξη «ανάγκη» αντί για τη λέξη «δικαίωμα» (Healy,2008).

Συνεπώς, υφίσταται μια αντιπαράθεση ανάμεσα στις λέξεις «ανάγκη» και «δικαίωμα». Η Healy παραθέτει μια ενδιαφέρουσα άποψη σχετικά με την χρήση των δυο παραπάνω λέξεων. Πιο συγκεκριμένα, προσπαθεί να ανασκευάσει την άποψη σχετικά με τις δυο παραπάνω λέξεις, υποστηρίζοντας ότι τα άρθρα 22 και 25 της Οικουμενικής Διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στηρίζονται στις ανθρώπινες ανάγκες. Συνεπώς, τα δικαιώματα εντοπίζονται μέσα στη διακήρυξη ως βασικές ανθρώπινες ανάγκες για επιβίωση και ανάπτυξη (Healy,2008). Με αυτό τον τρόπο υποστηρίζει η Healy ότι η κοινωνική εργασία αποτελεί ένα δραστήριο επάγγελμα το οποίο δεν περιορίζεται μόνο σε θεωρητικές προσεγγίσεις αλλά επεκτείνεται και σε σχετικές πρακτικές (Healy,2008).

Με το πέρασμα του χρόνου η κοινωνική εργασία αλλάζει στόχους και προσπαθεί να διεκδικήσει χώρο για να ασχοληθεί με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Το γεγονός ότι τα θέματα με τα οποία ασχολείται η κοινωνική εργασία, σχετίζονται άμεσα με τα ανθρώπινα δικαιώματα, υποδηλώνει μια φυσική σύνδεση. Η ενασχόληση με τα ανθρώπινα δικαιώματα προσδίδει στο επάγγελμα μια σαφή κατευθυντήρια δύναμη για μια έντονη παρουσία σε διεθνές επίπεδο, ενώ παράλληλα συνδέει τοπικά και εθνικά θέματα με παγκόσμιους προβληματισμούς (Ife,2012).

3.5. Ο Επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη και αποτελεσματική λειτουργία των σχετικών κινημάτων. Πιο συγκεκριμένα, οι κοινωνικοί λειτουργοί έχουν την ικανότητα να κατανοούν πλήρως το αδιαίρετο χαρακτηριστικό των δικαιωμάτων (Healy,2008). Με άλλα λόγια, μπορούν και βλέπουν μέσα στα πλαίσια της καθημερινής τους πρακτικής, ότι τα ατομικά δικαιώματα του ατόμου δεν συνεισφέρουν στην δημιουργία καλού βιοτικού επιπέδου της ζωής τους, όταν αυτά δεν παρέχουν επαρκή φαγητό, στέγη και φροντίδα υγείας. Επίσης, είναι σε θέση να κατανοούν το ότι η καταπίεση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων βλάπτει ακόμα και αυτούς που έχουν όλα τα παραπάνω. Συνεπώς, είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται όχι μόνο το αδιαίρετο χαρακτήρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου αλλά και το αλληλένδετο (Healy,2008).

Οι επαγγελματίες της κοινωνικής εργασίας έχουν ως αρχή τους την αποδοχή της πολιτισμικής διαφοράς και τον σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων του καθένα. Αναγνωρίζει την πολιτισμική διαφορά αλλά ταυτόχρονα σέβεται και τα ατομικά δικαιώματα των πολιτών κάθε κουλτούρας. Η κοινωνική εργασία μπορεί να αποτελέσει τον παράγοντα εκείνο ο οποίος θα αμβλύνει τη διαμάχη μεταξύ της οικουμενικότητας και του πολιτιστικού σχετικισμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Healy,2008).

Τέλος, ο προσανατολισμός δράσης της κοινωνικής εργασίας μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στο θέμα υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα, μέσα στα πλαίσια της εργασίας τους οι κοινωνικοί λειτουργοί δεσμεύονται στην διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε ατομικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο. Σε αυτό που υστερεί μόνο ο τομέας της κοινωνικής εργασίας είναι η έλλειψη συνείδησης πρακτικών σχετικά με το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς τρόπων και τεχνικών για την εύρεση λύσεων σχετικά με ατομικές υποθέσεις, με σκοπό να επηρεάσει την πολιτική αλλαγή (Healy,2008).

Ο κοινωνικός λειτουργός επί καθημερινής βάσεως, προσπαθεί να εξισορροπήσει και να καλύψει τις ανάγκες, τους κινδύνους και τα

δικαιώματα του ανθρώπου, είτε σε ατομικό είτε σε κοινωνικό είτε σε οικογενειακό είτε ακόμη και σε πολιτικό επίπεδο, χωρίς να λαμβάνει υπόψη την ηλικία και το γεωγραφικό μέρος των εξυπηρετούμενων (Ife,2012).

Το έργο των κοινωνικών λειτουργών που δουλεύουν απευθείας με άτομα, οικογένειες και κοινωνικές ομάδες, έχει ως στόχο το να βοηθήσει τα άτομα αυτά να πετύχουν αλλαγές στη ζωή τους. Αυτό το επιτυγχάνουν μέσα από τρία στάδια κατά τα οποία θέτουν πολλά ερωτήματα στους εξυπηρετούμενους με σκοπό να τους βοηθήσουν να σκεφτούν για την τωρινή τους κατάσταση (Hugman,2013). Με αυτό τον τρόπο διευκολύνουν τα άτομα να πραγματοποιήσουν μια κοινωνική ανάλυση της κατάστασης τους. Οι κοινωνικοί λειτουργοί αποτελούν τους καταλυτικούς παράγοντες εκείνους οι οποίοι βοηθούν τα άτομα να ανακαλύψουν τις αλλαγές που χρειάζονται στη ζωή τους και να τις πραγματοποιήσουν (Healy,2008). Η διαδικασία της αλλαγής προϋποθέτει τη δημιουργία μιας σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ του κοινωνικού λειτουργού και των εξυπηρετούμενων. Κάθε μέλος της IFSW έχει και ένα κώδικα ηθικής ο οποίος απαιτεί την αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής εργασίας (Hugman,2013).

Στο τομέα της πράξης, οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να συμβάλλουν στην υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με διάφορους τρόπους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των μεταναστευτικών πολιτικών. Πιο συγκεκριμένα, οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να αποτελέσουν τα άτομα τα οποία θα απαιτήσουν αλλαγή στην μεταναστευτική πολιτική της χώρας τους, υποστηρίζοντας νέες και δίκαιες πολιτικές και προσπαθώντας να προσελκύσουν το παγκόσμιο ενδιαφέρον για το θέμα της διασφάλισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Payne,2005).

3.6. Αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία και ανθρώπινα δικαιώματα

Βασικός στόχος της κοινωνικής εργασίας είναι η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων καθώς και η κάλυψη των βασικών τους αναγκών , με ιδιαίτερη έμφαση στα άτομα τα οποία είναι καταπιεσμένα ή ζουν σε συνθήκες ανέχειας. Οι κοινωνικοί λειτουργοί ασχολούνται με θέματα κοινωνικής αδικίας όπως διακρίσεις, καταπίεση ατόμων και ομάδων

και φτώχεια. Μέσα από οργανωμένες προσπάθειες προσπαθούν να αντιμετωπίσουν όλα τα παραπάνω με τη παροχή συμβουλευτικής, πολιτικής, υπερασπιστικής, εκπαιδευτικής, ερευνητικής και αξιολογικής βοήθειας (Healy,2008). Από τη σχέση κοινωνικού λειτουργού και χρήστη προκύπτουν κάποια ηθικά ζητήματα. Πιο συγκεκριμένα, οι επιλογές που προσφέρονται στον χρήστη για τη βελτίωση της ζωής τους μπορεί να συχνά να περιορίζονται σε δυο μόνο είδη λύσεων τα οποία έχουν παρόμοια ηθική αξία. Επίσης, το έργο του κοινωνικού λειτουργού δυσχεραίνεται όταν αυτό αποκτά μια πιο ηθική διάσταση και πρόκειται να αντιμετωπίσει την σύγκρουση δυο διαφορετικών φιλοσοφιών (Chenoweth & Mc Auliffe,2005).

Η σύγχρονη εποχή είναι ιδιαίτερος πολύπλοκη καθώς αποτελεί ένα πολιτιστικό ψηφιδωτό, μέσα στο οποίο οι ανάγκες, οι κίνδυνοι και τα δικαιώματα ερμηνεύονται διαφορετικά, ανάλογα με το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά υπάρχουν (Chenoweth & Mc Auliffe,2005) . Για την αλλαγή της ζωής των ανθρώπων, τα άτομα πρέπει να είναι σε θέση να αξιολογήσουν τις ανάγκες τους, να αναγνωρίσουν και να ξεπεράσουν τους κινδύνους τους. Όλα αυτά πρέπει να πραγματοποιηθούν μέσα σε ένα πλαίσιο συναγωνισμού των δικαιωμάτων και των ευθυνών του ατόμου (Chenoweth & Mc Auliffe,2005). Μέσα από τη σχέση του κοινωνικού λειτουργού και του χρήστη, ο δεύτερος έχει τη δυνατότητα να αναλύσει, να επεξεργαστεί την κατάσταση την οποία βρίσκεται καθώς και να εκπληρώσει τις ανάγκες τους. Μέσω αυτών επέρχεται η καταλυτική κοινωνική αλλαγή (Ife,2012).

Οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι κοινωνικοί λειτουργοί έρχονται αντιμέτωποι με περίπλοκα ηθικά ζητήματα είναι αυτές κατά τις οποίες πρέπει να παρθούν αποφάσεις καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων με απώτερο σκοπό την κάλυψη των αναγκών του. Υπάρχουν κοινωνικές ομάδες και άτομα τα οποία ανήμπορα να καθορίσουν το μέλλον τους, αποφασίζουν οι κοινωνικοί λειτουργοί για το ποια θα είναι η παρέμβαση που θα γίνει στη περίπτωση τους. Η εκπλήρωση των αναγκών , όπως επίσης και η καλύτερευση της ποιότητας ζωής των χρηστών, πολλές φορές οδηγεί στην καταπάτηση των δικαιωμάτων τους (Chenoweth & Mc Auliffe,2005).

Για παράδειγμα, σε περιπτώσεις όπου ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να αποφασίσει για το μέλλον ενός ψυχικά ασθενή ατόμου, δημιουργείται το δίλημμα του αν αυτό πρέπει να εισαχθεί σε μια ψυχιατρική κλινική ή όχι. Ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να λάβει υπόψη του διάφορους παράγοντες οι οποίοι έχουν να κάνουν με την προστασία άλλων ατόμων αλλά και την ιατρική βοήθεια του ψυχικά ασθενή ατόμου (Ife,2012).

Ανάλογες περιπτώσεις είναι αυτές κατά τις οποίες ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να αποφασίσει για το αν ένα παιδί πρέπει να μείνει μακριά από την οικογένεια του ή για το αν κάποιος παραβάτης πρέπει να εισαχθεί σε σωφρονιστικό ίδρυμα. Η επιλογή της παρέμβασης από τον κοινωνικό λειτουργό, δημιουργεί τις συνθήκες εκείνες μέσα στις οποίες αναπτύσσονται σχέσεις καταπίεσης και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων(Ife,2012). Σε κάθε περίπτωση παροχής κοινωνικής βοήθειας, ο κοινωνικός λειτουργός είναι αυτός ο οποίος έχει την ευθύνη για το ίδιο το άτομο, για το οικογενειακό του περίγυρο, για το ίδιο το νομικό σύστημα, την κοινωνία καθώς και για τον εργασιακό του χώρο(Domineli,1998).

Στο κεφάλαιο αυτό έγινε αναφορά στη σημασία του ρόλου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην εφαρμογή της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας. Τα ανθρώπινα δικαιώματα και συγκεκριμένα η προάσπιση τους, είναι ο βασικός πυρήνας της αντικαταπιεστικής προσέγγισης καθώς αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία διαμορφώνεται και εφαρμόζεται η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία. Η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του εξυπηρετούμενου αποτελεί βασικό στόχο της συγκεκριμένης μορφής κοινωνικής εργασίας, κατά την οποία ο χρήστης δεν θεωρείται απλά ένα άβουλο άτομο το οποίο πρέπει να δεχτεί την εκάστοτε πρακτική. Αντιθέτως θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από τον κοινωνικό λειτουργό οι επιθυμίες και οι απόψεις των εξυπηρετούμενων μέσα στα πλαίσια εφαρμογής προγραμμάτων αποκατάστασης τους.

Η ανάγκη για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γίνεται πιο έντονη σε περιόδους κρίσης, καθώς τότε σημειώνεται η μεγαλύτερη αύξηση διακρίσεων, κοινωνικών περιθωριοποιήσεων και καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Στο παρακάτω κεφάλαιο ακολουθεί αναφορά σε παραδείγματα άσκησης της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας. Οι συγκεκριμένες εφαρμογές αφορούν κοινωνικές ομάδες οι οποίες βρίσκονται στο περιθώριο και βιώνουν τον κοινωνικό στιγματισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ : ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΑΝΤΙΚΑΤΑΠΙΕΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Οι σχέσεις μεταξύ του κοινωνικού λειτουργού και του εξυπηρετούμενου είναι σχέσεις εξουσίας (Pollack,2004). Με δεδομένη αυτή την άνιση σχέση, συνάγεται το συμπέρασμα ότι για τους ευάλωτους και περιθωριοποιημένους ανθρώπους, οι κοινωνικές υπηρεσίες δεν αποτελούν παρά μόνο ένα παραγωγικό έδαφος, στο οποίο ευδοκιμούν καταπιεστικές πρακτικές (Dominelli,2002). Οι αντι-καταπιεστικές προσεγγίσεις που βασίζονται σε διαρθρωτικές, φεμινιστικές και κριτικές θεωρίες αντιμετωπίζουν το επάγγελμα της κοινωνικής εργασίας ως την ανάγκη για αναζήτηση νέων τρόπων ανάπτυξης κοινωνικών πρακτικών για τις αποκλεισμένες ομάδες (Barnoff και Coleman, 2007). Στόχος της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι να η αλλαγή στη δομή και στις διαδικασίες παροχής υπηρεσιών, μέσω μακρο-συστημικών αλλαγών σε νομικό και πολιτικό επίπεδο (Clifford και Burke, 2005). Παρακάτω ακολουθούν παραδείγματα εφαρμογής της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας σε κοινωνικές ομάδες όπως, οι ομοφυλόφιλοι, η τρίτη ηλικία, τα άπορα άτομα και οι φυλακισμένες γυναίκες.

4.1. Αντικαταπιεστική ΚΕ με ομοφυλόφιλα/ετερόφυλα

άτομα τρίτης ηλικίας

Μια σημαντική κοινωνική ομάδα η οποία υφίσταται καταπίεση και συχνά θεωρείται ως «ανύπαρκτη» είναι αυτή των ομοφυλόφιλων ατόμων της τρίτης ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, έχει εκδηλωθεί ένα ερευνητικό ενδιαφέρον σχετικά με την ανεπάρκεια του κοινωνικού συστήματος να εκπληρώσει τις ανάγκες ομοφυλόφιλων ανδρών και γυναικών, οι οποίοι/ες διανύουν την περίοδο της τρίτης ηλικίας (Brown, 1998). Πιο συγκεκριμένα, όροι όπως «ομοφυλοφοβία» και «ετεροφυλία» παραπέμπουν άμεσα στο πώς δημιουργούνται τα είδη καταπίεσεων. Ο όρος «ομοφυλοφοβία» αναφέρεται σε αισθήματα τα οποία έχουν να κάνουν με άγχος, αποτροπιασμό, αποστροφή, θυμό και φόβο, τα οποία προκαλούνται στα ετερόφυλα άτομα, όταν αυτά έρχονται σε επαφή με ομοφυλόφιλα άτομα (Davies, 1996). Οι συγκεκριμένες κοινωνικές συμπεριφορές είχαν ως αποτέλεσμα, η

ομοφυλοφοβία να έχει την καθολική αποδοχή της κοινωνίας (Davies, 1996). Την φιλοσοφία αυτή έρχεται να ενισχύσει ακόμα περισσότερο και η καθιέρωση του όρου «ετεροφυλία» ο οποίος αντιπροσωπεύει ένα σύστημα ιδεών το οποίο αρνείται και στιγματίζει ως μη φυσιολογικό ότι παρεκκλίνει από τις ετεροφυλικές νόρμες (Herek, 1995).

Τα άτομα τα οποία εκδηλώνουν ομοφυλοφιλικές συμπεριφορές κατά καιρούς έχουν δεχτεί πολλές επιθέσεις καθώς η κοινωνία χαρακτηρίζει την κατάσταση τους ως αρρώστια ή αδυναμία ή ακόμα και ως αμαρτία. Σημαντικό είναι δε ότι κατά τα τέλη του περασμένου αιώνα η ομοφυλοφιλία θεωρούνταν ως ψυχική διαταραχή και εφαρμόζονταν πρακτικές προσπάθειας μεταβολής της κατάστασης των ατόμων αυτών (Sayce, 1995). Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα στον τομέα της εργασίας, με αποτέλεσμα να τους είναι δύσκολο να επιβιώσουν. Από την άλλη σήμερα υπάρχει μια τάση στην κοινωνία απλά να ανέχεται την ύπαρξη αυτών των ατόμων, η οποία και πάλι όμως αποτελεί από μόνη της μια μορφή καταπίεσης. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν τα άτομα αυτά λόγω της σεξουαλικής τους προτίμησης και σε συνδυασμό με τους περιορισμούς τους οποίους επιφέρει το στάδιο της ηλικίας τους, η εφαρμογή μιας αντικαταπιεστικής στρατηγικής θεωρείται αναγκαία (Sayce, 1995).

Πρωταρχικό μέλημα του κοινωνικού λειτουργού, μέσα στα πλαίσια εφαρμογή μιας αντικαταπιεστικής πρακτικής πρέπει να είναι η πρόληψη πιθανών ζητημάτων τα οποία μπορεί να προκύψουν. Πιο συγκεκριμένα, ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει είναι συνειδητοποιημένος και ευαισθητοποιημένος σχετικά με το ότι τα ομοφυλόφιλα άτομα αυτής της ηλικίας, των 50 και άνω, δεν είναι διατεθειμένα να παραδεχτούν τις σεξουαλικές τους προτιμήσεις. Κάθε άλλο αλλά θα προσπαθήσουν να τις αποκρύψουν εξαιτίας πολλών αιτιών. Για αυτό το λόγο ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να είναι καχύποπτος και να μπορεί να αναγνωρίζει σημάδια τα οποία θα παραπέμπουν σε ομοφυλόφιλα άτομα. Πρέπει να βρει τρόπο να εκμαιεύσει πληροφορίες για την προσωπική τους ζωή, χωρίς όμως να τους αναγκάσει να μιλήσουν για τις σεξουαλικές τους προτιμήσεις (Langley, 2001).

Ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να έχει την ικανότητα να αναγνωρίσει το αν ένας ηλικιωμένος είναι ομοφυλόφιλος ή όχι και να συμπεριλάβει αυτές τις πληροφορίες στην τελική αξιολόγηση του. Είναι δεδομένο πώς όλοι οι κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει να αντιμετωπίζουν τους όλους τους ηλικιωμένους ισότιμα, ακολουθώντας μια φιλελεύθερη ανθρωπιστική προσέγγιση, η οποία όμως μπορεί να εγκυμονεί κινδύνους. Πιο συγκεκριμένα, το να αντιμετωπίζονται όλα τα άτομα ισότιμα δύναται να υποθάλπει και αισθήματα όπως αυτό της ανεκτικότητας. Συνεπώς δεν πρόκειται για μια εξ ολοκλήρου ισότιμη αντιμετώπιση της συγκεκριμένης κοινωνική ομάδας. Συνεπώς, είναι απαραίτητο ο κοινωνικός λειτουργός να είναι σε θέση να γνωρίζει και να εντυφά στην κουλτούρα αυτών των ατόμων χωρίς να επικρίνει και να επηρεάζεται από προσωπικές τους πεποιθήσεις (Langley,2001).

Αυτό είναι ιδιαιτέρως σημαντικό γιατί μέσα από αυτές τις πληροφορίες ο κοινωνικός λειτουργός θα μπορεί να κατανοήσει το πώς αρέσει σε ένα ηλικιωμένο να περνάει το χρόνο του και με ποιους. Η γνώση των προϋπαρχόντων κοινωνικών δικτύων των ηλικιωμένων είναι ιδιαιτέρως σημαντική. Είναι χρέος του κοινωνικού λειτουργού να φροντίζει έτσι ώστε οι συνθήκες διαβίωσης των ομοφυλόφιλων ηλικιωμένων να συνάδουν με τις προϋπάρχουσες εμπειρίες τους (Langley,2001).

4.1.2. Καταπίεση σε ετερόφυλους ηλικιωμένους

Ακόμα και οι ετερόφυλοι ηλικιωμένοι μπορούν να αποτελέσουν θύματα καταπίεσης. Πιο συγκεκριμένα, δείγματα καταπίεσης συναντώνται στις καθημερινές υπηρεσίες φροντίδας, των οποίων το προσωπικό προσπαθεί να καλύψει τις συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες των ανήμπορων ηλικιωμένων. Ένας τρόπος με βάση των οποίο το προσωπικό προσπαθεί να το επιτύχει αυτό είναι ο διαχωρισμός των ηλικιωμένων ανάλογα με την ηλικία τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να περιορίζονται οι ευκαιρίες για τους ηλικιωμένους να αναπτύξουν φιλίες και να κοινωνικοποιηθούν με άλλα άτομα (Langley,2001). Τα άτομα αυτά συνήθως αποτελούν ηλικιωμένοι από ευπαθείς ομάδες οι οποίοι πάσχουν από μοναξιά. Στην ουσία, αυτό το οποίο αποζητούν τα άτομα αυτά είναι η συναναστροφή με άλλους ηλικιωμένους με κοινά ενδιαφέροντα και όχι απλά και μόνο μια καθημερινή φροντίδα. Επιθυμία τους είναι να έχουν και

αυτοί λόγο στην επιλογή δραστηριοτήτων στις οποίες θα λαμβάνουν μέρος καθώς και με το ποια άτομα θα κάνουν παρέα (Langley,2001).

4.2. Αντικαταπιεστική ΚΕ με άπορα άτομα

Η φτώχεια αποτελεί μια έννοια η οποία έχει μια ιδιαίτερος ιδεολογική χροιά καθώς για πολλούς αποτελεί ένα μεθοδολογικό κατασκεύασμα (Spicker, 2007). Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για την φτώχεια μπορούν να ταξινομηθούν σχηματικά σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες είναι η ατομική θεωρία, η συμπεριφορική θεωρία και η διαθρωτική θεωρία. Αυτές οι γενικές θεωρήσεις περιλαμβάνουν διάφορες υποδιαιρέσεις, οι οποίες διαμορφώνονται ανάλογα με τις διαφορετικές αντιλήψεις σχετικά με τις αιτίες της φτώχειας (Strier και Sharon, 2010).

Πιο συγκεκριμένα, οι ατομικές θεωρίες της φτώχειας επικεντρώνονται στο άτομο ως μονάδα. Η φτώχεια υπάρχει επειδή ορισμένα άτομα είναι είτε απροετοίμαστα είτε γιατί δεν έχουν την δυνατότητα να συμμετέχουν παραγωγικά στις οικονομίες της αγοράς (Miller et al, 2004). Οι συμπεριφορικές θεωρίες της φτώχειας καλύπτουν ένα πιο ευρύ πεδίο, το οποίο έχει ως βάση την πεποίθηση ότι η φτώχεια προκαλείται από μη παραγωγικές αξίες, κανόνες και συμπεριφορές (Lewis, 1998). Η συμπεριφοριστική θεωρία αναφέρεται σε μια πιο συλλογική άποψη της φτώχειας . Η συγκεκριμένη προσέγγιση επικρίθηκε αλλά εξακολουθεί να ασκεί μεγάλη επιρροή στη θεωρητική και πολιτική συζήτηση του θέματος (Goetz, 2003). Πρόκειται για μια θεωρία η οποία στοχεύει στην εύρεση λύσεων σε ατομικό επίπεδο και όχι σε στρατηγικές οι οποίες αφορούν γενικότερα πλαίσια (Gorsky, 2008).

Σύμφωνα με την τρίτη θεωρητική προσέγγιση, η φτώχεια είναι το αποτέλεσμα αλλά και ο τρόπος εκδήλωσης μιας πολυεπίπεδης καταπίεσης, η οποία βασίζεται σε μια δομική εξήγηση (Asen, 2001). Πιο συγκεκριμένα, σε μια κοινωνία τα άπορα άτομα είναι υποχρεωμένα να αποδέχονται σε μεγάλο βαθμό εξευτελιστικές συνθήκες διαβίωσης και να ανέχονται διάφορες μορφές καταπίεσης που συνδέονται στενά με παραβιάσεις της προσωπικής τους ακεραιότητας. Συνεπώς, η φτώχεια θεωρείται αποτέλεσμα συστημικών εμποδίων τα οποία μειώνουν σημαντικά τις ευκαιρίες και την πρόσβαση ατόμων σε πόρους, σε υπηρεσίες και σε

κοινωνικά δρώμενα (Fleurbaey, 2007). Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, οι ίδιες οι αγορές είναι υπεύθυνες για τη δημιουργία της φτώχειας. Οι χαμηλοί μισθοί, η έλλειψη κοινωνικών παροχών, η μετανάστευση του κεφαλαίου, η ανεργία, η συχνές και δραστικές αλλαγές στην οικονομική πολιτική έχουν ως αποτέλεσμα τη μαζική εξαθλίωση τόσο των αναπτυσσόμενων κοινωνιών όσο και των μη αναπτυσσόμενων κοινωνιών (Bradshaw, 2006).

Οι διαρθρωτικές απόψεις περί φτώχειας συνήθως επικεντρώνονται σε θέματα τα οποία αφορούν την αλλαγή του συστήματος και όχι των κοινωνικών ομάδων των απόρων. Αυτό που μπορεί να γίνει είναι οι εξαθλιωμένες ομάδες να προωθήσουν πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας μέσω της δημιουργίας συμμαχιών, την αύξηση της κοινωνικής ευαισθητοποίησης και τη στήριξη των κοινωνικών κινημάτων τα οποία αυξάνουν την κοινωνική συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες.

Λαμβάνοντας υπόψη και τις τρεις προσεγγίσεις της φτώχειας συνάγεται το συμπέρασμα ότι φτώχεια είναι ταυτόχρονα η έκφραση και η συνέπεια των πολιτικών, οικονομικών, εθνοτικών και φυλετικών καταπιέσεων. Η αιτία για τη στενή σχέση ανάμεσα στη φτώχεια και την καταπίεση είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις, η φτώχεια συνεπάγεται σε μερική ή γενική στέρηση των βασικών ανθρωπίνων και κοινωνικών δικαιωμάτων. Με αυτή την έννοια, η φτώχεια μπορεί να οριστεί ως ένα σύστημα κυριαρχίας (Strier και Sharon, 2010).

Κατά καιρούς, οι επαγγελματίες τείνουν να έχουν μια διαφορετική άποψη των κοινωνικών προβλημάτων από αυτή των πελατών τους. Αυτές οι διαφορές μπορούν να οδηγήσουν στην απογοήτευση και των δύο αλλά και σε συγκρούσεις. Το πώς αντιλαμβάνεται ο καθένας ένα κοινωνικό πρόβλημα, αποτελεί μια υποκειμενική διαδικασία και δεν συνεπάγεται σε μια αντικειμενική και επιστημονική αποφασιστικότητα, αλλά επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Η πραγματικότητα ποικίλει για τον κάθε άνθρωπο και συνεπώς διαφέρει και για τον κοινωνικό λειτουργό αλλά και για τον εξυπηρετούμενο. Αυτή η αντίληψη για τη φύση της πραγματικότητας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της πρακτικής. Ο ορισμός του προβλήματος επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο οι πελάτες και οι επαγγελματίες καθορίζουν τους στόχους και τα κριτήρια για την επιτυχία παρέμβασης. Σημαντική είναι δε η συσχέτιση μεταξύ της οικονομικής

κατάστασης και των κοινωνικών αντιλήψεων της φτώχειας. Πιο συγκεκριμένα, όσο χαμηλότερη είναι η κοινωνική θέση του ατόμου, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα ότι τα άτομα αυτά είναι άπορα λόγω διαθρωτικών αιτιών, όπως η ανεργία, οι διακρίσεις, οι χαμηλοί μισθοί και η έλλειψη πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες (Bullock και Limbert, 2003).

Αρχικά για να εφαρμοστεί η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία σε περιπτώσεις αντιμετώπισης της φτώχειας, είναι σημαντικό ο κοινωνικός λειτουργός να υιοθετήσει μια «contextual» θεωρητική προσέγγιση για το πρόβλημα. Πιο συγκεκριμένα, ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να γνωρίζει όλο το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η φτώχεια, η οποία είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής ανισότητας. Ειδικότερα, θα πρέπει να είναι ενήμεροι του ότι η φτώχεια βασίζεται σε ανεπαρκείς ευκαιρίες αλλά και σε άνισες και άδικες κατανομές πλούτου. Επίσης θα πρέπει να στοχεύουν στο να επηρεάζουν τις συστημικές καταστάσεις οι οποίες δημιουργούν τις συνθήκες φτώχειας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί είτε μέσω ατομικής προσπάθειας, είτε μέσα από ομάδες, είτε μέσα από κοινοτικές και πολιτικές συμμαχίες οι οποίες θα έχουν ως στόχο την ενδυνάμωση των ομάδων των εξυπηρετούμενων έτσι ώστε να είναι σε θέση οι ίδιοι να διεκδικούν τα δικαιώματά τους (Strier και Sharon, 2010).

Η «contextual» θεωρία για τη φτώχεια προϋποθέτει την εφαρμογή αντικαταπιεστικών πρακτικών οι οποίες θα στοχεύουν στην αντιμετώπιση διαθρωτικών εμποδίων τα οποία μειώνουν σημαντικά τις ευκαιρίες και τις δυνατότητες εξάλειψης των συνθηκών φτώχειας. Εφαρμόζοντας μια πολύ-μεθοδική παρέμβαση ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να μην εστιάζει μόνο σε μια ατομική υπόθεση στο μικροεπίπεδο αλλά να μπορεί να εξετάσει την περίπτωση και σε σχέση με το μακροεπίπεδο. Είναι αναγκαίο να προωθηθούν κινήσεις και προγράμματα μέσω των οποίων θα επιχειρείται ένας συνδυασμός μεταξύ των ατόμων, των ομάδων αλλά και της κοινοτικής δράσης. Η πολυεπίπεδη μεθοδολογία βασίζεται στην ιδέα του ότι η φτώχεια είναι αποτέλεσμα των διαφορετικών εξουσιών μέσα στην κοινωνία και ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζεται μέσα από διάφορες κινήσεις (Strier και Sharon, 2010).

Επίσης, ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις πολιτισμικές, εθνικές, φυλετικές και ταξικές διαφορές των απόρων ατόμων.

Πιο συγκεκριμένα, ο πληθυσμός των απόρων είναι σημαντικά ετερογενής για αυτό το λόγο και διαφέρουν και οι συνθήκες μέσα στις οποίες δημιουργείται η καταπίεση. Συνεπώς, εφαρμόζοντας τις πρακτικές τους, οι κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει να αντιλαμβάνονται όλες τις πιθανές συνθήκες μέσα στις οποίες τα άτομα αυτά βιώνουν την φτώχεια και την καταπίεση (Strier και Sharon, 2010).

Επίσης, ιδιαίτερος σημαντικό είναι να δημιουργηθούν συμμαχίες ανάμεσα στον κοινωνικό λειτουργό και τον εξυπηρετούμενο, έτσι ώστε να υπάρχει ισότιμη συμμετοχή στις αποφάσεις. Στην παραδοσιακή κοινωνική εργασία οι σχέσεις κοινωνικού λειτουργού και εξυπηρετούμενου δεν χαρακτηρίζονται από ισότητα λόγω του ότι πολλές φορές οι δεύτεροι νιώθουν σε μειονεκτική θέση λόγω του ότι αιτιούνται την βοήθεια των κοινωνικών λειτουργών, η οποία τις περισσότερες φορές είναι και οικονομική. Συνεπώς, η αντικαταπιεστική εργασία, τονίζει την ανάγκη για την διαμόρφωση συνθηκών μέσα στις οποίες ο κοινωνικός λειτουργός θα μπορεί να συμπεριφέρεται έτσι ώστε να μην δείχνει ότι είναι αυτός ο οποίος κινεί τα νήματα σ' αυτή τη σχέση (Sakamoto και Pitner, 2005).

Πιο συγκεκριμένα, ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να αναπτύσσει ισότιμες σχέσεις με τους εξυπηρετούμενους, συμπεριλαμβάνοντας τη γνώμη τους σε όλες τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, με το να δημιουργούν συμβουλευτικές ομάδες εξυπηρετούμενων αλλά και επιτελώντας αλλαγές σχετικά με οργανωτικά θέματα. Επιπλέον, οι συνεργασία με τους εξυπηρετούμενους απαιτεί την ενσωμάτωση τους στη διαδικασία της οργανωτικής μάθησης η οποία συνεπάγεται στην συνεχή αξιολόγηση των υπηρεσιών από τους ίδιους τους χρήστες (Strier και Sharon, 2010).

Για τη δημιουργία δημοκρατικών οργανωτικών πλαισίων, ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να αποστασιοποιηθεί από τις ιεραρχικές οργανωτικές δομές της κοινωνικής εργασίας, οι οποίες εμποδίζουν την συμμετοχή του εξυπηρετούμενου στις διαδικασίες. Επίσης, θα πρέπει να προωθούν τη διαδικασία του αναστοχασμού. Η ανάπτυξη και η εξέλιξη του προσωπικού αποτελεί πρωταρχικό μέλημα της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας. Οι κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει να ενδιαφέρονται για το πώς οι αξίες, οι κοινωνικές διαφορές και οι σχέσεις εξουσίας

επιηρεάζουν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κοινωνικών λειτουργών και των χρηστών. Ο διάλογος αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο μέσω του οποίου μπορούν να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω (Strier και Sharon, 2010).

4.3. Αντικαταπιεστική Κοινωνική Εργασία με φυλακισμένες γυναίκες

Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία δύναται να εφαρμοστεί και σε ομάδες οι οποίες αντιμετωπίζουν θέματα ψυχικής υγείας μέσα σε κλινικά πλαίσια. Ένα παράδειγμα είναι αυτό των γυναικών μέσα στις φυλακές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της πολιτείας του Καναδά στην οποία έχει ξεκινήσει ένα ομοσπονδιακό πρόγραμμα θεραπείας για τις γυναίκες οι οποίες έχουν χαρακτηριστεί ως υψηλού κινδύνου και είναι δύσκολο να διαχειριστεί στο σωφρονιστικό σύστημα.

Αυτές οι γυναίκες αποτελούν πρόκληση για το σωφρονιστικό σύστημα, επειδή έχουν την τάση να παρουσιάζουν μεγάλες εξάρσεις θυμού, να αρνούνται να συμμετάσχουν στον προγραμματισμό και συχνά να αυτοτραυματίζονται (Pollack,2004). Αυτές οι γυναίκες αποτελούν πρόκληση για το σωφρονιστικό σύστημα, επειδή έχουν την τάση να παρουσιάζουν μεγάλες εξάρσεις θυμού, να αρνούνται να συμμετάσχουν στον προγραμματισμό και συχνά να αυτο-τραυματίζονται (Pollack,2004).Οι συμπεριφορές των γυναικών αυτών είναι έντονες και επιθετικές λόγω των κοινωνικών δομών και επιδεινώνονται ακόμα περισσότερο μέσα από τον εγκλεισμό. Λόγω του ότι έχουν βιώσει ψυχολογικές και σωματικές κακοποιήσεις και λόγω του ότι δεν έχουν μάθει να έχουν το έλεγχο και το μέτρο, βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση (Pollack,2004).

Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία όταν εξετάζει θέματα ψυχικής υγείας δεν εστιάζει μόνο στην παθολογία του προβλήματος. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση των φυλακισμένων γυναικών, το ενδιαφέρον του κοινωνικού λειτουργού στρέφεται προς την ανάλυση της συμπεριφοράς των γυναικών αυτών, λαμβάνοντας υπόψη τα τραύματα τα οποία έχουν οι γυναίκες αυτές από τις προηγούμενες εμπειρίες τους καθώς και το τι αποτελέσματα είχαν αυτά. Επίσης, ένα ακόμη στοιχείο πάνω στο

οποίο βασίζονται οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δρούσαν και δρουν οι γυναίκες αυτές (Pollack,2004).

Αυτό σημαίνει ότι η συμπεριφορά των φυλακισμένων γυναικών δεν δύναται να θεωρηθεί απλά ως ένα παθολογικό σύμπτωμα μιας αρρώστιας, αλλά ως η συνισταμένη όλων των συνθηκών και των καταστάσεων των οποίων βιώνουν κυρίως μετά τον εγκλεισμό τους. Στόχος δηλαδή του κοινωνικού λειτουργού είναι να ανακαλύψει τον αντίκτυπο που έχει η φυλάκιση τους στη συμπεριφορά τους (Pollack,2004).

Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία έχει ως στόχο τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών, μέσα στις οποίες οι κρατούμενες γυναίκες μπορούν να εκφράζουν τη δική τους αντίληψη για τη ζωή τους και να διαφοροποιούνται από τις εκάστοτε ψυχολογικές διαγνώσεις εκτός της δεσπόζουσας ψυχολογικές σενάρια (Pollack,2004).

Οι γυναίκες στη φυλακή υποφέρουν από χαμηλή αυτοεκτίμηση αλλά και από κατάθλιψη. Στόχος της παραδοσιακής κοινωνικής εργασίας είναι η ανάπτυξη προγραμμάτων τα οποία θα καταπολεμούν τα δυο προαναφερθέντα ζητήματα. Ωστόσο, η δομή και η φιλοσοφία αυτών των προγράμματα γενικά δεν μεταβάλλει τους παράγοντες τους οποίους επηρεάζουν την συμπεριφορά των γυναικών μέσα στη φυλακή αλλά αντιθέτως διαιωνίζουν την αρνητική εικόνα τους (Pollack,2004).

Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία, η οποία τονίζει την ανάγκη για τη δημιουργία εναλλακτικών προγραμμάτων τα οποία θα έχουν ως στόχο όχι μόνο δείξουν στις γυναίκες τρόπους, του πώς να αισθάνονται καλύτερα αλλά να τους παρέχει και ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο θα εξαλείφονται κάθε είδους αρνητικά μηνύματα για αυτές. Δεν έχει νόημα για τον κοινωνικό λειτουργό να προσπαθεί να δείξει στις φυλακισμένες γυναίκες το πώς να αισθάνονται καλύτερα χωρίς να δημιουργεί σχέσεις και τις ευκαιρίες που να ενισχύουν τα αισθήματα αυτοεκτίμησης των γυναικών αυτών (Pollack,2004)

Για την επιτυχή εφαρμογή μιας αντικαταπιεστικής πρακτικής είναι απαραίτητες μεταβολές και σε ιδεολογικό και σε πολιτικό αλλά και σε προγραμματικό επίπεδο. Ο κοινωνικός λειτουργός θα πρέπει να γνωρίζει τις αδυναμίες αλλά και τις δυνατότητες των γυναικών που κρατούνται στη

φυλακή, έτσι ώστε να επιτρέπει στις κρατούμενες να παίρνουν και αυτές μέρος στον καθορισμό των αναγκών τους αλλά και στους τρόπους εκπλήρωσης τους (Delgado,2001). Ο ρόλος των επαγγελματιών της κοινωνικής εργασίας είναι ιδιαίτερος σημαντικός καθώς είναι αυτοί οι οποίοι μπορούν να πραγματοποιήσουν τις παραπάνω αλλαγές. Αφήνοντας τις φυλακισμένες γυναίκες να δημιουργήσουν υπηρεσίες υποστήριξης από συμπάσχουσες γυναίκες, οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν έτσι να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές των φυλακισμένων και των αρχών της φυλακής. Ο κοινωνικός λειτουργός είναι το άτομο εκείνο μέσω του οποίου τα εναλλακτικά προγράμματα στις φυλακές, με αντικείμενο την δημιουργία ομάδων με ομότιμα μέλη, δύναται να προωθηθούν, αλλά είναι και το άτομο το οποίο θα φέρει σε επαφή τις ομάδες αυτές με άλλες κοινωνικές υπηρεσίες (Delgado, 2001).

Συνεπώς, η αντικαταπιστική κοινωνική εργασία με φυλακισμένες γυναίκες προϋποθέτει την κατανόηση του κοινωνικού λειτουργού, ότι όλα τα άτομα έχουν δυνατότητες και πλεονεκτικά στοιχεία. Επίσης, η διαδικασία ανάπτυξης μιας υπηρεσίας είναι εξίσου σημαντική όσο και τα αποτελέσματα που αυτή αποφέρει. Πιο συγκεκριμένα, πρέπει να δίδεται ισάξια σημασία στην οργάνωση ενός προγράμματος όσο και στα αποτελέσματα του (Pollack,2004).

Επιπλέον, τα παρεμβατικά προγράμματα θα πρέπει να έχουν ως στόχο την κάλυψη αναγκών των εξυπηρετούμενων, οι οποίες όμως θα έχουν καθοριστεί από τους ίδιους. Επίσης, θα πρέπει να διέπονται από κοινωνική δικαιοσύνη αλλά και από σεβασμό στις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Για την αποτελεσματικότερη απόδοση των προγραμμάτων αυτών είναι απαραίτητο όλοι οι συμμετέχοντες να έχουν πραγματικούς και απτούς μηχανισμούς, μέσω των οποίων θα προσφέρουν τις ικανότητες τους, τις δεξιότητες τους και τη γνώση τους για το καλό όλων. Τέλος μέσα στα πλαίσια της αντικαταπιστικής κοινωνικής εργασίας, οι κοινοτικοί δεσμοί θα πρέπει να διευκολύνονται και να προωθούνται έτσι ώστε να υπερισχύουν των συγκρατημένων σωφρονιστικών προγραμμάτων. Στόχος τους πρέπει να είναι η μετάβαση των φυλακισμένων από τον κόσμο του εγκλεισμού στην κοινωνία (Pollack,2004).

Ο κοινωνικός λειτουργός, οφείλει να επινοήσει δημιουργικές πρακτικές οι οποίες θα καταστήσουν λειτουργικές όλες τις παραπάνω εκδοχές μέσα στο περιβάλλον της φυλακής. Είναι σημαντικό για τον κοινωνικό λειτουργό των φυλακών, να αναγνωρίζει ότι το περιβάλλον αυτό υποθάλλει πολλές μορφές καταπιέσεων οι οποίες επηρεάζουν τις συμπεριφορές των κρατουμένων. Συνεπώς προκαλούνται εμπόδια στην εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων, τα οποία καλούνται να επιλύσουν οι κοινωνικοί λειτουργοί εφαρμόζοντας αντικαταπιεστικές κοινωνικές πρακτικές (Pollack,2004).

Συμπεράσματα-Προτάσεις

Στόχος της συγκεκριμένης εργασίας ήταν να γίνει μια βιβλιογραφική επισκόπηση της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας και των εφαρμογών της. Μέσα από αυτή την βιβλιογραφική έρευνα προέκυψε ότι η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία δεν αποτελεί μόνο μια προσέγγιση της κοινωνικής εργασίας αλλά πρόκειται για την περαιτέρω εξέλιξη και ανάπτυξη της επιστήμης ανταποκρινόμενη στις σύγχρονες συνθήκες κρίσης και καθημερινής πραγματικότητας όπου η καταπίεση και οι διακρίσεις έχουν αυξηθεί.

Η εφαρμογή της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας προϋποθέτει άκρως δημοκρατικές δομές, μέσα στις οποίες όλα τα άτομα θα θεωρούνται από τον επαγγελματία της κοινωνικής εργασίας, ικανά και με δεξιότητες ισάξιες με όλα τα άλλα μέλη της κοινωνίας. Χρέος του κοινωνικού λειτουργού είναι να μην παρασύρεται από προσωπικές του πεποιθήσεις αλλά και κοινωνικά στερεότυπα και διακρίσεις, όταν αυτός επιτελεί το έργο του (Payne,2005).

Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία προάγει ένα μοντέλο το οποίο υποστηρίζει το σεβασμό της κάθε προσωπικότητας και ταυτότητας των ατόμων. Η πρακτική της κοινωνικής εργασίας δεν πρέπει να θίγει καμιά προτίμηση του εξυπηρετούμενου αλλά και να μη ασκεί πιέσεις για την αποδοχή πρακτικών που δεν συνάδουν με τις ανάγκες του χρήστη (Dominelli,2002).

Ο κοινωνικός λειτουργός έρχεται αντιμέτωπος καθημερινά με άτομα τα οποία βιώνουν τον κοινωνικό στιγματισμό και αποκλεισμό λόγω των προτιμήσεων τους. Οι προτιμήσεις αυτές όμως δεν δύναται να είναι φανερές κάθε φορά. Συνεπώς ο επαγγελματίας της κοινωνικής εργασίας θα πρέπει να είναι σε θέση να τις αναγνωρίσει, χωρίς να φέρει σε δύσκολη θέση τον εξυπηρετούμενο. Αυτό είναι αναγκαίο να γίνει λόγω του ότι οι προτιμήσεις αυτές, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη σοβαρά για τη διαμόρφωση του αντίστοιχου παρεμβατικού προγράμματος. Άλλωστε ο κάθε άνθρωπος διαφέρει και έχει διαφορετικές ανάγκες (Dominelli,2002).

Μέσα στα πλαίσια της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας ο εξυπηρετούμενος δεν αντιμετωπίζεται ως μονάδα αλλά ως ένα ευρύτερο

θέμα το οποίο χρήζει προσοχής. Δεν εστιάζεται το ενδιαφέρον μόνο σε ένα περιστατικό καθώς και στην αντιμετώπιση του αλλά και στο πώς δημιουργήθηκε αυτή η κατάσταση αλλά και το πώς μπορεί να καταπολεμηθεί σε ευρύτερα πλαίσια.

Βασικό αίτημα της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας είναι η κοινωνική δικαιοσύνη η οποία και κατευθύνει τη δράση της. Αυτό που προάγει η συγκεκριμένη μορφή της κοινωνικής εργασίας είναι η αποδέσμευση του κοινωνικού λειτουργού από τις οργανωτικές δεσμεύσεις της επιστήμης αλλά και τις παραδόσεις σύμφωνα με τις οποίες, η κοινωνική εργασία υπόκειται σε πολιτικούς μηχανισμούς οι οποίοι υπονομεύουν συστηματικά την δημιουργία ενός δίκαιου κόσμου.

Η υιοθέτηση των κριτικών θεωριών θα επιτρέψει στην επιστήμη της κοινωνικής εργασίας να λάβει μέρος στον προοδευτικό αγώνα της αλλαγής και των καινοτομιών. Συνεπώς, η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία είναι το μέσο για την αλλαγή αυτή και την απονομή της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Σ' αυτή την εργασία επιχειρήθηκε να αναλυθεί μια νέα πτυχή της κοινωνικής εργασίας, η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία η οποία όμως δεν εφαρμόζεται στη χώρα μας ακόμη. Η αδυναμία της παρούσας εργασίας έγκειται στο γεγονός ότι είναι καθαρά βιβλιογραφική χωρίς να έχει διεξαχθεί κάποια έρευνα. Αυτό δεν ήταν δυνατό εφόσον πρόκειται για μια νέα πτυχή της κοινωνικής εργασίας και συνεπώς ο σχεδιασμός και η εφαρμογή μιας έρευνας θα απαιτούσε πολύ χρόνο και εμπειρία. Ένα ακόμη εμπόδιο για την εκπόνηση της εργασίας ήταν το γεγονός ότι κατά το πλείστον η βιβλιογραφία ήταν ξενόγλωσση.

Συνεπώς, το φαινόμενο δεν έχει μελετηθεί ακόμη από ελληνικής πλευράς και δεν υπάρχουν ερευνητικά παραδείγματα εφαρμογής του. Σ' αυτό φυσικά έγκειται και η σπουδαιότητα της συγκεκριμένης εργασίας, καθώς αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια ανάλυσης του φαινομένου.

Λαμβάνοντας υπόψη τη βιβλιογραφική επισκόπηση του θέματος, οι εκπονήτριες της παρούσας εργασίας καταλήγουν στην άποψη ότι η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία περιλαμβάνει όλα εκείνα τα ιδεώδη για το σεβασμό στην ανθρώπινη ζωή και την εξάλειψη κάθε είδους

διακρίσεων. Η αντικαταπιεστική κοινωνική εργασία αποτελεί ένα ακόμη μεγαλύτερο βήμα πέρα από την αντιρατσιστική κοινωνική εργασία. Είναι καθαρά ανθρωποκεντρική και σέβεται τη προσωπική ζωή του καθένα.

Η εργασία αυτή θα ήταν ακόμα πιο δυνατή, μόνο εάν παράλληλα με την ανάλυση της βιβλιογραφίας επιτελούνταν και κάποιο πείραμα εφαρμογής του μοντέλου της αντικαταπιεστικής κοινωνικής εργασίας. Παρόλα αυτά η παρούσα εργασία μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για περαιτέρω μελέτη μέσα στην ελληνική πραγματικότητα.

Είναι σημαντικό η ελληνική κοινωνική εργασία να αποδεσμευτεί από τις παραδοσιακές πρακτικές και να υιοθετήσει ένα αντικαταπιεστικό χαρακτήρα. Αυτό επιτάσσεται κυρίως στις μέρες μας, κατά τις οποίες η κοινωνία μας βιώνει οικονομική, κοινωνική και θεσμική κρίση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Ahmad, B. (1990). *Black Perspectives in Social Work*. Birmingham: Ventura

Allan, J. (2003). Theorizing critical social work. στο J. Allan, B. Pease, & L. Briskman, (Eds.), *Critical social work*, (pp. 32-51). Crows Nest, Australia: Allen & Unwin.

Asen R. (2001). *Visions of Poverty: Welfare Policy and Political Imagination*. Michigan: Michigan State University Press.

Baines, D., (2011). *Doing Anti-Oppressive Practice: Social Justice Social Work*. Canada: Fernwood Publishing.

Ballibar E. & Wallerstein, I. (1991). *Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες*. Αθήνα : Εκδόσεις Ο Πολίτης

Barnoff L., & Coleman B. (2007). Strategies for integrating anti-oppression principles: Perspectives from feminist agencies. In: Baines D., (eds). *Doing Anti-Oppressive Practice: Building Transformative Politicized Social Work*. . pp. 31-49. Halifax: Fernwood Publishing.

Banks, J. A. (2006). *Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching* (5th ed.). Boston: Pearson Education.

Batsleer, J.& Humphries, B. (2000) *Welfare, Exclusion and Political Agency*. New York and London: Routledge.

Beydili,E. & Yildirim, B. (2013). Human Rights as a Dimension of Social Work Education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (106), 1393–1398

Bradshaw T. (2006). *Theories of poverty and anti poverty programmes in community development*. Rural Poverty Research Center.

Brown, H. C. (1998). *Social Work and Sexuality: Working with Lesbians and Gay Men*, Basingstoke. BASW: Macmillan.

Bytheway. B. (2005). *Ageism*. Cambridge : Cambridge University Press

Camilleri, P. (1999). ‘Social work and its search for meaning: Theories, narratives and practices’, in Pease, B. and Fook, J. (eds), *Transforming Social Work Practice: Postmodern Critical Perspectives*, St Leonards. Australia: Allen and Unwin, 25–39.

Corrigan, P. & Leonard, P. (1978). *Social Work Under Capitalism: A Marxist Approach*. London: MacMillan.

Castells,M.,(2004). *The Power of Identity: The Information Age: Economy, Society and Culture*. London: Willey

Chenoweth,L., & Mc Auliffe, D., (2005). *The Road to Social Work & Human Service Practice: An Introductory Text*. Australia : Cengage Learning.

Clifford D., & Burke B. (2005). Developing anti-oppressive ethics in the new curriculum. *Social Work Education*, 24(6). 677-92

Constantine, G.M. & Wing Sue,D. (2006). *Addressing Racism: Facilitating Cultural Competence in Mental Health and Educational Settings*. London: Willey.

Davies, D. (1996) 'Homophobia and heterosexism', in Davies, D. & Neal, C. (ed.), *Pink Therapy: a guide for counsellors and therapists working with lesbian, gay and bisexual clients*, Buckingham: Open University Press.

Dalrymple, J., Burke B., (2006), *Anti-Oppressive Practice: Social Care and the Law*, Buckingham: Open University Press

Della Porta, D. and Diani, M. (1999). *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.

Delgado, M. (2001). *Where Are All the Young Men and Women of Color?: Capacity Enhancement Practice and the Criminal Justice System*. New York: Columbia Press.

Denney, D. (1988) *Social Policy and Social Work*. Oxford: Clarendon Press.

Dominelli, A.R.L. και Payne, M. (2005). *Social Work Futures, Crossing Boundaries, Transforming Practice*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Dominelli, L. (2002) *Anti-oppressive Social Work Theory and Practice*, London: Palgrave Macmillan.

Dominelli, L. (1998) Globalisation and Gender Relations in Social Work στο B. Lesnik *Countering Discrimination in Social Work*. Aldershot: Ashgate

Fleurbaey M. (2007). Poverty as a form of oppression. στο Pogge T., (ed). *Poverty as a Human Rights Violation*. 133-54. Oxford University Press.

Elliott, A., (2012). *Handbook of Identity Studies*. New York : Taylor & Francis.

Featherstone, M., & Wernick, A. (1995). *Images of aging: Cultural representations of later life*. New York: Routledge.

Gast,L., & Patmore,A., (2012). Mastering Approaches to Diversity στο J. Kingsley. & Goetz E. G. *Clearing the Way: Deconcentrating the Poor*. Washington: DC, Urban Institute Press.

Gorsky P. (2008) The myth of “the culture of poverty. *Educational Leadership*. 65:32-5.

Goffman, E. (2001), *Στίγμα– Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Habermas, J. (1987) *The Theory of Communicative Action: Volume II: Lifeworld and System*. Cambridge: Polity.

Healy, K., (2000). *Social Work Practices: Contemporary Perspectives on Change*. New York : SAGE.

Healy, L.M. (2008) *International Social Work: Professional Action in an Interdependent World*, 2nd ed. New York: Oxford University Press

Harlow,E. & Hearn,J. (1996) Educating for anti-oppressive and anti-discriminatory social work practice, *Social Work Education: The International Journal*, 15,1, 5-17

Harper,W.G. & Schneider,M.(2003). Oppression and Discrimination among Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgendered People and Communities: A Challenge for Community Psychology. *American Journal of Community Psychology*, 31, 3-4, 243-252

Herek, G. (1995) Psychological heterosexism in the United States, στο D’Augelli, A. and Patterson, C. (eds.), *Lesbian, Gay, and Bisexual Identities over the Lifespan: Psychological Perspectives*, New York: Oxford University Press.

Hugman,R.,(2013). *Culture, Values and Ethics in Social Work: Embracing Diversity*. London : Routledge.

Jackson,P. J., & Weidman, M.N., (2004). *Race, Racism, and Science: Social Impact and Interaction*. California : ABC-CLIO.

Ife,J. (2012). *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*. Cambridge: University Press.

IFSW, (2009). Global definition of social work. Από: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>.

Ishay,M., (2008). *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*. California: University of California Press.

Keating, F. (1997). *Developing an Integrated Approach to Oppression* .London: CCETSW.

Langan M., Lee P. (1989). *Radical Social Work Today*. London: Unwin Hyman.

Langley, J. (2001). Developing Anti-Opressive Empowering Social Work Practice with Older Lesbian Women and Gay Men. *British Journal of Social Work* 31, 917–932

Levine,M.P. & Pataki T., (2004). *Racism in Mind*. New York : Cornell University Press.

Leyens, J.-Ph., & Yzerbyt, V. Y., & Schadron, G. (1994). *Stereotypes and social cognition*. London: Sage.

Lynn, E. (1999) Value bases in social work education. *British Journal of Social Work*, 29, 939–953.

Macey, M. & Moxon, E. (1996) An examination of anti-racist and anti- oppressive theory and practice in social work education, *British Journal Of Social Work*,26,297-331

Macnicol, J., (2006). *Age Discrimination: An Historical and Contemporary Analysis*. Cambridge: University Press.

Macrae,C.N., Stangor,C., Hewstone,M., (1996). *Stereotypes and Stereotyping*. New York: Guilford Press

Martin, Patricia Yancey (2003) ‘Said and done’ vs. ‘saying and doing’: gendering practices, practicing gender at work. *Gender & Society*, 17,4, 342–66.

Marx, G. and McAdam, D. (1994) *Collective Behavior and Social Movements*, Englewood Cliffs: NJ, Prentice-Hall.

Miller M. L., Mastuera M., Chao M., Sadowski K. (2004). *Pathways out of Poverty: Early Lessons of the Family Independence Initiative*. Oakland: Family Independence Initiative.

Mullaly, B. (1997) *Structural Social Work, 2nd edn*. Ontario: Oxford University Press.

Mullaly, B. (1993) *Structural Social Work: Ideology, Theory and Practice*, Toronto : McLelland & Stewart.

Mullaly R.,& Keating E. (1991). Similarities, differences and dialectics of radical social work. *Journal of Progressive Human Sciences*, 2,2 :40-78.

NASW, (1996). Από <http://www.socialworkers.org/pubs/code/default.asp>.

Neal, C. and Davies, D. (1996) Introduction, στο Davies, D. & Neal, C. (eds), *Pink Therapy: A Guide for Counsellors and Therapists Working with Lesbian, Gay and Bisexual Clients*, Buckingham: Open University Press.

Parton N., O'Byrne P. (2000). *Constructive Social Work: Towards a New Practice*. Basingstoke: Palgrave/Macmillan.

Payne, M., (2005). *The Origins of Social Work: Continuity and Change*. Palgrave: Macmillan.

Penketh, L., (2000). *Tackling Institutional Racism: Anti-racist Policies and Social Work Education and Training*. Bristol: The policy Press.

Pillay, N., (2009). Σεβασμός της διαφορετικότητας, ο μεγάλος στόχος. *Η Ελευθεροτυπία*. Από <http://www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=10/12/2009&id=110855>.

Pinkney, S. (2000) Children as welfare subjects in restructured social policy, στο Lewis, G., Gewirtz S. & Clarke, J. (eds), *Rethinking Social Policy*, London: Sage.

Pollack, S., (2004). Anti-oppressive Social Work Practice with Women in Prison: Discursive Reconstructions and Alternative Practices. *British Journal of Social Work*, 34, 693–707

Powell, F. (2001) *The Politics of Social Work*. London: Sage

Preston-Shoot M.,(1995). Assessing anti-oppressive practice. *Social Work Education: The International Journal*, 14:2, 11-29

Reichert, E. (2003), *Social Work and Human Rights: A Foundation for Policy and Practice*. New York: Columbia University Press.

Reichert, E. (2007). *Challenges in human rights. A social work perspective*. New York: Columbia University Press

Reichert, E., (2011) Human rights in social work: an essential basis, *Journal of Comparative Social Welfare*, 27, 3, 207-220

Sayce, L. (1995) *Breaking the Link between Homosexuality and Mental Illness: An unfinished history*, London: Mind.

Sakamoto I., Pitner O. (2005) Use of critical consciousness in anti-oppressive social work practice: Disentangling power dynamics at personal and structural levels. *British Journal of Social Work*, 35, 435-52.

Spicker P. (2007) *The Idea of Poverty*. Bristol: The Policy Press.

Strier, R. και Binyamin, S., (2010). Developing Anti-Oppressive Services for the Poor: A Theoretical and Organizational Rationale. *British Journal of Social Work* 40, 1908–1926

Strier, R. & Binyamin, S., (2013). Introducing Anti-Oppressive Social Work Practices in Public Services: Rhetoric to Practice. *British Journal of Social Work* 1–18

Thompson, N. (1993) *Anti-Discriminatory Practice*, Basingstoke: Macmillan.

Thompson, N., (2002). Social Movements, Social Justice and Social Work. *British Journal of Social Work* 32, 711–722

Thyer, B., (2010). *Cultural Diversity and Social Work Practice*. Charles C Thomas Publisher

Walker, A. & Naegele, G. (1999) *The Politics of Old Age in Europe*, Buckingham: Open University Press.

Wilson, A., & Beresford, P. (2000). Anti-Oppressive Practice: Emancipation or Appropriation? *British Journal of Social Work* 30, 553–573

Wise, S. (1990). *Becoming a Feminist Social Worker*. στο L. Stanley (ed.), *Feminist Praxis: Research, Theory and Epistemology in Feminist Sociology* (pp. 236-249). London: Routledge.

Zastrow, C.,(2009). *Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People*. Cengage Learning

Ελληνόγλωσση

Γκότοβος,Α., (2002), *Εκπαίδευση και ετερότητα: Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Δεληθανάση, Μ. (2007) Διακρίσεις λόγω εθνικότητας, ηλικίας, φύλου ή αναπηρίας. *Η Καθημερινή*. Από <http://www.kathimerini.gr/283344/article/epikairothta/ellada/diakriseis-logw-eθnikothtas-hlikias-fyloy-h-anaphrias>.

Δημοπούλου – Λαγωνίκα, Μ. (2006). *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας. Μοντέλο Παρέμβασης*. Αθήνα : Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Δήμου,Η.Γ., (1996). *Απόκλιση- Στιγματισμός. Αφομοιωτική, θεωρητική προσέγγιση στο σχολείο*. Αθήνα : Gutenberg

Δραγώνα, Θ., (2007). *Ταυτότητες και ετερότητες. Ταυτότητα και εκπαίδευση*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ. Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ιωακειμίδης, Β., (2012). *Κοινωνική εργασία για την κοινωνική δικαιοσύνη ριζοσπαστική και κριτική θεωρία, πρακτική, παραδείγματα*. Αθήνα: Ίων

Καλλινικάκη Θ. (1998), *Κοινωνική Εργασία, εισαγωγή στην θεωρία & πρακτική της Κοιν.Εργασίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κανταρτζή Ι.Ε. (2003). *Τα στερεότυπα του ρόλου των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου*. Θεσσαλονίκη : Αφοί Κυριακίδη.

Κορτσάρη, Ο. (2005). *Μορφές του «Άλλου» σε ξενόγλωσσα μεταφρασμένα βιβλία για παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας*. Διπλωματική εργασία Μ.Π.Σ. του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση alex.eled.duth.gr/eled/ekdoseis/kortsari.pdf.

Νικολάου, Γ. (2005), *Διαπολιτισμική διδακτική: Το νέο περιβάλλον – Βασικές αρχές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδημητρίου Δ. Ζ, (2000). *Ο Ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Ελληνικά: Γράμματα.

Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργιών Ελλάδος(ΣΚΛΕ).(2011). Από http://www.skle.gr/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=1:%CE%86%CF%83%CE%BA%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%95%CF%80%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%AD%CE%BB%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%9B%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%8D&Itemid=91.

Τσιάκαλος Γ, (2000). *Οδηγός αντιρατσιστικής εκπαίδευσης*, Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα

Φίλιας, Β. (1991). *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα : Σύγχρονη Εποχή.

